

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
ÜLDISE AJALOO KATEEDER

VASTUPANULIIKUMINE TAANIS
TEISE MAAILMASÕJA AASTAIL

Diplomitöö

KAIDO JAANSON

Juhendaja: dots.L.ROOTS

*Vabariiklikul nõustlusel
2 x 1965. a. saanud I preemia-
rüh. 50.-*

*J. Maara
TKi tudusosa
sekretär*

Tartu

1965

S I S S E J U H A T U S

Käesoleval aastal, kus täitub 25 aastat Taani okupeerimisest fašistliku Saksamaa poolt ja 20 aastat Taani vabastamisest, on taanlased uuesti sunnitud protestima saksa vägede paigutamise vastu Taani territooriumile. Saksa Föderatiivse Vabariigi agressiivne imperialistlik poliitika, mis muuhulgas väljendub nii püüetes katkestada hitlerliku kurjategijate kohtulik jälitamine kui katsetes võita tagasi oma endisi strateegilisi positsioone Balti mere kallastel, sunnib uuesti pöörama tähelepanu fašistliku Saksamaa tegevusele Teise maailmasõja ajal ja anastatud rahvaste võitlusele selle vastu.

Üks Teise maailmasõja seaduspäraseid omadusi, mis määrab ära sõja iseloomu, oli paljumiljoniliste rahvamasside osavõtt temast. See väljendus sõdivate riikide armeede massilisuses ja okupeeritud maade tsiviilelanikkonna fašismi-vastases võitluses. Okupeeritud Euroopas ei olnud ühtki maad, kus elanikkond poleks vahetult osavõtnud oma kodumaa kaitsmisest ja tema vabastamisest fašistlikest orjastajatest. Uurimata vastupanuliikumise ajalugu kui üht antihitlerliku koalitsiooni võidu faktorit on võimatu mõista Teise maailmasõja käiku tervikuna. Kõigepealt võimaldab see lahendada küsimuse Teise maailmasõja iseloomust. Samuti ei tohi unustada seda, et paljudele maadele oli vastupanuliikumine peamiseks,

kuid mõnikord ka ainsaks panuseks võitlusesse fašismi vastu.¹ Viimaste hulka kuulub Taani.

Vastupanuliikumine oli üldrahvalik. Temast võtsid osa erinevad klassid ja elanikkonna kihid, vaatamata poliitilistele ja religioossetele veendumustele. Sellepärast muutuski vastupanuliikumine fašistliku Saksamaa suhtes ähvardavaks jõuks. Kõiki neid ühendas patriotism. Kuid see ei tähenda, et kõikide klasside ja kihtide tähtsus selles võitluses oleks olnud võrdne. Vastupanuliikumise liikumapanevad jõud olid vaieldamatult töötajad, see tähendab töölisklass ja talupoegkond, kusjuures juhtiv osa, liikumise hegemooni osa kuulus töölistele. Töölisklass polnud mitte ainult kõige organiseeritum ja kõige revolutsioonilisem, vaid ka kõige järjekindlam rahvuslike ja patriootlike huvide kaitsja. Töölised moodustasid reas maades partisanisalkade põhikoosseisu. Neis okupeeritud maades, kus relvastatud võitlus ei saavutanud suurt ulatust, oli vastupanuliikumise kõige massilisemaks vormiks streigiliikumine.² Nii oli see näiteks Taanis 1943.aasta augustis ja järgmise aasta suvel. Kodanlus paistis aga silma kõhklemisega ja astus harilikult võitlusesse lõpuperioodil, et säilitada oma sõjaelseid positsioone.

¹ Е.А.Болтин, Д.Э.Кунина, Назревшие вопросы движения Сопротивления, "Новая и новейшая история" 1961, № 5, lk.65-66.

² Sealsamas, lk.72-73.

Vastupanuliikumise periodiseerimisel on tähtis arvestada seda mõju, mida omasid ka siin sõja murdemomentid ja eelkõige olukord nõukogude-saksa rindel. Suurt moraalselt mõju omasid Punaarmee võidud, mis purustasid müüdi Saksa sõjaväe võitmatusest. Veelgi tähtsam oli aga see, et võitlus idas sundis hitlerlasi vähendama oma vägesid okupeeritud maades, mis otseselt soodustas vastupanuliikumist neis maades. Seetõttu väljendab vastupanuliikumise periodiseering, mis on koostatud vastavalt Teise maailmasõja murdelistele sündmustele, ajaloo käiku kõige objektiivsemalt.³ See aga ei tähenda, et poleks võimalikke kõikumisi ühe või teise riigi vastupanuliikumise ajaloo periodiseerimises, nagu me selles veendume Taani puhul.

Vastupanuliikumise esimene etapp, mis kestis Teise maailmasõja algusest kuni 22. juunini 1941. aastal, oli põhiliselt jõudude kogumise, võitluseks organisatsiooniliselt ja propagandistlikult ettevalmistumise periood. Võitluse algus sõltus muidugi ajast, millal maa sattus fašistide võimu alla. Oluline sel perioodil kõigi maade suhtes oli see, et vastupanuliikumise jõudude moodustumine toimus olukorras, kus fašistlikud riigid saavutasid ühe võidu teise võidu järgi, mis ei saanud jääda mõju avaldamata teatud osale elanikkonnast.

Teine etapp algas fašistliku Saksamaa kallaletungiga Nõukogude Liidule 22. juunil 1941. aastal ja kestis kuni 1942. aasta novembrini. Nõukogude Liidu sõtta astumine andis võimsa tõuke rahvaste vabadusliikumisele

³ Болтин, Кунина, Ик.71-72.

kõigis fašistide poolt okupeeritud maades.

See oli vastupanuliikumise organisatsiooniliste vormide loomise ja tugevdamise, relvastatud võitluse järk-järgulise arendamise ning üldrahvalike rinnete organiseerimiseks vajalike tingimuste ettevalmistamise periood.

Põhiline murrang, mis toimus Teise maailmasõja käigus lahinguga Volga ääres, tähistas uue etapi algust ka vastupanuliikumises. Selle iseloomulikuks jooneks oli võitluse edasiarenemine, üldrahvalike rinnete lõplik moodustumine peaaegu kõigis okupeeritud maades ja mõnedes fašistliku bloki maades. Selle etapi lõpuks võib lugeda liitlasarmeede astumist Euroopa okupeeritud maade territooriumile 1944. aasta kevadel.⁴

Selline üldperiodiseering ei saa siiski olla kohustuslik iga maa jaoks eraldi. Taani vastupanuliikumises on näiteks vähe erinevusi 1942. aasta ja 1943. aasta I poole vahel. 1942. aasta sügisest peale võib vaid tähelepanna jõudude aktiivsuse üha tugevamat kasvu. Kuid see ei vii veel üle mingile uuele kvaliteedile. Põhiline murrang Taani vastupanuliikumises toimub 1943. aasta augustis, kus massiliste streikide tulemusena kukutatakse Scaveniuse koostööpoliitikat ajanud valitsus, kaotatakse näilik iseseisvus ja riigis kehtestub avalik Saksa sõjaväeline diktatuur. Toimub vastupanuliikumise erinevate jõudude ühinemine Taani Vabadusenõukogus ja Taani vastupanuliikumises algab etapp, mis kannab kol-

⁴ Болтин, Кунина, стр. 70-71.

manda etapi tunnuseid: algab ühtselt ülemaaliselt organiseeritud vastupanu. Vastavalt Taani tingimustele (elanikkonna tihedus ja metsade vähesus) ei leidnud siin kasutamist partisanisõja vorm, vaid vastupanuliikumine leidis väljenduse sabotaažides ja diversioonides linnades ning raudteedel ja suurtes poliitilistes üldstreikides, millest võttis osa kogu elanikkond.

Taani vastupanuliikumine 1943. aasta sügisest kuni maa vabastamiseni kannab ühtlast iseloomu, tugevnedes sõja lõpu poole. Vajadust veel neljanda etapi eraldamiseks ei ole. Seega jaguneb Taani vastupanuliikumise perioodiseering, erinevalt üleeuroopalisest, kolme etappi.

Üldise vastupanuliikumise neljas etapp (1944-1945) lõpeb Teise maailmasõja lõppemisega. Seda iseloomustab kõikjal rahvaste massiline relvastatud võitlus.⁵

Põhiliseks allikaks käesoleva töö kirjutamisel on olnud 1945. aastal Taanis ilmunud kaheköiteline dokumentide kogu "Okupatsiooniaja faktid".⁶ Selles toodud dokumendid võib oma sisult jagada kolme gruppi. Esiteks sellised, mis peegeldavad Taani valitsuse tegevust, nagu seadused, teadaanded, ringkirjad, valitsuse ja selle liikmete avaldused, sõnavõttud, artiklid jne. Need annavad ülevaate Taani valitsuse koostööst sakslastega majanduse ja poliitika alal. Siin on toodud seadused ja

5
Болтин, Кунина, Ик. 71.

6
Besættelsestidens fakta I, København 1945;
Besættelsestidens fakta II, København 1945-1946.

korraldused, mis fašistide nõudmisel vastu võeti. Need peegeldavad valitsuse võitlust vastupanuliikumise vastu. Teise grupi moodustavad dokumendid, mis näitavad okupatsioonivõimude ja taani fašistlike organisatsioonide tegevust. Nende hulgas on toodud fašistlike parteide põhikirjad, programmid, tähtsamad avaldused, ajakirjanduses avaldatud vaatekohad. Kajastamist on leidnud fašistliku Saksamaa plaanid Taani tuleviku suhtes ja hitlerlike vägede terror. Kolmanda grupi moodustavad dokumendid ja andmed, mis käsitlevad otseselt vastupanuliikumist. Sellised on dokumendid Taani Vabadusenõukogu tegevuse kohta, andmed sabotaaži arenemise üle, illegaalse ajakirjanduse ja raadiosaadete näidised jm. Need annavad küllalt põhjaliku ülevaate vastupanuliikumise tekkimise, arengu, võitlusaktide ja ideoloogia kohta. Tihti võib muide aga ette tulle ka ristumisi. Nii näiteks võib valitsuse korraldustes leida huvitavaid fakte vastupanuliikumise kohta. Kokkuvõtteks võib öelda, et nimetatud kogumiku kahes köites on püütud anda küllalt ammendav ülevaade okupatsiooniaja kõigist külgedest ja sündmustest.

Taani Kommunistliku Partei Keskkomitee liikme Alfred Jenseni artikkel "Vastupanuliikumine Taanis"⁷ on kirjutatud võitlusest vahetult osa võtnud inimese poolt. Nimelt oli A.Jensen vastupanuliikumise aastail Taani KP

7

A.Енсен, Движение Сопротивления в Дании, "Вопросы истории" 1962, № 9, лк.43-56.

aseesimeheks ja alates 1945.aasta jaanuarist TKP esin-
dajaks Taani Vabadusenõukogus. Oma töös näitab ta taani
kodanluse ja valitsuse koostööd fašistliku Saksamaaga.
Samuti avab ta objektiivselt TKP osa võitluses Taani
rahvusliku sõltumatuse eest. Taani tööliklassi ja kom-
partei osa selles võitluses käsitleb ka TKP Keskkomitee
ja poliitbüroo liige W.Fugelsang oma töös "Taani töö-
lis- ja kommunistliku liikumise ajaloo".⁸

B.Brandti ja K.Christianseni raamatus "BOPA sabo-
taaž"⁹ on antud ülevaade kommunistide poolt organisee-
ritud suure sabotaažiorganisatsiooni loomisest, tema
raskustest, tegevusest. Autoreist B.Brandt oli üks sel-
le organisatsiooni juhte. Põhiliselt BOPA tegevust kä-
sitleb ka G.Mortenseni brošüür "Taani partisanid",¹⁰
kuid väga populaarsel kujul. Sellest hoolimata on seal
toodud huvitavaid andmeid näiteks sabotaažiaktide soo-
ritamise kohta.

"Taani välisministeeriumi ajakirja" venekeelses
väljaandes avaldatud artiklis "Okupatsioonist vabasta-
miseni",¹¹ mille autoriks on filosoofia doktor

8

В.Фугльсанг, Из истории рабочего и коммунистического
движения Дании, "Скандинавский сборник" УГ, Таллин 1963,
т.к.118-156.

⁹ B.Brandt, K.Christiansen, BOPA sabotage, København
1962.

¹⁰ G.Mortensen, Danske partisaner, København 1955

¹¹ Й.Хэструп, От оккупации до освобождения, "Журнал ми-
нистерства иностранных дел Дании", т.к.16-22.

J.Hæstrup, püütakse varjata kodanluse koostööd Saksa-
maaga, ei näidata selle koostöö rahvavaenulikku iseloo-
mu. Kuid J.Hæstrup tunnistab, et rahvas seda koostöö-
poliitikat heaks ei kiitnud, et rahvas nõudis vastupanu
ja et ta alustas seda ilma igasuguse tõuketa väljast-
poolt, vabatahtlikult, oma parema äratundmise järgi.
Täielikult on seejuures aga mahavaigitud kommunistide
organiseeriv osa. Seevastu oma töös "Kontakt Inglismaa-
ga"¹² on J.Hæstrup sunnitud kinnitama, et Taani kom-
munistid olid esimesed riigis, kes asusid osutama orga-
niseeritud vastupanu anastajale. Kahjuks kaasneb aga
ka sellele kinnitusele väikese antikommunistliku vär-
vinguga kõrvalmärkus. Teos ise on pühendatud inglise
salaluure ja eriteenistuse püüetele luua Taanis endale
tegevusbaasi. Selle kõrval jääb vastupanuliikumine var-
ju ja võib tekkida mulje, nagu oleks Taani vastupanu-
liikumine tekkinud inglise agentide poolt mõjutatuna,
organiseerituna ja varustatuna, ehkki seda üksikute
kinnitustega teose algul ja ka mõnikord edaspidi eita-
takse. Kommunistide organiseerivat osa varjav joon on
omane ka Nisseni ja Poulsenini raamatule "Taani vabaduse
pinnal".¹³ Kuid nii need autorid kui Hæstrup ei saa
mööda minna faktist, et just Taani valitsuse liitumine
Antikominternipaktiga kutsus taani rahva seas esile
esimese suurema avaliku meelepahalaine.

¹² J.Hæstrup, Kontakt med England, København 1954.

¹³ H.S.Nissen ja H.Poulsen, På dansk friheds grund, København 1963.

Ülevaate illegaalsest ajakirjandusest Taani vastupanuliikumises, selle osast ja ülesannetest annab A.Rasten artiklis "Lendlehtedest 363 illegaalse ajaleheni"¹⁴. Seoses sellega toob ta fakte, mis näitavad kommunistide organiseerivat ja juhtivat osa vastupanuliikumises. Taani meremeeste võitlust fašistliku Saksamaa vastu käsitleb H.C.Røderi teos "Nad võitlesid Taani eest".¹⁵ D.Lampe'i teos "Metsik kanaarilind"¹⁶ on laiemale lugejaskonnale määratud teos Taani vastupanuliikumise kohta, kuid ta ei kannata sugugi selle all, vaid toob terve rea huvitavaid fakte, arve jm. Taani vastupanuliikumise kohta. Seejuures pole temas märgata mingeid anti-kommunistlikke tendentse. T.M.Terkelseni "Rindeliin Taanis"¹⁷ on poliitilise brošüürina kirjutatud 1944.aastal, vastupanuliikumise palavama võitluse ajal ja pakub seetõttu palju huvi. Oma teosesse "Sabotaaž. Amatöörade ülestõus"¹⁸ on H.E.Teglers koondanud paljude vastupanuvõitlejate mälestusi ja ülestähendusi. On loomulik, et

-
- 14 A. Rasten, От листовки к 363 нелегальным газетам, "Журнал министерства иностранных дел Дании", Iк.47-49.
- 15 H.C.Røder, De kæmpede for Danmark, København 1949.
- 16 D.Lampe, The savage canary, London 1957.
- 17 T.M.Terkelsen, Front line in Denmark, London 1944.
- 18 H.E.Teglers, Sabotage. Amateurvenes opros, København 1961.

need võivad pakkuda ja pakuvadki palju huvi uurijale. Teglersi teine teos "Võitle kõige eest, mida pead kalliks"¹⁹ koosneb autori oma mälestustest. H.E.Teglers oli aga üks andekamaid saboteerijaid algul BOPA-s, siis Holger Danskes. Memuaarteoseiks, kus käsitletakse ka Taani vastupanuliikumist mõningal määral, on E.Reventlow "Taani teenistuses"²⁰ ja La Couri "Tee lõpp".²¹

¹⁹ H.E.Teglers, Kæmp for alt hvad du har kært, Arhus 1957.

²⁰ A.Reventlow, I dansk tjeneste, København 1956.

²¹ V.La Cour, Vejs ende, København 1959.

I. TAANI TEISE MAAILMASÕJA EEL JA SÕJA ALGPERIOODIL

Ülemaailmne majanduskriis aastail 1929-1933, mis tõi endaga kaasa kapitalismi üldkriisi süvenemise, fašismi elavnemise ja sõjaohu kasvu, viis taani kapitalismi reaktsioonilise iseloomu tugevnemisele. Imperialistlikud riigid, kes varem arvestasid Taani kui sõltumatu riigiga, hakkasid üha sagedamini oma huvides kasutama oma üleolekut temast ja ähvardama tema iseseisvust. Sidemete tõttu rahvusvahelise monopolistliku kapitaliga aitas Taani monopolistlik kapital kaasa sellele rahvuslikule rõhumisele. Oma välispoliitikas asus Taani valitsus järelandmiste teele fašistliku Saksamaa suhtes, sisepoliitikas aga kasutas riigiaparaati monopolide huvides.¹

Ülemaailmne majanduskriis tabas Taanit 1931. aasta lõpul, siis kui Inglismaa loobus kulla pariteedist. Inglise turuga seotud taani majandus (eriti põllumajandus) reageeris raskelt hindade langusele. 1930-ndad aastad olid Taanis depressiooniaastad. Tööpuudus saavutas seni nägematud mõõtmel. Kontrollpunktides⁺ olid töötute pikad

1

40 лет Коммунистической Партии Дании. Тезисы Центрального комитета Коммунистической партии Дании. "Новая и новейшая история" 1960, № 2, стр. 149-150.

⁺ Kontrollpunktid - töötutele abiraha andmise kohad Taanis.

järjekorrad ning maal valitsesid agraarkriis ja sund-
oksjonid.²

Kriis avaldas üsna sügavat mõju Taani majandusele, mis sõltus põllumajanduslike produktide ekspordist ja tööstustoodangu ekspordist. Riigis säilusid suured realiseerimata põllumajandusliku eksporttoodangu varud. See tegi võimatuks saada vahendeid vajaliku tööstustoodangu impordiks välismaalt. See andis hoobi ühekülgsele põllumajanduslikule spetsialiseerumisele, mis põhines tolleaegsel rahvusvahelisel kapitalistlikul tööjaotusel. Kriis andis tõeke tööstuse arengule Taanis. Eelkõige arenes kergetööstus, mis põhines kohalikul kõrgekvaliteetsel toorainel. Taani majandus, kus esimene struktuuriline nihe oli toimunud XIX sajandi teisel poolel, kui Taani oli muutunud kapitalistlikuks agraarmaaks, elas nüüd läbi teise struktuurilise nihke, muutudes agraarsest agraar-industriaalseks.³ Seda väljendab ilmekalt Taani tööstusliku produktsiooni füüsilise mahu indeks. Selle kõrgeim seis kriisi eel oli 1930-ndal aastal 78, 1931. ja 1932. aastal langes aga vastavalt 73 ja 68-ni. Edasi hakkas indeks tõusma: 1933 - 77, 1934 - 85, 1935 - 91, 1936 - 95, 1937 - 100, 1938 - 101.⁴

² Nissen, lk.19.

³ Ю.В.Андреев, Структурные изменения в экономике Дании после второй мировой войны. "Скандинавский сборник", № 8, Таллин 1964, lk.55-56.

⁴ Экономика капиталистических стран после второй мировой войны, Москва 1961, lk.969.

Tõusis kaubalaevade tootmine, mis 1938.aastal ületas kriisieelse kõrgeima astme.⁵ Elektrienergia tootmine kasvas 1939-ndaks aastaks 1930-nda aastaga võrreldes ligi 2 korda.⁶ 1937-ndal aastal hakkas arenema terase tootmine.⁷

1933.aastal tuli Saksamaal võimule fašism, mis avaldas mõju ka Taanile. Taani kodanluse enamus oli küll seotud Inglismaaga ning Saksamaale toetuva kodanluse hulk oli väiksema arvuline, kuid ta moodustas reaktsiooniliseima osa. Viimane pidas sotsiaaldemokraatliku valitsuse võimalusi ammendatuiks ja hakkas toetama fašistlikku liikumist Taanis.

Esialgu haaras fašistlik liikumine Taanis peamiselt külaelanikkonda, kus seoses kriisiga olid eeldused selleks kõige tugevamad. Paljud laostunud talupojad lasksid end tõmmata poolfašistlikku organisatsiooni "Landbrugernes forening" ("Põllupidajate ühendus"). Viimase fašistlikud juhid tahtsid desorganiseerida riigi ühiskondlikku elu, kutsudes välja talupoegade üldstreigi, see tähendab keelduda põllumajanduslike produktide müümisest linnaelanikkonnale. "Talupoegade marssist" Kopenhaagenisse võttis 1935.aastal osa üle 30000 talupoja.⁸

5 Экономика капиталистических стран после второй мировой войны, lk.978.

6 Sealsamas, lk.970.

7 Sealsamas, lk.977.

8 Фугльсанг, Из истории, lk.135.

Linna oli fašistlikest ideedest ja meetoditest nakatatud Konservatiivne noorsooühing. Viimases oli kaks tiiba. Üks neist oli enam või vähem avalikult valmistatud natslike ja fašistlike meetodite tagajärjest, teine teravas opositsioonis esimesega. Kuid 1930-ndate aastate keskel tugevnes esimene suund. See tõi kaasa reaktsioonilise noorsoo koondumise konservatiivse noorsooühingu ümber. 1930.aastast kuni 1934.aastani ühingu liikmeskond kahekordistus, tõustes 14000-lt 30 000-ni.⁹ Fašistlikud tendentsid levisid ka kodanlikes parteides, nimelt Venstre⁺ ja Konservatiivse Rahvapartei pooldajate hulgas.¹⁰

Okupatsioonile eelnenud 11 aasta kestel oli Taani kuningriigi valitsust juhtinud sotsiaal-demokraat Th. Stauning.⁺⁺ Aastast-aastasse oli taani sotsiaal-demokraatia poolt valimistel saavutatud häälte arv tõusnud ja see kasv oli muutunud paljudele iseendast mõistetavaks. Kodanlikud parteid tõlgitsesid seda isegi oma võiduna, kui sotsiaal-demokraatia tõus polnud nii suur, kui oldi loodetud. Võttes arvesse töölisklassi kiiremat kasvu teiste elanikkonna kihtidega võrreldes võisid

⁹ Nissen, lk.29.

¹⁰ Sealsamas, lk.20.

⁺ Venstre - Taani Liberaal-Demokraatlik Partei ehk Venstre (Vasak), taani külakodanluse partei.

⁺⁺ Thowald Stauning (1873-1942), parempoolne sotsiaal-demokraat. Aastatel 1924-1942 juhtis mitmel korral Taani valitsust.

sotsiaal-demokraadid lähemal aastail saavutada folketingis⁺ absoluutse enamuse.¹¹ 1935.aasta folketingi valimistel, kus sotsiaal-demokraatliku partei poolt antud häälte arv kasvas 100 000 võrra, jäi absoluutsest enamusest puudu vaid 3,9 %. Sedavõrd olid lootused 1939.a. valimiste suhtes suuremad. Kuid just nüüd vähenes häälte arv esmakordselt ja seda ligi 30 000 võrra.¹² Nii lõppesid kolmekümnendad aastad taani sotsiaal-demokraatiale teatud lüüasaamisega. See polnud juhuslik. Selle juured peitusid Taani Sotsiaal-demokraatliku Partei liidrite poliitikas.

Taani sotsiaal-demokraatlikul valitsusel oli mõningaid saavutusi tööliste palkade reguleerimisel ja sotsiaalkindlustuse alal, kuid aastate vältel oli toimunud modifitseering sotsiaal-demokraatia toonis, mis võttis arvesse uusi keskklassidest valijaid ja partei traditsioonilised poolehoidjad ei tundnud end enam "rõhutud proletaarlastena".¹³ Ühe sõnaga, Taani Sotsiaal-demokraatlik Partei oli lakanud olemast tõeline töölistklassi partei. Tema ministrite poolt oli heidetud kõrvale liberalism ja vabakaubandus majanduse alal ning asendatud plaanimajandusega, kuid selliselt, et see

¹¹ Nissen, lk.21.

¹² Sealsamas, lk.23-24.

¹³ Sealsamas, lk.21.

⁺ Folketing - 1953.aasta juunini Taani parlamendi, rigsdagi teine koda. Alates 1953.a. juulist Taani parlamendi nimetus.

aitas hädas olevat erakapitalismi.¹⁴ Võitluses kapitalistide ja tööliste vahel seisis valitsus esimeste pooltel. Kui töölistel õnnestus lähirääkimiste teel ettevõtjatega saavutada ka ainult osalist kompensatsiooni palkade suhtes vastavalt kokkuleppele töötasu reguleerimise kohta elukalliduse tingimustes, siis kiideti see sotsiaal-demokraatlike liidrite poolt alles pärast mõningast vastuseisu heaks.¹⁵ Kõik see nõrgestas loomulikult taani töölisliikumist. Sotsiaal-demokraatia kodanluse teenistuses seisvat poliitikat väljendas ka tema suhtumine töölisliikumise avangardi - Taani Kommunistlikku Parteisse.⁺

Aastakümme enne Teist maailmasõda tähistas Taani Kommunistliku Partei mõju pidevat kasvu. Suurepäraselt väljendub see peale muu ka partei poolt folketingi-valimistel antud häälte arvus. Kui 1929.aastal oli kommunistliku partei pooldajate arv valimistel 4000 ja partei ei saanud ühtki mandaati, siis 1932.aastal tõusis see arv 17 000-ni ja 1935.aastal 27 000-ni. Aastail 1935-1939 sotsiaal-demokraatia poolehoidjate hulk vähenes, kuid kommunistlikule parteile olid need sõjajärgsel perioodil suurima kasvu aastaks. 1939.aastal ulatus tema poolt

¹⁴ Nissen, lk.19.

¹⁵ Фурљсанг, Из истории, lk.139.

⁺ Taani Kommunistlik Partei moodustus 9.novembril 1919.aastal taani töölisliikumise vasakpoolsete jõudude ühinemise tulemusena.

antud häälte hulk 41 tuhandeni ja ta sai folketingis 3 mandaati.¹⁶ 1938.aasta kevadel Odensees toimunud TKP konverents oli paljus suhtes kompartei jõu ja mõju tõsiseks tõendiks.¹⁷ Suurt mõju omas rahvamassidele kommunistliku partei üleskutse "Taani rahvas peab võtma maa saatuse omaenda kätte", mis anti välja varsti peale Austria okupeerimist hitlerlaste poolt.¹⁸

Taani kommunistid tegid sotsiaal-demokraatidele ettepaneku ühisrinde loomiseks ja konkreetsete abinõude esitamiseks võitluseks "fašismi, sõjaohu ja kapitali pealetungi" vastu. Ühtsuse nimel olid taani kommunistid valmis minema tõsistele järeleandmistele. Nii 1936.aasta landstingi⁺ valimistel, 1937.aasta kommunaali-valimistel Odensees ja 1939.aasta folketingi-valimistel Lõuna-Juütimaal ei asetanud kommunistid oma kandidaate, et sotsiaal-demokraadid läbi läheksid.¹⁹ Kuid sotsiaal-demokraatide parempoolne juhtkond, kelle eesotsas seisis peaminister Stauning, keeldus kategooriliselt ühise töölisrinde ja antifaašistliku rahvarinde loomise poliitikast.²⁰

¹⁶ K. Winding, Danmarks Historie, Kopenhagen 1961, lk. 353.

¹⁷ Фугльсанг, lk. 138.

¹⁸ Енсен, lk. 45.

¹⁹ Фугльсанг, lk. 136-137.

²⁰ Енсен, lk. 45.

+ Landsting - 1953.aasta juunini Taani rigsdagi teine, kõrgem koda.

Sotsiaal-demokraatlikud liidrid läksid veelgi kaugemale. Nad mitte ainult ei lükanud tagasi kõik kommunistide ettepanekud ühtsuse saavutamiseks, vaid püüdsid ka oma tegevusega veenda kapitaliste selles, et just need, see tähendab sotsiaal-demokraadid, on Taanis kõige efektiivsemaks ja järjekindlamaks kommunismi vastaseks jõuks ja et see teeb kõik teised vahendid võitluseks kommunismiga üleliigseks. Loodi isegi spetsiaalne kommunismivastane organisatsioon - "HIPA".²¹ Repressioonid kommunistliku partei vastu olid põhjuseks, miks Taanis sakslaste sissetungi ajal ei olnud ühtset keskust, mis oleks suutnud viia rahva võitlusele agressiooni vastu. Suuremaid tulemusi võitluses antifašistide ühendamise eest saavutas hitlerliku fašismi ohvrite abistamise ja demokraatliku Hispaania võitluse teetamise komitee.²²

Rahvuslikku ühtsust ja töölisliikumist õõnestava sisepoliitikaga oli võrdselt kahjulik ka sotsiaal-demokraatliku valitsuse välispoliitiline suund. Selle saksasuunalisus ei leidnud revideerimist ka peale Hitleri võimuletulekut. Taani esindajad jäid erapooletuks Rahvaste Liidus, kui seal oli hääletamisel resolutsioon, mis mõistis hukka üldise sõjaväekohustuse Saksa maal. 1936.aasta kevadel oli Taani ainsaks riigiks, kes hoidus hukka mõistmast Saksamaa sissetungi Rheini demilitariseeritud tsooni.²³ Itaalia kallaletungi puhul

²¹ ЕНСЕР, lk.45.

²² Sealsamas.

²³ Sealsamas, lk.43.

Abessiiniale teatas Taani valitsus, et ta ei võta tarvitusele sanktsioone agressori suhtes. Ta oli mittevahelusegamise poliitika seisukohal Hispaania kodusõja suhtes.²⁴ Objektiivselt tähendas see fašistlike riikide hoolealuse Franco toetamist. Kui ajakirjanduses ja ametlikes ringkondades arutati Saksa agressiooni vastase põhjamaade kaitseliidu loomise ideed, oli Taani peaminister Th. Stauning kategooriliselt liidu vastu. Kui Hitler aga 1939. aastal pani põhjamaadele ette sõlmida pakt mittekallaletungi kohta, oli Taani ainsaks riigiks, kes andis oma nõusoleku.²⁵ Läbirääkimised algasid 28. aprillil 1939. aastal ja lõppesid pakti allakirjutamisega 31. mail 1939. aastal.²⁶ Selle l. punkt kõlas "Taani kuningriik ja Saksa impeerium ei pöördu mingil juhul sõja või mingisuguse teise jõutarvituse poole teineteise suhtes."²⁷ Enamusele tundus see veidi naljakas, et Hitler vajab sellist kinnitust väikese Taani poolt. Asjal oligi veidi teine mõte. 26. mail 1939. aastal kirjutas ajaleht "De Danskes Vej" ("Taanlaste Tee"), puudutades sõlmitavat mittekallaletungi lepingut, et selle tulemusena ei ole Taani enam neutraalne maa. Lepingut ei saa üles ütelda, ilma et seda ei käsitletaks ebasõbraliku tegevusena Saksamaa suhtes. Ajaleht märkis, et leping

24 Фугльсанг, Из истории, Iк.137.

25 Енсен, Iк.43.

26 Reventlow, Iк.112.

27 Нюрнбергский процесс т. I, Москва 1955, Iк.353.

on olukorra kinnitus, mis juba kaua on olemas olnud, kuid nüüd on sõltuvus muutunud niivõrd tugevaks, et "...Saksamaale oli saanud võimalikuks saavutada formaalset kinnitust".²⁸ Folketingis hääletas mittekallaletungi vastu ainult 3 kommunisti.²⁹

Need ja teised sammud näitavad selgelt, kelle teenistuses oli Taani valitsuse välispoliitika. Taani valitsusringkonnad läksid isegi nii kaugemale, et väitsid nagu võiks iga abinõu riigi relvastatud jõudude tugevdamiseks saada hitlerliku Saksamaa poolt tõlgendatud kui väljakutse. Taani armee oli aga momendil väga nõrk. Pärast Esimest maailmasõda oli seda oluliselt vähendatud. 1920-ndate aastate lõpul tahtsid radikaalid ja sotsiaal-demokraadid riigikaitse viia vaid valveteenistuseni piiridel ja mereinspeksioonini - praktiliselt desarmeeruda. Kui Saksamaal tuli võimule fašism, loobusid sotsiaal-demokraadid küll sellest plaanist, kuid teine valitsuspartei, Radikaalne Venstre, mitte. Kuigi uus sõjaväekorraldus 1939.aastal võttis vastu mõningaid muudatusi ja viidi läbi suuremaid assigneeringuid sel alal, oli riigikaitse oluliselt nõrgem, kui see oleks võinud olla.³⁰ Ta polnud isegi Esimese maailmasõja-aegsel tasemel.³¹ Radikaalne Venstre arvas, et kaitse ülesandeks on piirduda juhuslike neutraliteedirikkumiste

²⁸ Tsiteeritud: Teglers, Sabotage, lk.8-9 järgi.

²⁹ Røder, lk.3.

³⁰ Winding, lk.310-311.

³¹ Teglers, Sabotage, lk.7.

vältimisega, kuid tõelise rünnaku ees tuleb tagasi tõmbuda; et relvastumine vaid suurendab hädasohtu.³² Mindi isegi nii kaugemale, et viidates geograafilistele tingimustele ja taani rahva väikese arvulisusele, kuulutati välja Taani võimetus tegutseda agressori vastu.

Seoses fašistide võimuletulekuga Saksamaal tekkisid Taani valitsusel teatud raskused Põhja-Slesvigis, mis 1920.aastal oli rahvahääletuse tulemusena liidetud Taaniga. Perioodil 1933-1935 tekkisid siin mitmed erinevad, üksteisega võitlevad saksa natsionaal-sotsialistlikud parteid. Ernst Schröderi ja Johs. Schmidti algatusel kutsuti erinevad parteid istungile Kieli, kus 1.juulil 1935.aastal otsustati, et vanad parteid saadetakse laiali ja nad astuvad uude parteisse, mis saab nimeks Põhja-Slesvigi Natsionaal-Sotsialistlik Saksa Töölispartei. Partei "führeriks" sai loomaarst Jens Møller.³³ Nimetatud partei agiteeris innukalt Põhja-Slesvigi tagasipöördumise eest Saksamaa külge, kuigi sakslased 1935.aastal olid saanud vaid 15,6 % ja 1939.aastal 15,9 % häältest antud piirkonnas. Fašistliku Saksamaa valitsus ei ilmutanud siiski kavatsust nõuda Taanilt piirimuutmist.³⁴ Sel olid omad, kaugemaleulatuvad põhjused, nagu me näeme järgmises peatükis. Samal ajal püüdis Taani valitsus vältida vähimatki hõõrumist Saksa-

³² Nissen, lk.25.

³³ Besættelsestidens fakta, lk.603.

³⁴ Winding, lk.312.

maaga. Taani maailmakuulus karikaturist-kommunist H. Bidstrup, kes töötas tol perioodil ajalehe "Socialdemokraten" ("Sotsiaal-Demokraat") juures, sai korralduse, mis keelas karikatuuridel kujutada Hitlerit. Varsiti keelati ka karikatuurid Göringist.³⁵

Selles olukorras, kus siseriigis olid Taani töölisliikumine ja rahvas lõhestatud ning riik välispoliitiliselt sõltuv agressiivsest Saksamaast, algas Taani jaoks Teine maailmasõda. Otsekohe peale sõja algust - 1. septembril 1939. aastal teatas Taani oma neutraliteedist, mida Inglismaa ja Saksamaa lubasid austada.

1.-4. septembrini 1939. aastal viidi läbi kolme aastakäigu mobiliseerimine, kuid kahe nädala pärast saadeti kutsealused koju tagasi. Valitsus lootis, et Taani jaoks kordub 1914-1918. aasta situatsioon ja et sõda toob Taani majandusele vaid kasu, kuna ta võib takistamatult laiendada oma kaubandust Inglismaa ja Saksamaaga.

Kuid ajalugu ei kordunud. Sõda andis otsekohe raskeid hoope Taani majandusele, mis oli liigselt sõltuv imperialistlikest riikidest. Juba esimesel sõjakuul seati kütuse poolest vaeses Taanis sisse bensiini-, gaasi- ja elektritarbimise normeerimine. 1939. aasta lõpul kehtestati kaardid kohvile, teele ja suhkrule. Seoses Taani põllumajanduse äärmise sõltuvusega välis- turust ja põllupidajate sooviga kompenseerida oma kao-

tusi seal, algas Taanis hindade tõus. Elkõige oli Taanile kahjulik Saksamaaga 1936.aastal sõlmitud kaubaleping. See sundis Taanit suurel hulgal sisse vedama saksa valmistoodangut. Samal ajal oli Taani eksport Saksamaale üsna piiratud. See suurendas tööpuudust ja tõi kaasa riigivõla kasvu.³⁶ Septembri lõpul nõudis Inglismaa Taanilt Saksamaale minevate saadetiste vähendamist ja hakkas läbivaatamiseks kinni pidama Taani laevu. Seati sisse ranged limiidid tööstustooraine veoks Taanisse, kartusest, et see siit sattub Saksamaale. Kaubandus Inglismaaga hakkas Taanile muutuma kahjulikuks, sest taani peekoni, või ja munade hinnad olid määratud 1930-ndate aastate lepingutega, kuid peale seda oli naelisterlingi kurss tunduvalt langenud. Taani eksportöörid olid sunnitud faktiliselt poolmuidu andma omi kaupu Inglismaale. Ka Saksamaa ja teised riigid leppisid kokku vaid maailmaturu hindadele, see tähendab sellele, mida maksis Inglismaa. Kompartei nõudmine viia ellu sellist kaubanduspoliitikat, mis tagaks vajalike tagavarade hankimise, sealhulgas laiendada ka kaubavahetust Nõukogude Liiduga, jäeti tähelepanemata.³⁷

Sõda osutas suurt kahju taani kaubalaevastikule ja seda just saksa allveelaevade vaenuliku tegevuse läbi. 1939.aasta viimase nelja kuu vältel torpedeeriti üheksat taani laeva.³⁸ Kokku kaotas Taani perioodil

³⁶ Енсен, Iк.44.

³⁷ Фугльсанг, Из истории, Iк.139.

³⁸ Røder, Iк.5.

3.septembrist 1939.aastal kuni 9.aprillini 1940.aastal saksa allveelaevade vaenuliku tegevuse läbi 29 laeva, mille brutotonnaaz oli 75 641 tonni. Sõda maksis samal ajavahemikul 367 taani meremehe elu.³⁹

Taani valitsevate ringkondade poliitika määras seega igakülgsest ära rahvusliku ja riikliku katastroofi, mis seda maad peatselt tabas.

Soome - Nõukogude Liidu sõda 1939.-1940.aasta talvel kutsus Taanis esile kestva ja küllalt ägeda kommunistliku partei ja tema liikmete tagakiusamise. Nende ajaleht "Arbejderbladet" ("Töölisleht") jäeti ilma kuulutustest ja järelkult ka neist saadavaist tuludest. Põletati isegi ülemaailmselt tuntud kirjaniku-kommunisti M.Andersen-Nexø teoseid. Kuid see ei suutnud murda kommuniste, vaid hoopiski tugevdas neid. Häälekandja toetuseks pandi toime korjandus, kus partei liikmed ja teised progressiivsed inimesed ohverdasid sõrmuseid, raha, kelli. Kokku saadi 55 000 krooni.⁴⁰ Kuid üldiselt iseloomustas Taani valitsust tagasihoidlik hoiak selle sõja suhtes. Ta kuulutas välja neutraliteedi ja keelas vabatahtlike värbamise Taani territooriumil. Erinevalt Rootsist ja Norrast ei andnud Taani Soomele sõjavarustust, vaid piirdus ainult meditsiinilise ja osalt ka rahalise abiga tagasihoidlikus suuruses. Isegi sümpaatia väljendused Soome suhtes olid taani ajakir-

³⁹ Røder, lk.9.

⁴⁰ Фугльсанг, Из истории, lk.138.

janduses nõrgemad kui Rootsis ja Norras.⁴¹

See kõik ei aidanud. Valitsevate ringkondade poliitika tulemusena seisis Taani katastroofi äärel. Lisaks eelnevale esines peaminister Th. Stauning 1940. aasta uusaasta-kõnes avaldusega, mis pani jahmatama riigi üldsust. "Meie maa on võimeline kaitsma oma neutraliteeti, kuid sõjapidamine selle sõna tõelises mõttes on meile välistatud maa geograafilise asendi tõttu, samuti kui elanikkonna väiksearvulisus ei luba pidada armeed, mis võiks pidada lahingutegevust riikide vastu, kes, võib-olla, astuvad välja sõjaga Taani vastu," teatas ta. See kõlas peaaegu kutsena hitlerlikule Saksa-
maale.⁴² See põhjustas arupärimise ja diskussiooni folketingis, mis lõppes 19. jaanuaril 1940. aastal vastuvõetud avaldusega. Viimase põhimõtteks oli, et maa neutraliteet tuleb alal hoida ja kõiki valitsuse käsutuses olevaid vahendeid tuleb hädakorral kasutada riigi rahu ja sõltumatuse kaitseks ja säilitamiseks. Kuid see ei tähistanud mingit muudatust valitsuse seisukohtades.⁴³ Taani armee kapten Otto Christian Brøndum kirjutab, et see avaldus ei toonud kaasa mingisugust kaitse tugevdamist.⁴⁴

41 Новейшая история стран западной Европы и Америки, т. II, Москва 1964 /На правах рукописи/, lk. 322.

42 Енсен, lk. 44.

43 Nissen, lk. 25.

44 Teglers, Sabotage, lk. 10.

Samal ajal kogunes üha rohkem pilvi Taani saatuse kohale. Hitlerlik Saksamaa ei mõelnudki lasta korduda Esimese maailmasõja aegset olukorda. Juba 1940. aasta jaanuaris juhtis Saksa saadik Taanis Taani välisministeeriumi tähelepanu sellele, et Saksamaa ei mõtlegi lubada taani toiduainete eksporti Inglismaale ja soovitas Taani valitsusel uurida küsimust, millist toorainet võiks Taani toiduainete tööstusele pakkuda Saksamaa, kui taanlaste ja inglaste sidemed katkeksid.⁴⁵ Selles peitus vihje eelseisvale okupatsioonile. Oma valitsuse lühinägeliku poliitika tõttu oli Taani jäetud täielikult üksi. Teised imperialistlikud riigid jätsid Taani fašistlikule Saksamaale "allaneelamiseks". 2. veebruaril 1940. aastal teatas Inglismaa peaminister Churchill salajasel kohtumisel skandinaavia korrespondentidega, et Taani on nii lähedal Saksamaale, et on võimatu anda talle abi. Ta keeldus seda mitte mingil juhul garanteerimast. Vaid kahes suhtes tundis Inglismaa Taani puhul huvi: tema laevade ja tema Põhja-Atlandi positsioonide pärast.⁴⁶

Alates 1940. aasta jaanuarist töötati Berliinis välja salajased plaanid Taani ja Norra vallutamiseks. See pidi toimuma väikeste jõududega ja täiesti ootamatult. Aprilli alguseks oli asi otsustatud. Mõningased teated eelseisva operatsiooni kohta imbusid aga saksa ohvitseridelt Hollandi sõjaväe atašee kaudu Berliinist

⁴⁵ Енсен, lk.46.

⁴⁶ Hæstrup, Kontakt, lk.42.

ka Taani. 4.aprillil sai Taani valitsus teada, et sakslased ründavad lähemal päevil. Kuid ta ei võtnud mitte midagi ette. Osalt loodeti, et on tegemist Saksa valitsuse katsega näha, millise reaktsiooni selline teade Kopenhaagis esile kutsub. Otsustavaks jäi välisminister Munchi seisukoht, et kui Taani antud situatsioonis rehvastub või ainult tugevdabki oma sõjalist valmisolekut, kaotatakse võib-olla viimane võimalus rahuks; samuti see, et sõjalise valmisoleku tugevdamine ikkagi ei suudaks muuta Saksa okupatsiooni, kui asi on fašistliku Saksamaa valitsuse poolt otsustatud. Arutati, kas kutsuda kokku enam vägesid, kuid siis heideti see mõte uuesti kõrvale.⁴⁷ Veel enam. Taani sõjaministeerium andis aprilli algul mitmeid desorganiseerivaid korraldusi, mille sisu ja eesmärk tundus hämmastav taani sõduritele ja ohvitseridele juba tollal. Nii sai Otto Christian Brøndum, Taani armee kapten, aprilli algul käsu saata pool oma suurtükiväepatarei isikulisest koosseisust otsekohe puhkusele. Kapten protesteeris, kuid asjatult.⁴⁸ 8.aprilli keskpäeval saabus Taani armee üksustesse käsk viia need häireseisukorda. Seda ei põhjendatud millegagi. Öhtul häireseisukord aga lõpetati. Kuna patarei laiali saatmine harilikku olukorda oleks võtnud aega ja häirinud külaelanikke, otsustas kapten käsu vastaselt seda mitte teha. Vaid seetõttu võttis ta 9.aprilli hom-

⁴⁷ Winding, lk.313.

⁴⁸ Teglers, Sabotage, lk.11.

mikut vastu lahinguvõimelisena.⁴⁹

Sellele saatuslikule sündmusele astuti vastu niivõrd ettevalmistamatult, et isegi Taani saadikule Londonis, krahv Reventlowile, oli see täielikuks ootamatuseks.⁵⁰

Sakslased olid aga operatsiooniks küllalt hästi ettevalmistatud. 4.aprillil saabus Kopenhaageni ärimehe maski all saksa major Glein. Ta pidi tegema selgeks, kuidas 1 pataljoniga võiks vallutada Kopenhaagi sadamat. Ta käis vaatamas vana sõjaväekindluse Kasteletti vaatamisväärsusi. Seejuures pakuti talle lahkelt andmeid, kus elavad kindralid, kui palju on sõdureid jm.⁵¹ 8.aprillil liikusid saksa laevad suurel arvul läbi Taani vete. Kuid see ei tähendanud veel ohtu. Vähemalt nii arvati. Edasi saadi teateid, et saksa väed on teel põhjapoole läbi Holsteini ja Slesvigi.⁵²

Järgmisel päeval, s.o. 9.aprillil, viis hitlerlik Saksamaa läbi Taani okupeerimise.

⁴⁹ Teglers, Sabotage, lk.10-11.

⁵⁰ И.М.Майский, 1940-й год в Англии, "Новое время" 1964, № 2, lk.23.

⁵¹ G.Christiansen, Danmark besat, København 1961, lk.5-9.

⁵² Winding, lk.314.

II. TAANI VALITSUSE POLIITIKA JA RAHVA VASTUPANULIIKUMISE TEKKIMINE NING ARENG OKUPATSIOONI ALGUSEST KUNI FAŠISTLIKU SAKSAMAA KALLALETUNGINI NÕUKOGUDE LIIDULE

9.aprillil 1940.aastal kella 4 paiku hommikul ületasid Saksa motoriseeritud kolonnid kahes kohas Taani piiri. 2 soomusrongi liikusid üks läbi Flensborgi, teine Tõnderi kaudu põhja poole. Ligikaudu samaaegselt maabusid väeosad Korsøris, Nyborgis, Gedseris ja Kopenhaagenis.¹ Õhujõud maabusid Masnedø.² Saksa pommitajate üksused hävitasid ootamatu rünnakuga Taani sõjaõhujõud ja ähvardasid linnade totaalset pommitamisega.³ Nad lendasid madalalt üle Kopenhaageni eesmärgiga hirmutada taanlasi osutamast vastupanu okupeerimisele.⁴ Nad heitsid alla kümnete tuhandete kaupa lendlehti, mis sisaldasid teadet saksa okupatsiooni kohta ja saksa

¹ Udtalelse til Presse af General von Kaupisch om Nødvendigheden af Besættelsen og om Forhandlingerne med Kongen, Besættelsestidens fakta II, lk.821.

² Winding, lk.314.

³ Хэструн, lk.16.

⁴ Besat og befriet. En samling dokumentariske billeder fra Danmark under besættelsen og ved befrielsen, København 1946, lk.20.

põhjendust sellele. Need olid kirjutatud niivõrd vigases taani keeles, et paljud uskusid, et see on nali, kui said neid lugeda.⁵

Vastavalt valitsuse poolt väljasaadetud üldiste direktiividega osutasid Taani üksused esialgu vastupanu Saksa vägede sissemarssimisele. Võitlus puhkes Lõuna-Jüütis, Søgardis, Abenras, Tønderis ja Haderslev's ning pealinnas Amalienborgi väljakul.⁶ Eelnevalt olid sakslased Kopenhaagenis vallutanud Kastelleti ja vangistanud 700 taani ohvitseri ja lihtsõdurit. See toimus suhteliselt niivõrd kätatult, et kuuldes tulistamist seal kandis, saadeti kohale 10 politseinikku, arvates et on tuli või poiste vemp. Ka need vangistati. Alles siis liikusid sakslased Amalienborgi väljakule, kus kuninga ihukaitse avaldas vastupanu.⁷

Sellises olukorras pidid kuningas ja valitsuse liikmed varahommikul kella 5-5.30 vahel võtma seisukoha toimuvate sündmuste suhtes.⁸ Kallaletung toimus ilma igasuguse hoiatuseta või sõjakuulutusega, kusjuures sakslased ei saanud esitada Taanile mingisuguseid pretensioone neutraliteedi reeglite ebakorrektselt täitmise

⁵ Christiansen, lk.18.

⁶ Statsministoren (Stauning) på Fællesmøde i Rigsdagen, Besættelsestidens fakta I, lk.148.

⁷ Christiansen, lk.13-14.

⁸ Statsministeren (Stauning) på Fællesmøde i Rigsdagen, Besættelsestidens fakta I, lk.147-148.

kohta.⁹ Peale rea rahvusvaheliste lepingute ja Saksamaa poolt vabatahtlikult antud tõotuste murdmise oli okupeerimine kisendavas vastuolus kahe Taani ja Saksamaa vahel sõlmitud lepinguga. Üht, mittekallaletungi pakti, me juba puudutasime. Lisaks sellele oli 1926. aastal Taani ja Saksamaa vahel sõlmitud kokkulepe arbitraaži ja rahuliku reguleerimise kohta, mis nägi ette, et kõik tekkivad tüliküsimused, mida ei saa lahendada diplomaatlikul teel, tuleb anda arbitraaži kohtu arutada.¹⁰

Saksamaa poolt Taanile esitatud memorandumis süüdistati Inglismaad ja Prantsusmaad plaanides Narviki okupeerimisega lõigata Saksamaa ära põhjast tulevaist maagisaadetistest ja kasutada põhjariike uue rinde avamiseks, et siit rünnata Saksamaad. Memorandumis kinnitati, et Saksamaal pole vaenumõtteid Taani riigi ja rahva suhtes. Väideti, et Saksamaa kavas pole ei praegu ega tulevikus rikkuda Taani territoriaalset tervikkust ja poliitilist sõltumatust.¹¹ Taanile esitati 13 nõudmist, mis sisaldasid järgmist: Taani valitsus avaldab üleskutse rahvale ja armeele, kutsudes loobuma vastupanust saksa vägedele, taani armeele antakse käsk luua side saksa vägedega ja sõlmida kokkulepe, mille

⁹ Хэструп, Iк. I7.

¹⁰ Нюрнбергский процесс, т. I, Iк. 353.

¹¹ Memorandum fra den tyske Regeringen til den danske og den norske Regering, Besættelsestidens fakta II, Iк. 816-818.

tingimused dikteeritakse saksa ohvitseride-väejuhatuse esindajate poolt (taani sõdureile lubati relvi mitte ära anda "kui nende käitumine ei nõua seda"). Taani väejuhatuse annab miinitõkete täpsed plaanid. Sõjalised objektid ja kaitseehitised, eriti rannakaitseehitised, antakse sakslastele üle täies puutumatuses. Viivitamatult viiakse sisse pimendamine. Transpordivahendid antakse okupatsioonivägede käsutusse sellises mahus, nagu seda nõuavad nende poolt täidetavad ülesanded ja vägede varustamine. Kõigil sõja- ja kaubalaevadel keelatakse sadamaist väljumine. Lennukite õhkutõusmine keelatakse. Taani meteoroloogia teenistus antakse okupatsioonivägede käsutusse, ilmateadete publitseerimine katkestatakse. Telegraafi- ja telefoniside ning samuti kirjaveetus välismaaga (välja arvatud Saksamaaga) keelatakse. Ajakirjandusele ja raadiotele antakse määrus publitseerida ja anda edasi teateid sõjategevuse kohta vaid okupatsioonivõimude loal. Keelati relvastuse ja sõjalise vara väljavedu maalt. Juhul kui antud korraldused antakse edasi raadio teel, tuli kasutada koodi, mis oli tundmatu Saksamaa vastastele.

Peale selle nõuti veel rea teiste abinõude läbiviimist: 1) kõigile Saksamaa-vastaste riikide ametlikele ja poolametlikele esindajatele pandi ette lahkuda Taanist; 2) ajakirjanduses ja raadios keelati esinemised mis olid suunatud Saksamaa vastu; 3) politsei ja riigikaitse olid kohustatud täitma oma funktsioone; 4) majanduslik tootmine ei tohtinud katkeda.¹²

Varahommikul kella 6 paiku otsustati kuningas Christian X (1870-1947) ja valitsuse liikmete koosolekul Amalienborgi lossis, et vastupanu tuleb katkestada. Saadeti välja korraldused peatada võitlus, mis lakkas niipea, kui käsk jõudis kohale.¹³ Võitluses 9. aprilli hommikul kaotas Taani langenuina 13 inimest.¹⁴ 29 sai haavata. Üks taani lemmuk tulistati alla.¹⁵ Saksa vägede kaotuseks olid mõned haavatud ja üks surnu.¹⁶

Taani valitsuse eelmiste aastate kapitulantlik poliitika fašistliku Saksamaa suhtes võimaldas tal teha kiire otsuse. Mingisuguseid läbirääkimisi mobiliseerimise ja vastuseisu üle valitsuse koosolekul ei peetud.¹⁷ Taani valitsus otsustas leppida okupatsiooniga. Oma avalduses piirdus ta vaid protestiga selle vastu ja kutsus elanikkonda loobuma igasugusest vastupanust saksa vägedele.¹⁸ "Me valisime selle tee, et päästa maa ja

13 Forvarsministeren (Alsing Andersen) udsender officiel Redegørelse angående de danske Troppers Holdning og Tab ved Kampene den 9. April, Besættelsestidens fakta I, lk.148.

14 Фугльсанг, lk.140.

15 Besættelsestidens fakta I, lk.148.

16 Udtalelse til Pressen af General von Kaupisch om Nødvendighed af Besættelsen og om Forhandlingerne med Kongen, Besættelsestidens fakta II, lk.820-821.

17 Dementi af Rygter om Kongen og Statsministeren, Besættelsestidens fakta I, lk.150-151.

18 Хрестоматия по новейшей истории, т.II, Москва 1960, lk.494.

rahvas sõjalukorra tagajärgedest,"¹⁹ teatas peaminister Stauning.

Kogu vastutus kapitulatsioonile eest lasub taani valitsevate ringkondadel, valitsusel ja viimast toetavatel parteidel. Kapitulatsioonile püüti õigustada sellega, et riik polevat olnud kaitsevõimeline, et mittekallale tungipakti rikkumise tõttu olevat sissetung olnud ootamatu, et taani rahvas polevat veel olnud valmis rahvuslikuks võitluseks.²⁰ Kõiges selles oli aga süüdi Taani valitsuse eelnev poliitika, nagu me juba nägime.

Taani rahva meeleolusid antud momendil näitavad aga hästi kuuldused, mis rahva hulgas levisid otsekohe peale okupeerimist. Nimelt süüdistati sõjaväelasi selles, et need olevat reetnud oma kohustused, kui saksa sõjaväed tungisid maale. Rahvas oleks tahtnud näha teistsugust käitumist. Peaminister Stauning ruttas Taani armeed õigustama, reetes ettevaatamatult ennast. Ta teatas, et otsus okupatsioonile alistumise kohta võeti vastu kuninga ja ministeeriumi liikmete poolt. Taani armee astus aga saksa sõjaliste jõudude vastu välja võitlusega.²¹ Järelikult võttis valitsus ka ise igasuguse vastutuse kapitulatsioonile eest endale. Võitlusvaim

¹⁹ Statsministeren (Stauning) på Follesmøde i Rigsdagen, Besættelsestidens fakta I, lk.148.

²⁰ ЕНСЕН, lk.48.

²¹ Meddelelse fra Statsministeren (Stauning) om Berøjdelsen mod den danske Militærmagt, Besættelsestidens fakta I, lk.149.

Taani vägedes oli aga kõrge, kuid seda ei vajatud. Leitanant Anton Jensen, kes teenis Põhja-Seealandil, teatas kuidas 500 meheline üksus 20 km kaugusel Kopenhaagenist ootas 9.aprilli keskpäevani käsku, et oma eludega kaitsa Taanit, kuid mis tulemata jäi, oli käsk. Kui saabus komandohvitser, kes teatas, et valitsus kapituleerus, ei suutnud nad seda uskuda ega lahkunud veelgi.²²

Kui teated 9.aprilli sündmustest jõudsid Inglismaale, oli tähelepanu, mida seal osutati Taanile, väga väike. Peatähelepanu suunati Norrale. Oli enesestmõistetav, et viimane oli olnud Saksamaa peamine eesmärk. Seetõttu suundus ka Inglismaa tähelepanu Norrale.²³ Teemale, nagu juba varem märgitud, pakkus Taani huvi vaid oma laevade ja Põhja-Atlandi territooriumide poolest. 9.aprilli hommikupoolikul kutsuti Taani saadik Londonis Reventlow Inglise välisministeeriumi, kus talle teatati, et inglise valitsus jätab endale õiguse võtta tarvitusele kõik hädavajalikud sammud, et takistada Saksa jõudude asumist Islandile ja Fär-saartele.²⁴ See tähendas nende okupeerimist Inglismaa poolt.

9.aprilli keskpäeval nõudis inglise raadio taani keeles kõigilt taani meremeestelt, kes olid merel, et need sõidaksid liitlaste sadamaisse ja annaksid oma laevad liitlaste käsutusse. Samas kinnitati, et neid võetakse vastu kui sõpru ja et kuigi laevad taktikalistest

²² Teglers, Sabotage, lk.13-15.

²³ Hæstrup, Kontakt, lk.42.

²⁴ Reventlow, lk.125.

kaalutlustest saavad kandma briti lippu, jäävad nad siiski Taani omadeks. Kõik laevad, mis olid Inglismaa läheduses, võtsid kursi sinna. Välismeredel viibinud laevad moodustasid aga Taani kaubalaevastikust suurema ja parema osa.²⁵ Ühtekokku 5000 meremeest liikus oma laevadega liitlaste sadamaisse. 60 % taani laevastikust läks kaotsi.²⁶

Kujunenud olukorra mõistmiseks tuleb alustada plaanidest, mis hitlerlikul Saksamaal olid Taani tuleviku suhtes, kui sõda oleks lõppenud tema jaoks võidukalt. Taani oleks lülitatud ühe osana Saksamaa poolt juhitud "Uude Euroopasse", ilma suurema tõelise iseseisvusega, ühe või teise diktatuurivormi all.²⁷ Saksa Natsionaal-Sotsialistliku Töölispartei välispoliitilise jaoskonna juhataja, Hitleri volinik maailmavaatelise kasvatuses asjus reichsführer Alfred Rosenberg ei teinud saladust sellest, et skandinaavia rahvaste "eluruum" oli olnud algusest peale natsionaal-sotsialistlike liidrite kujutlustes esiplaanil. Taani jaoks pidas ta leevendavaks asjaolu, et väike rahvas ei kaotavat midagi oma aust, kui ta asub suure rahva ja suure riigi hoolitsuse all.²⁸ Selline "lohutuse" oli irvitamine väikeriikide iseseis-

²⁵ Røder, lk.10.

²⁶ 1940-1945. Dette skete under Danmarks frihedskamp, København 1960, lk.14.

²⁷ Winding, lk.316.

²⁸ Rigsleder Alfred Rosenbergs Foredrag i Berlin om Nordens Stilling i det nye Europa, Besættelsestidens fakta II, lk.824-825.

vussoovi üle. Et selline saatus oli taani rahvale kindlaks määratud, näitab ka Põhja-Slesvigi küsimusse suhtumine fašistliku Saksamaa juhtide poolt. 1940.aasta kevadel seisis probleem selles, kas Taani-Saksa piir seoses Versailles rahulepingu tühistamisega kaotab kehtivuse ja ta taastatakse 1920.aasta referendumini eelses kohas või vaadatakse küsimust vastavalt üldsaksa mõttekäigule, mis valitses SS-ringkondades, kus eesmärgiks oli Suur-Saksa riigi loomine, mille koosseisu oleks kuulunud ka Taani.²⁹ Viimane vaatekoht võitis. Taani-Saksa piiri ei revideeritud peale Versailles' rahulepingu tühistamist.

Võiduka sõja puhul ähvardas hitlerlik Saksamaa Taanit tema rahvusliku sõltumatuse hävitamisega. Vaatame, kuidas näeb selle järelduse valgusel välja Taani valitsuse ja valitsevate klasside poliitika.

Taani valitsuse 9.aprilli avalduses märgiti, et valitsus otsustas seoses saabuva okupatsiooniga, reorganiseerida maa juhtimise.³⁰ Järgmisel päeval laiendati sotsiaal-demokraatide ja radikaalide valitsust venstre ja konservatiivide esindajatega. See pidi väljendama "rahvuslikku ühtsust".³¹ Tegelikult pidi see varjama sügavat kuristikku taani rahva ja Taani valitsuse huvide vahel, mis olid olemas nii kaua, kui see valitsus

²⁹ T. Fink, Geschichte des Schleswigschen Grenzlandes, Kopenhagen 1958, lk.299-300.

³⁰ Хрестоматия, lk.496.

³¹ Фугльсанг, lk.140.

Teise maailmasõja ajal eksisteeris. Taani kodanlike parteide ja sotsiaal-demokraatide liit rigsdagis oli vaid parlamentlik tehing, mille eesmärgiks oli koostöö sakslastega ja rahva petmine. Taani valitsevad klassid ajasid poliitikat, mis oli Saksamaale kasulik nii sõjalisel kui poliitilisel mõttes. See poliitika peegeldas taani reaktsioonilise kodanluse huve.³²

Alustame valitsuse poliitikast töölisklassi suhtes. Okupatsioonis ei näinud Taani valitsus sugugi peamist ohtu. Vastupidi. Otsekohe rutati ära kasutama selle endale kasulikke külgi. Samal ajal kui edukaks võitluseks rahvuse eksisteerimist ohustava vaenlasega oleks tulnud mobiliseerida kogu rahva võitlusenergia, nägi Stauningi valitsus oma eesmärgi selle lämmatamises. Näilikku "iseseisvust ja sõltumatust ning vabadust maa asjade valitsemiseks" nimetas Stauning peamiseks, tähtsaimaks, mille nimel ta nõudis "ohvreid, solidaarsust, rahu ja korda ühiskonnas". Kõneldes nii ametiühingute üldkoosolekul, kutsus ta leppima töölisklassi võitude kaotaminekuga, materiaalsete hüvede kaotamisega.³³ Sisuliselt tähendas see kodanluse unistuse, klassirahu jutlustamist, kasutades ära okupatsiooni läbi tekkinud olukorda. See tähendas rahva eneseinitsiatiivi mahasu-

32 EHCEN, lk.43.

33 Statsministeren (Stauning) pa De samvirkende Fagforbunds Generalforsamling om Begivenhederne den 9. April, Besættelsestidens fakta I, lk.151-152.

rumist. Lõpliku ja kommentaaritu sõnastuse leidis see suund siseminister Knud Kristenseni raadiokõnes 1. jaanuaril 1941. aastal: "Mitte ühtki klassi üle teise, mitte ühtki klassi teise all, vaid kõik klassid külge külge kõrval ühtses ja ühiskondlikult rõhutatud töös isamaa hüvanguks."³⁴

Vaatame, kuidas kujutasid valitsus ja valitsevad klassid ise seda "külge külge kõrvalist" tööd ette. 10. aprillil 1940. aastal moodustatud valitsuse esimesteks sammudeks olid: jätta töölised ilma elukalliduse lisandest, keelata streigid, viia sisse käibemaks ja luua tingimused hindade tõusuks.³⁵ Riigi suurim monopolistlik ühendus "Tsemenditrust" sai valitsuse reorganiseerimise tulemusena viia oma esindaja valitsusse. Suurmaamomanikud nõudsid põllumajandusproduktide hindade tõstmist ja neile tuldi vastu. Ametiühingute reaktsiooniline juhtkond keeldus aga streikide läbiviimisest ja andis kõigi tööliste ja ettevõtjate vaheliste konfliktide lahendamise õiguse arbitraaži kohtule.³⁶ Selline oli valitsuse ja sotsiaal-demokraatide poliitika, mida õigustati okupatsiooniga. "Kõik peab sobitama tugevalt muutunud tingimustele....,"³⁷ rahustas peaminister. Töölis-

³⁴ Indenrigsministeren (Knud Kristensen) i Radioen, Besættelsestidens fakta I, lk.172.

³⁵ Фугльсанг, lk.140.

³⁶ Енсен, lk.46.

³⁷ Statsministeren (Stauning) om Befolkningens Pligter, Besættelsestidens fakta I, lk.149.

klassilt tema aastakümnete pikkuse võitluse vilja röövimiseks ja kollaboratsioonistliku poliitika teostamiseks oli aga vajalik rahva täielik kuulekus, tema initsiatiivi ja omaalgatuse puudumine. Seda loodeti saavutatavat, vihjates okupatsioonile. "Aeg teeb hädavajalikuks mitmesugused käsud, korraldused ja instruksioonid, mis on antud kompetentsete võimude poolt. Peab soovitama igaühel järgida antud instruksioone. See kergendab kõigi tingimusi, kui selleks väljendatakse soovi ja vastupidine võib tuua tõsisemid tagajärgi,"³⁸ nii kõneles peaminister Stauning. Asuti kärpima ka kodanlikke vabadusi. Juba 12. aprillil keelas valitsus igasugused avalikud koosolekud.³⁹ Telegraafi ja telefoni üle, samuti kirjavahetuse suhtes välismaa ja Taani vahel kehtestati kontroll.⁴⁰

Seega näeme, et taani valitsevad ringkonnad leidsid okupatsioonis kasulikke külgi, mis väljendusid

- 1) töölisklassi ohutus ekspluateerimises, mida lubas tugevate saksa sõjavägede kohalolek ja
- 2) võimaluses okupatsiooni ettekäändeks tuues jutlustada klassirahu.

See pidi lämmatama rahva võitlusvaimu. Võttes arvesse,

³⁸ Statsministeren (Stauning) om Befolkningens Pligter, Besættelsestidens fakta I, lk.149.

³⁹ Justitsministeriets Cirkulære til Politimestrene om Forbud mod Afholdelse af offentlige Møder, Besættelsestidens fakta I, lk.6.

⁴⁰ Bekendtgørelse Nr.238 angaaende Kontrol med Post, Telegram og Telegraaffiken med Udlandet, Besættelsestidens fakta I, lk.7.

millised plaanid olid hitlerlikul Saksamaal Taani jaoks võiduka sõja puhul, on selge, mida Taani poliitikute tegevus tähendas taani rahvale.

Saksa okupatsioon mõjus raskelt elatustasemele Taanis. Kohvi, tee, šokolaad ja hea tubakas kadusid täiesti müügilt. Osa veoautosid sõitis gaasigeneraatoritega, rongiliiklus vähenes ning gaasi- ja elektritarbimine oli tugevasti piiratud.⁴¹ Väliskaubanduse orientatsiooni muutumine ja kütuse ning tööstusliku tooraine puudujääk kutsusid kiiresti esile raskusi Taani elanikkonna varustamises. Olukord muutus raskemaks veel seetõttu, et hitlerlikud sõdurid ja ohvitserid ostsid Taanist kokku tööstuskaupu ja toiduaineid ning saatsid neid Saksamaale sellistel mõtmetel, et see kutsus esile hindade tõusu riigis. Taani valitsus leppis kõigega. Hitlerlik Saksamaa leidis taani valitsevais poliitikuis endale piisavalt sobivaid, mõistlikke ja vastutulelikke käsilasi.

1940.aasta suvel aktiveerus järsult taani fašistlike parteide tegevus. Selle peamiseks põhjuseks oli, et momendil oli Saksamaa oma võimsuse tipul Lääne-Euroopas. Taani fašistlikud parteid tõstsid üles küsimuse koalitsioonivalitsuse asendamisest fašistlike parteide valitsusega. Väideti, et võimalolev valitsus ei olevat

⁴¹ Winding, lk.320.

võimeline viima Taanit õigetele usaldussuhetele Saksa-
maaga.⁴² Selle loosungi all toimus tegevusühitsuse loo-
mine fašistlike parteide vahel. 17.juunil 1940.aastal
teatas "Landbrugernes Sammenslutning" enda astumisest
lojaalsesse koostöösse Talurahva partei, DNSAP⁺ ja teis-
te fašistlike ringkondadega, et asendada "olemasolevat
parteipoliitilist süsteemi".⁴³ Vastuseks teatas DNSAP,
et ta tunnustab "Landsbrugernes Sammenslutning'it" Taa-
ni ainsa põllumajandusliku organisatsioonina. Mõlemad
ühinesid nõudmises, et "...valitsus peab lahkuma ja and-
ma koha uue aja uutele jõududele, kes võivad ja saavad
viima meie maad uuele ja paremale teele."⁴⁴

25.juunil viis natslik demonstratsioon Roskildes
kokkupõrkele politseiga, kus demonstrantide poolel võt-
sid osa ka saksa sõdurid. Samal päeval laskis Saksa saa-
dik Cecil von Renthe-Fink mõista, et Saksamaal tuntakse

42 Meddelelse om at Landbrugernes Sammenslutning træ-
der i loyalt samarbejde med Bondepartiet og D.N.S.AP.
Besættelsestidens fakta I, lk.380.

43 Sealsamas.

44 Om D.N.S.A.P.'s Anerkendelse af L.S. som Landets
eneste landbrugsfaglige Organisation, Besættelses-
tidens fakta I, lk.380.

+ DNSAP - Danmarks National-Socialistiske Arbejder
Partei (Taani Natsionaal-Sotsialistlik Töölispartei).
Asutati 1930.aasta II poolel. Partei juhiks oli arst
Frits Clausen.

usaldamatust Taani valitsuse võimete vastu sobitada end vastavalt tingimustele "Uues Euroopas".⁴⁵ Samal ajal tugevnesid uuesti Põhja-Slesvigi natside lootused taasühinemisele Saksamaaga ja vastavalt sellele nende poliitiline aktiivsus. Lääne-Euroopas toimus parajasti saksa vägede edukas pealetung: purustati Prantsusmaa. Kuuldused taasühinemise üle tugevnesid eriti seoses 15.juuniga. Sel päeval täitus 20 aastat Slesvigi ühendamisest Taaniga. Veelgi tugevnesid sellised lootused aga enne 28.juunit, Versailles' lepingu allakirjutamise tähtpäeva, kuna see leping Prantsusmaa purustamise tulemusena lakkas olemast.⁴⁶ Taani natside enesekindlus oli niivõrd suur, et vastuseks kuuldustele riigipöörde plaanidest, mida DNSAP kavatsevat, teatas Frits Clausen, et "eksisteeriva valitsussüsteemi täielik võimetus ja poliitiline pimestatus teeb täiesti üleliigseks jõuga haarata võimu, mis iseenesest legaalsel viisil saab langema DNSAP-le."⁴⁷

Kuid nagu see enesekindlus osutus väliseks efektitsemiseks, oli ka kogu elavnemine tingitud välistest põhjustest. Taani natsidel puudus igasugune mõju rahva hulgas. Kui "Landbrugernes Sammenslutning'i" juhtkond teatas liidu loomisest DNSAP-ga, siis jäi see vaid juhtkonna katseks ja ei väljendanud organisatsiooni

⁴⁵ Nissen, lk.71-72.

⁴⁶ Fink, lk.299.

⁴⁷ Frits Clausen dementerer Kupplaner, Besættelsestidens fakta I, lk.381.

kõigi lihtliikmete huve. Otsekohe hakkas maa kõigist piirkondadest saabuma suurel arvul teateid väljaastumise kohta "Landbrugernes Sammenslutning'ist".⁴⁸ Kui DNSAP liikmeskond 1940.aasta suvel ja sügisel veel kasvas, siis peatus see kasv talve jooksul, mis koos massiliste lahkumistega "Landbrugernes Sammenslutning'ist" näitas, et ajutine elavnemine oli lakanud.⁴⁹ Kõik see sundis fašistlikku Saksamaad panema panuse mitte natslikele parteidele, vaid Stauningi valitsusele, kelle abil näis olevat võimalik ilma igasuguste eriliste raskusteta valitseda taani rahvast. Vähemalt nii kaua, kuni rahvas laskis end veel valitsuse poolt petta.

Taani sotsiaal-demokraatlik partei oli läinud faktilisele ühinemisele kedaanlike parteidega. Loodi viie partei ühendatud komitee, mille koosseisu kuulus 9 inimest (kaks igast suurest parteist - Sotsiaal-demokraatlikust, Radikaalsest Venstrest, Konservatiivsest Rahvaparteist ja Venstrest - ning üks parteist "Õigussliit"). See oluline muudatus Taani poliitilises elus toimus parteilistest lahkkelidest loobumise ja rahvusliku ühtsuse ning koostöö tugevdamise loosungi all. Komitee pidi tulema vastu sakslaste nõudmistele moodustada uus, vastutulelikum valitsus, mis formeeritigi 8.juulil 1940.aastal. Sellesse kuulus 4 sotsiaal-demokraati. Peaministriks jäi endiselt Th.Stauning. Teistest

⁴⁸ Om Udmeldelsen af L.S. i Anledning af Tilslutningen til D.N.S.A.P., Besættelsestidens fakta I, lk.381.

⁴⁹ Nissen, lk.144.

parteidest oli liikmeid kahekaupa.⁵⁰ 3 inimest võeti valitsusse väljastpoolt parteisid. Need olid välisminister Erik Scavenius,⁺ tööminister Gunnar Larsen ja justiitsminister Harald Petersen.⁵¹ Viimased tugevdasid valitsuse reaktsioonilist iseloomu. Direktor G.Larsen oli monopolistliku kapitali esindaja, E.Scavenius aga meelestatud saksasõbralikult.⁵² Sellega taheti näidata sakslastele, et võib moodustada täiesti koostöösõbraliku valitsuse, ilma lahkumata parlamentaarselt aluselt ja ilma vastuvõtmata taani natse.⁵³

Tegelikult tähendas koostööks meelestatud valitsuse moodustamine hetkel, kus sakslased ei saanud Taanis kasutada natslikke parteisid ja kus Taani rahvusliku valitsuse puudumine oleks võtnud pettuseloori reaalselt olukorralt ning soodustanud vastupanu, vaid rahva ohjeldamist ja fašistlikule Saksamaale vastutulekut.

Tähelepanu väärrib Scaveniuse isiksus. Ta esindas uues valitsuses kõige reaktsioonilisemat ja saksasõbralikumat suunda. Tollal oli ta 63-aastane. Scavenius oli juhtinud Taani välisministeeriumi Esimese maailmasõja ajal ning vältinud Taani sekkumist sellesse. Arvati, et

50 Новейшая история, lk.324.

51 Nissen, lk.72.

52 Фугльсанг, lk.140.

53 Winding, lk.316.

+ Erik Scavenius oli olnud Radikaalse Venstre liige, kuid nüüd oli ta aastaid olnud eemal sellest parteist. Seepärast ei tunnustatud teda partei poolt radikaalide esindajaks.

ta võiks olla mitteratslik poliitik, kes kõige paremini suudab luua usaldust Berliinis. Kuid Scaveniuse kujutlust mööda tähendas purustuste ja inimeste kaotamise vältimine, et tuleb sakslastele vastu tulla enam kui elanikkond üldse ja enamus poliitikuist soovis.⁵⁴ Veel enam. Oma ametisseastumist tähistas Scavenius avaldusega, kus ütles: "Suure Saksa võiduga, mis on hämmastanud maailma imestuse ja imetlusega, on Euroopas alanud uus aeg, mis toob kaasa ümberkorralduse poliitilises ja majanduslikus suhtes Saksamaa juhtimisel. Taani ülesandeks on sel ajal leida oma koht hädavajalikus ja vastastikku aktiivses koostöös Suur-Saksamaaga. Taani rahvas on uhke, et ta uues euroopalises korralduses saab säilitada oma iseseisvuse ja ta loodab leida mõistmist oma omapärale ning oma traditsioonilisele rahulikule, poliitilisele ja sotsiaalsele arengule."⁵⁵

Siin sisaldus tema poliitiline kreedo järgnevaiks aastaks. Selles polnud mingit vastupanu Saksamaa poolt aetavale poliitikale. Olukorras, kus Saksamaa võit oleks saanud tähistada Taani kui iseseisva riigi lõppu ja surmaohtu taani rahvusele, tähendas Scaveniuse suund kaasaaitamist sellele. Scavenius tahtis, piltlikult öeldes, et Taani riik ja rahvas hakkaksid endale hauda kaevama, uskudes, et nii on parem. Ta kutsus üles

⁵⁴ Winding, lk.317.

⁵⁵ Udtalelse fremsat af Udenrigsministeren (Scavenius) og tiltrædt af den samlede Regering, Besættelsestidens fakta I, lk.155.

"...osutama kõige positiiivsemat ja lojaalsemat koostööd kontinentaalse Euroopa uusloomingus Saksamaa juhtimisel, millele viimase aasta poliitilised sündmused ja viimase kümne kuu sõjaline areng on loonud aluse."⁵⁶

Scavenius sidus Taani arengu ja tuleviku täielikult fašistliku Saksamaa avantüristliku poliitikaga. Ta ei kujutanud endale tol perioodil ette mingisugust teist võimalust. "Kontinentaalse Euroopa suurruumi ülesehitamise" töös nägi ta Taani ülesannet kogu riigi majandusliku elu sügavas ümberkorraldamises, nii ekspordi- kui impordituru täielikku ümberpaigutamist. Selle tulemusena lootis ta lähemal aastail näha Taani majanduslikku õitsengut.⁵⁷ Ta nägi õnne fašistliku Saksamaa majanduslikus organisatsioonis, mis võimaldas viimasel viivitamatult osta suures koguses kergestiriknevaid kaupu, mis moodustasid peakoguse Taani põllumajanduse produktioonist.⁵⁸ Hetkeline kasu otsustas kõik. Õnn seisis Scaveniuse jaoks selles, et aidata Saksamaad tema majanduslikes raskustes, mida sõda oli esile kutsunud - toiduainete puuduses.

Kõik need Scaveniuse seisukohad leidsid heakskiitmist ülejäänud valitsuseliikmete poolt ja olid juhtnöö-

⁵⁶ Udenrigsministeren (Scavenius) i "Berliner Børsenzeitung" om Danmarks Stilling, Besættelsestidens fakta I, lk.158.

⁵⁷ Sealsamas.

⁵⁸ Udenrigsministeren (Scavenius) i Folketinget om Vareudvenslingen med Tyskland m.v., Besættelsestidens fakta I, lk.169.

rideks valitsuse sammude puhul. Nii näiteks ei kohanud Scaveniuse avaldus 8.juulist mingit vastupanu teiste valitsusliikmete poolt. Kõik liitusid sellega.⁵⁹

Vaatame, mida tõi paljukiidetud ümberorienteerumine kaasa Taani majandusele, rääkimata sellest, mida tähendas Saksamaa sõjamasina abistamine poliitilises ja rahvuslikus suhtes.

Seoses okupatsiooniga tabas Taanit rida majanduslikke raskusi. Osalt olid need põhjustatud sellest, et oldi lõigatud ära enamusest oma loomulikest turgudest, osalt, et kapitalid, mis olid paigutatud välismaale, olid blokeeritud ja neid ei saanud enam tagasi tuua ja lõpuks seepärast, et oli raske hankida hädavajalikku toorainet ettevõtete käigushoidmiseks.⁶⁰ Okupatsioonimomendist peale katkes bensiini, määrde- ja süüteõlide, kautšuki, metallide, söödateravilja, õlikookide, soja- oa ja fosfaatide sissevedu. 1940.aasta maist peale suundus kogu taani põllumajanduslik eksport Saksamaale, kuid vahetuseks söe ja raua, mitte aga bensiini vastu, sest seda vajab Saksamaa ise. Kaubavahetuses Saksamaa ja Taani vahel tekkis ebavõrdsus, kuna Saksamaa ei suutnud tasuda Taani järsult suurenenud kaubasaadetisi vastava hulga Taanile vajalike kaupadega.⁶¹ Kuna Taani

⁵⁹ La Cour, Vejs ende, København 1959, lk.27.

⁶⁰ Ministeren for offentlige Arbejder (Gunnar Larsen) under Besøg pa Valby Maskinvabrik og Jernstøberis Feriehem "Olsbæk", bl.a. om Samarbejdet med Tyskland, Besættelsestidens fakta I, lk.156.

⁶¹ Udenrigsministeren (Scavenius) i Folketinget om Vareudvekslingen med Tyskland m.v., Besættelsestidens fakta I, lk.169.

import Saksamaalt ei suutnud katta Taani ekspordi väärtust, tekkis vastastikusel arvestuses Taani arvele suur krediit, mida hiljem loodeti likvideerida Saksamaalt saadavate kaupadega.⁶² Tegelikult tähendas see aga, et Taani andis Saksamaale osa kaupu tasuta, oli tema varustajaks, toetas Saksa sõjamasinat omaenese vaeva hinnaga. Juunis 1940.aastal sõlmiti esialgne kokkulepe Taani valitsuse ja Saksa võimude vahel taani mustmetallurgia toodete müümise kohta Saksamaale. Taani pakus Saksamaale masinaid, trükipresse, tööriistu, masinaosi ja abitööriistu - elektrimootoreid jne.⁶³ Saksamaale ja saksa sõjavägedele Taanis müüdi võid, liha, piima, rasva, mune, juustu.⁶⁴

Koostöö fašistliku Saksamaaga ei tundunud Taani kapitalistidele sugugi sundusena või kahjulikuna. Vastupidi. Selles nähti kasu. Ühiskondlike tööde minister G.Larsen märkis, et "...koostöö kaudu, mida nüüd rajatakse Saksamaaga, tekivad suured võimalused ja paremad tingimused meie majanduselu teatud harudele." Elkkõige

62 Statsministeren (Stauning) i Radioen bl.a. om Samhandelen med Tyskland og om dansk-tysk Forening, Besættelsestidens fakta I, lk.164.

63 Industriraadets Cirkulærreskrivelse til Medlemmerne af Industriraadsorganisationen om Eksport til Tyskland og Salg til den tyske Værnemagt, Besættelsestidens fakta I, lk.14.

64 Handelsministeriets Cirkulær-Skrivelse til alle Handlende og andre Næringsdrivende om Salg til den tyske Værnemagt, Besættelsestidens fakta I, lk.21.

märkis ta sellise haruna põllumajandust. Tööstuse alal peeti sidemeid Saksamaaga eriti kasulikeks suurettevõtetele.⁶⁵ Kasumiterikas koostöö sakslastega tõmbas kaasa taani kapitaliste. Kui aga firma seisis vastu kollaboratsioonismile, sai ta valitsuselt teada, et poliitilistest põhjustest tingituna on hädavajalik anda või teha, mida sakslased nõudsid.⁶⁶

Saksamaa teenistusse püüti rakendada ka Taani tööjõud. Mais 1940 tegid sakslased ettepaneku anda "...taani töölistele võimalus saada tööd Saksamaal selleks, et sel viisil aidata kaasa kivisöe hankimiseks hädavajaliku saksa tööjõu vabastamiseks."⁶⁷ Olid vajalikud nii kvalifitseeritud kui kvalifitseerimata töölised: masinaehitustöölised, puusepad, müürissepad, pagarid, lihunikud, abitöölised, kraavihallid, betoonitöölised jne. Ei vajatud üle 50 aasta vanuseid inimesi. Töökohaks pidi olema põhiliselt Põhja-Saksamaa, eriti Slesvig-Holsteini provints ja piirkonnad Hamburgi ja Lübecki ümber. Tööaeg pidi olema 60 tundi nädalas.⁶⁸ Seega aitas Taani fašistlikul Saksamaal asendada sõjamasina teenistusse läinud töökäsi. Taani poliitikuile polnud tähtis

65 Ministeren for offentlige Arbejder (Gunnar Larsen) under Besøg på Valby Maskinfabrik og Jernstøberis Feriehjem "Olsbæk", bl.a. om Samarbejdet med Tyskland, Besættelsestidens fakta I, lk.157.

66 Winding, lk.319.

67 Meddelelse fra Statens Udvandringskontor om Anvendelse af danske Arbejdere i Tyskland, Besættelsestidens fakta I, lk.12.

68 Sealsamas.

see, et "...iga taani tööline Saksamaal on positiivne abi saksa mobilisatsioonile".⁶⁹

Valitsus tegutses Saksamaa huvides ka mujal. 16. juulil 1940. aastal kutsuti viimase ettepanekul ära Taani saadikud Belgiast, Hollandist ja Norrast.⁷⁰ Kaks päeva hiljem katkestati suhted Rahvaste Liiduga.⁷¹ Saksa diplomaatilise missiooni nõudmisel, mis anti edasi Taani välisministeeriumi kaudu, pidi rida taani poliitikuid lahkuma oma kohalt. 2. oktoobril 1940. aastal lahkus Christmas Møller valitsusest ja 16. oktoobril koostöökomiteest. 26. novembril pidi Hartvig Frisch lahkuma sotsiaal-demokraatide rigsdagigrupi juhi kohalt. 10. jaanuaril 1941. aastal eemaldati Christmas Møller folketingist. 7. veebruaril pidi Hedtoft-Hansen lahkuma sotsiaal-demokraatliku liidu täidesaatva sekretäri kohalt.⁷²

Ka kohalikud valitsusorganid libisesid järk-järgult üha rohkem sakslaste teenistusse. Neile tehti ülesandeks otsekohe, kui on näha mitte-saksa lennukeid, miine, allveelaevu jne., anda neist teateid kohalikule

⁶⁹ Advarsel mod ot tage Arbejde i Tyskland, Besættelsestidens fakta II, lk. 1256.

⁷⁰ Gesabdtskaberne i Belgien, Nederlandene og Norge kaldes tilbage eftes tysk Anmodning. De konsulære Myndigheder overtager Gesandtskabernes Vielsesomhed, Besættelsestidens fakta II, lk. 825-826.

⁷¹ Meddelelse fra Udenrigsministeriet om Danmarks Repræsentation ved Folkeforbundet, Besættelsestidens fakta I, lk. 156.

⁷² La Cour, lk. 35.

saksa komandandile.⁷³ Valitsus soovis kohalikelt ametnikelt sellist käitumist, et saksa ohvitserid ja ametnikud mõistaksid, et Taani poolt meelsasti omatakse mõningaid sidemeid nendega peale puhtalt teenistuslike läbirääkimiste. See pidi saama vahendiks hea vahekorra loomisel elanikkonna ja veermahti vahel, mida püüti "nii taani kui saksa poolt".⁷⁴

Taani valitsuse käitumine määras ära tema iseloomu. Ta tahtis muuta Taanit Saksamaale kuulekaks satelliidiks. Seda on ülaltoodud faktidest selgesti näha. Lõpuks võib tuua veel ühe, selles küsimuses kõige autoriteetsema tunnustaja sõnad. Peaminister sotsiaal-demokraat Stauning väljendas täpselt ja selgelt enda poolt juhitava valitsuse poliitilist suunda: "On ebaterve ja ebatarck pöörata end arengu vastu, mida aeg ja olukord toob kaasa. Sobitumine Uue Euroopaga saab olema ajastu poliitiline ülesanne."⁷⁵

Valitsus ei teinud midagi Taani vabastamiseks okupatsioonist. Kõik tema sammud olid vastu võetud selleks, et vastu tulla Saksamaale. See tähendas peale fašistliku Saksamaa toetamise Teises maailmasõjas ka ohtu Taani

⁷³ Justitsministeriets Cirkulæreskrivelse om Jagttagelse af ikke-tyske Flyvemaskiner m.v., Besættelsestidens fakta I, lk.13.

⁷⁴ Indenrigsministeriets Cirkulæreskrivelse til Amtmændene om Samkvem med de tyske Myndigheder, Besættelsestidens fakta I, lk.18.

⁷⁵ Statsministeren (Stauning) i Studenterforeningen om "Tidens politiske Opgave", Besættelsestidens fakta I, lk.180.

kuningriigi iseseisvusele ja taani rahvuse eksisteerimisele. Taani vabastamine pidi seama tema rahva ülesandeks.

Esimesena astus okupantide ja Taani valitsuse kollektoratsioonistliku poliitika vastu välja taani tööliklass. Töölised nõudsid ametiühingute kongressi kokkutsumist, mis oleks pidanud välja töötama võitlusprogrammi. Eriti otsustavalt kõlas see kvalifitseeritud tööliste ametiühingus. Tööliklassi poliitiline ja majanduslik võitlus oli tol perioodil - 1940.aastal - vastupanuliikumise ainsaks tegelikuks vormiks Taanis.⁷⁶

Esiälgu polnud mingit juttu tõelisest, aktiivsest ja organiseeritud vastupanust. Rahva meelepaha avaldus passiivses vormis. Keelduti vastutulemast sakslaste nõudmistele, tunti sümpaatiat võitleva Norra vastu, tugevnes rahvuslik liikumine. 6.augustil 1940.aastal kuulutati välja Taani-Saksa ühingu loomine. Selle asutajate hulgas oli rida tuntud isikuid ja asutusi. Kuid samal ajal puudus rida silmapaistvaid asutusi - Arhusi ülikool, Rahvusemuuseum, Riigiarhiiv. Rida isikuid keeldus samuti osavõtmast ühingu tööst. Nii sai Kopenhaageni ülikooli germaani filoloogia professor L.L.Hammerich küll kutse, kuid ta keeldus ühingu tööst osa võtmast.⁷⁷ 1940.aasta septembris asutati Taanis naiste komitee, mis organiseeris riiete kogumist ja saatmist Norrassa.⁷⁸

⁷⁶ Енсен, lk.48.

⁷⁷ La Cour, lk.24.

⁷⁸ Sealsamas, lk.44-45.

Eriti tugevnes 1940.aastal pidude korraldamine, kus lauldi rahvuslikke laule, ettekannete pidamine, milles käsitleti taani ajalugu, kultuuri jm. Nende hindamisel tuleb lähtuda kahest seisukohast. Ühest küljest tähendas "rahvuslike laulude korraldamise" aktsioon, vaatamata esimesel pilgul silmatorkavale rahvuslikule iseloomule, rahva tähelepanu eemale juhtimist aktiivsest vastupanust, selle asendamist puhtkultuurilise tööga. Sellepärast said nad valitsuse poolt toetuse osaliseks.⁷⁹ Teisest küljest loodi koosolekute korraldamisel, kohtumistel jm. rida isiklikke sidemeid, mis hiljem kasutati ära aktiivse vastupanu ülesehitamisel.⁸⁰

Nii kasvas Kopenhaageni ühe kooli 15-16-aastaste õpilaste diskussiooniklubi "Demokraatia ja vabaduse eest võitlejad", mis loodi 1940.-1941.aasta talvel, hiljem sabotaažiorganisatsiooniks.⁸¹ Selle ridadest kerkis esile rida silmapaistvaid saboteerijaid. Sel perioodil alustati peale koosolekute ka vaskraha kogumist, et see ei langeks sakslaste kätte.⁸²

Järk-järgult hakkasid toimuma ka aktiivse vastupanu aktsioonid, kuid täiesti stiihiliselt ja ilma iga-suguse plaanita. Üksikud isikud ja väikesed inimgrupid trotsisid sakslaste määrusi, segasid ja aeglustasid

79 Тезисы, lk.151.

80 Hæstrup, Kontakt, lk.37.

81 Teglers, Sabotage, lk.23.

82 Sealsamas, lk.24.

tööd, "varastasid" sakslaste relvi, purustasid aknaid, kahjustasid telefone, torkasid läbi autokumme, süütasid põlema õlekoormaid autodel jne.⁸³ Esimene fikseeritud sabotaažiakt toimus 20.mail 1940.aastal Kastrupi lennuväljal Kopenhaagenis. 21.juunil leiti pomm Islandi kailt.⁸⁴ Kokku toimus 1940.aastal 10 sabotaažiakti, neist 3 pealinnas, 7 provintsis.⁸⁵ Juba neli kuud peale okupatsiooni algust on peaminister sunnitud esinema raadios, et korrata 9.aprilli üleskutset säilitama rahu ja korda. Seda tegi ta seoses kohtuga rea noorukite suhtes, kes olid astunud välja sakslaste vastu.⁸⁶ Just noored püüdsid eriti aktiivselt osa võtta vaenlase kahjustamisest. 17-aastane sepaõpilane Age Vagn Paulsen püüdis kahjustada õhukaitsevarustust Kopenhaageni lennuväljal, omastades valveta kuulipilduja. Ta tabati ja mõisteti Saksa sõjakohtu poolt kuueks aastaks kinni. Tema noorus päästis ta surmanuhtlusest.⁸⁷ 21.juunil 1941.aastal märkis Øregardi gümnaasiumi 19-aastane lõpetaja Johannes Stefan Jørgensen lõpukõnes, et noored

83 Besættelsestidens fakta II, lk.1203.

84 Sealsamas, lk.1209.

85 Sealsamas, lk.1206.

86 Statsministeren (Stauning) i Radioen om loyalt Optræden over for den tyske Værnemagt, Besættelsestidens fakta I, lk.160.

87 Ung dansker idømnus b Aars Fængsel af tysk Krigsret, Besættelsestidens fakta II, lk.823.

pole küll süüdi toimunud, kuid see-eest on nende käed puhtad selleks, et teha kõik heaks. "Kõik jagavad ühist muret, kuid meie oleme liiga noored, et jagada ühist viga."⁸⁸ 1941. aasta esimesel poolel (enne 22. juunit) kasvas sabotaazide hulk pidevalt. Veebruarist peale ei möödunud ükski kuu ilma sabotaaziaktita. Kokku sooritati poolaasta vältel neid 9.⁸⁹

Noorsoo initsiatiivil ilmusid ka esimesed illegaalse ajakirjanduse eksemplarid. Alates 1940. aasta aprillist andis organisatsioon "Üliõpilaste luureteenistus", mis koosnes konservatiivseist gümnasistidest ja juba 1940. aastal haaras 18 provintsiorganisatsiooni, välja lendlehti, mis kutsusid vastupanule. Järk-järgult liitusid kõikidest erinevaist parteidest üliõpilased sellesse töösse.⁹⁰ Selle organisatsiooni kuulsaimaks väljaandeks oli "Taanlase kümme käsku", mis ilmus 1940. aasta novembris. See keelas võtta tööd Saksamaal või Norras, kaubelda sakslastega, käskis teha sakslastele halba tööd, töötada nende heaks aeglaselt, purustada tähtsamaid masinaid ja tööriistu ning kõike, mis toob kasu sakslastele, kahjustada transporti, boikoteerida saksa ja itaalia filme ning ajalehti, käituda kodumaareetjatega vastavalt nende teenete järgi, kaitsta iga-

⁸⁸ Teglers, Sabotage, lk.17-18.

⁸⁹ Besættelsestidens fakta II, lk.1209.

⁹⁰ Sealsamas, lk.1298.

üht, keda jälitatakse sakslaste poolt.⁹¹ Illegaalse ajakirjanduse süünd toimus iseäraniselt ja ilma keskse organiseerimiseta, kuid algusest peale oli talle ise-loomulik selle tunnetamine, et taani rahvas peab tõus- ma aktiivsele vastupanule okupantide vastu ja oma kä- tega saavutama maa vabastamise. Süündides stiihiliselt käsitsivalmistatud lendlehtede või kirjutusmasinal trü- kitud protestikirjade vormis, arenes ja kasvas taani illegaalne ajakirjandus hästiorganiseeritud ettevõt- teks, mis oma mahult, tehniliselt baasilt ja moraalpo- liitiliselt tähtsusest ületas paljude teiste okupeeri- tud maade illegaalse ajakirjanduse.⁹² Taani illegaalne ajakirjandus kutsus ühest küljest elanikkonda avalikule vastupanule, teisest küljest pöördus ta valitsuse poole nõudmisega, et see katkestaks igasugused läbirääkimised fašistliku Saksamaaga ja viiks riigi üheskoos rahvaga sellise olukorrani, et Taanis oleks "nagu Norras". Sel- le loosungi all mõisteti igasuguste läbirääkimiste kat- kestamist okupatsioonivõimudega, sõltumata selle sammu tagajärgedest.⁹³

Okupatsiooni esimesest päevast peale viisid Saksa sõjalised võimud sisse tugeva kontrolli taani ajakirjan- duse ja raadio üle. See tugevnes päev-päevalt ja varsti

91 "Studenternes Efterretning's" opfordring til Aktion mod Tyskere og deres Medløbere, Besættelsestidens fakta II, lk.1359.

92 Растен, lk.47.

93 Хэструп, lk.18-19.

muutused taani raadio ja ajakirjandus Saksa poliitika ruuporiteks. Illegaalse ajakirjanduse üheks ülesandeks oli teatada uudiseid tegelikust olukorrast riigis ja rinnetel, jutustada rahvale tõde, mida ta ei saanud teada tavalistest ajalehtedest. Oma teiseks ülesandeks pidas illegaalne ajakirjandus võitlust Taani ametliku poliitika vastu. Kolmandaks ülesandeks oli elanikkonna õhutamise aktiivsele vastupanule. Illegaalne ajakirjandus oli tol perioodil aktiivse vastupanuliikumise organiseerivaks algeks.⁹⁴

Okupatsiooni alguspäevil seisis Taani Kommunistliku Partei ees edasilükkamatu ülesanne tõsta rahvas rahvuslike ja demokraatlike õiguste kaitseks, võidelda töölisklassi kahekordse eksploateerimise vastu välismaiste imperialistide ja taani kodanluse poolt.⁹⁵ Pidades vanumat võitlust rahu ja töölisklassi huvide eest oli Taani KP eelneva perioodi vältel omandanud sellise autoriteedi, mis sai otsustavaks faktoriks okupatsiooni ajal.⁹⁶ Pärast 9. aprilli tegi partei kõik, et kasutada veel säiluvaid legaalseid võimalusi võitluseks töölisklassi röövimise vastu spekulantide poolt. Ta võitles reaktsiooni katsete vastu likvideerida rahva demokraatlikud õigused, samuti tugevdas rahvuslikku võitlust natsismi leviku vastu Taanis.⁹⁷ Kommunistlik

94 Растрен, lk.47-48.

95 Енсен, lk.47.

96 Тезисы, lk.150-151.

97 Seal samas, lk.151.

partei kasutas niivõrd kui suutis olemasolevaid tingimusi põrandaaluse tegevuse ettevalmistamiseks.⁹⁸

Juba 11. aprilli hommikul kutsus ajaleht "Arbejderbladet"⁺ oma juhtkirjas, mis oli pühendatud uue valitsuse moodustamisele, üles võitlusele Taani röövimise vastu Saksa fašistide poolt.⁹⁹ 15. aprilli läkituses partei liikmetele töötas Taani Kommunistlik Partei, et mis ka ei juhtuks, jäävad kommunistid oma kohtadele ja jätkavad võitlust kodumaa ja rahva hüvanguks. See läkitus määras ära tulevase töö iseloomu: "Kõikjal - ametiühinguorganisatsioonides, ettevõtetes, töötute hulgas maal ja linnas, kogu töötava elanikkonna hulgas - peab iga partei liige tegema tööd, et liita taani rahvas meie partei ümber, saavutada ametiühingute tegevusvabadus ning tagada nende eksisteerimine, kaitsta taani rahva poliitilisi, sotsiaalseid ja majanduslikke huve, tema demokraatlikke õigusi ja maa rahvuslikku sõltumatust. Me peame töötama masside hulgas, masside huvide kaitseks, me peame juhtima masse."¹⁰⁰ Kommunistlik partei võitles langusmeeleolude vastu, mis seoses okupatsiooniga olid levinud osas töölisklassist, tõstis tema võitlusvaimu. Samaaegselt tehti esimesi katseid luua organiseeritud

98 Фугльсанг, lk. 140.

99 Енсен, lk. 47.

100 Sealsamas.

+ "Arbejderbladet" ("Töölisleht") - Taani KP hääle-
kandja 1941. aastani.

praktilist vastupanu okupantide ürituste vastu. 1940. aasta suvel keelas kompartei oma otsusega parteiliikmetel sõita tööle Saksamaale ja Norrasse. Kuid rahvusvaheline olukord ja põrandaaluse töö kogemuste puudumine pidurdasid tegevuse laiendamist, piirasid seda peamiselt ideoloogilise tööga partei liikmete hulgas.

Samal ajal jätkas Taani KP aktiivselt pingutusi ühisrinde loomiseks kõigist fašistliku Saksamaa vaenulistest ja Taani iseseisvuse eest võitlevaist jõududest. 1940. aasta sügisel alustas partei läbirääkimisi aktiivse vastupanu organiseerimise üle Konservatiivse Rahvapartei liidri Christmas Mølleriga, kes astus julgelt välja okupantide ja kollaboratsioonistide vastu. 1940.-1941. aasta talvel loodi õpperingi välimuse all illegaalne organisatsioon, millest võtsid osa ka kommunistid. Kuid see organisatsioon pigem sümboliseeris puuet ühtsusele rahvuslike huvide kaitsmise alusel sõltumata parteilisest kuuluvusest, kui oli keskuseks, mis oleks ühendanud passiivse vastupanu jõud üleminekuks aktiivsele vastupanule.¹⁰¹ 1940. aasta septembris alustas TKP illegaalsete lendlehtede väljaandmist tiraažiga kuni 50 000 eksemplari. Seejärgi hakkas ilmuma ajaleht "Politiske Manedsbreve" ("Poliitilised kuukirjad").¹⁰²

1940. aasta suvel hakkas ilmuma ka kodanlike ringkondade üks suuremaid illegaalseid ajalehti "De frie

¹⁰¹ Енсен, lk.48.

¹⁰² Фугльсанг, lk.141.

danske" ("Vabad taanlased").¹⁰³

Sellal kui vastupanuliikumine Taanis pidi läbi tegema mitu faasi, küpses võitlusmeeleolu Inglismaal viibivate taanlaste hulgas kiiremini. Üheks põhjuseks oli see, et Inglismaa pidas parajasti võitlust elu ja surma peale ning taanlastes tekkis mõte võtta osa sellest võitlusest.¹⁰⁴ Samuti oli siin olukord ju soodus vastavate organisatsioonide loomiseks. 26. juulil 1940. aastal kutsuti Londonis kokku eraviisiline koosolek taani klubis Knightsbridge 62. See oli kutsutud kokku klubi juhatuse poolt ning seda juhtis klubi tolleaegne esimees Allan Michelsen. Vaatamata sellele, et koosolek omas ettevalmistavat iseloomu ja sellel ei võetud vastu ühtki otsust, omas see koosolek ajaloolist tähtsust, kuna kogu vaba taani emigratsioonitegevus Inglismaal on vaadeldav alates sellest koosolekust.¹⁰⁵ Sellel koosolekul moodustati esialgne uurimiskomitee, kes pidi uurima võimalusi taani liikumise rajamiseks. Komitee koosnes 5 isikust: direktor S.A.Dohm (taani klubi aseesimees), W.M.Iversen, R.Jørgensen, O.Holdthusen ja direktor I.Lunn. Esimeheks valiti Dohm.¹⁰⁶ Välistaanlaste loodava keskuse ülesandeks pidi olema tõestada vabale maailmale ja inglastele taanlaste tõelisi tundeid, osutada

103 Растен, lk.48.

104 Hæstrup, Kontakt, lk.52.

105 Sealsamas, lk.57.

106 Sealsamas, lk.60.

abi liitlaste sõjategevusele ning aidata kaasa taani kodanike ja Taani huvidele, kus see vajalik.¹⁰⁷ "Taani nõukogu" loodi 1940.aasta oktoobris. Ta tegeles peamiselt raadiosaadete eetrisselaskmisega Londonist taani keeles.¹⁰⁸ Kuid viimaste arv oli tollal tühine. Taani-keelne saade kestis päevas vaid 5 minutit. Inglaste poolt kaalutleti isegi nende katkestamist. Esiteks oli Inglismaal tol perioodil vähe saate võimalusi, teiseks oli Taani valitsus väga kiiresti alistunud Saksamaale. Seetõttu oli ta sõdiva Inglismaa jaoks nende maade reas lõpupoole, kelle poole tasus pöörduda.¹⁰⁸ "Taani nõukogu" organiseeris ka värbamiskontori, kuhu taanlased, kes soovisid võtta osa relvastatud võitlusest, end teatasid. Esimestel kuudel peale 9.aprilli olid olnud suured raskused taani vabatahtlike astumisel briti relvastatud jõududesse. Inglaste poolt valitses umbusk. Öeldi, et tähtsam, kui saada 1000 head välismaist vabatahtlikku, on vältida ühe mitteusaldatava saamist.¹⁰⁹

Kuna "Taani nõukogu" poliitilise kaalu tõstmiseks oli vajalik, et selle eesotsas seisaks mõni populaarne ja autoriteetne poliitikategelane. Selleks pöörduti juuba 1941.aasta märtsis esimest korda Christmas Mølleri poole. Kuid esialgu sidemete loomine ebaõnnestus.¹¹⁰

¹⁰⁷ Reventlow, lk.137.

¹⁰⁸ Besættelsestidens fakta II, lk.1254-1255.

¹⁰⁹ Reventlow, lk.133.

¹¹⁰ Hæstrup, Kontakt, lk.101.

1940.aasta kevadel ja suvel oli inglise võimudel vähe mahti pöörata tähelepanu olukorrale Taanis. Hollandi, Belgia ja Prantsusmaa vallutamine Saksamaa poolt ja inglaste väljatõrjumine mandrilt, õhurünnakud Inglismaale - kõik see lükkas muud probleemid peale Inglismaa julgeoleku tagaplaanile.¹¹¹ Samuti valitses inglise juhtkonnas umbusk sakslaste-vastase võitluse võimalustesse Taanis. Osalt kaheldi elanikkonna meelsuses, osalt praktilistes võimalustes pidada võitlust nii väikese pindalaga, tiheda elanikkonna ja ühendusteede võrguga riigis.¹¹² Kuid 1940.aasta lõpul loodi S.O.E.⁺ raamides ka taani sektsioon. Tõsi küll, vaid norra sektsiooni allrühmana. Alles hiljem sai ta iseseisvaks.¹¹³ Kuid selle eesmärgiks polnud saboteerijate saatmine Inglismaale, vaid sidepidajate kohaletoomine, kes võiksid tegutseda instruktoritena ja koordineerida vastupanuliikumise rinnet üldise sõjategevusega.¹¹⁴ Taani vastupanuliikumine sündis aga kodumaal. See oli taani rahvuslik ja poliitiline liikumine.¹¹⁵

111 Hæstrup, Kontakt, lk.49.

112 Sealsamas, lk.83.

113 Sealsamas, lk.80-81.

114 Sealsamas, lk.97.

115 Sealsamas, lk.9.

* S.O.E. - Special Operations executive - organiseeriti 1940.a. juulis pöörandaaluse võitluse organiseerimiseks ja juhtimiseks Saksamaa poolt anastatud maades.

Nii sai ka inglise luureagentide tegevus alles siis jalad alla, kui vastupanuliikumine oli juba hoo sisse saanud ja taani rahvas meeleavaldustega näitas oma tõelist tahet. See toimus aga siis, kui Punaarmee Moskva all tõestas, et Saksa sõjavägi pole võitmatu.

III. VASTUPANULIIKUMISE JÕUDUDE KASV TAANIS (1941.A. JUUNI - 1943.A. JUULI)

Fašistliku Saksamaa kallaletungiga Nõukogude Liidule astus Teine maailmasõda 22. juunil 1941. aastal uude faasi. 26. juulil tegi Taani valitsus avalduse seoses fašistliku Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel puhkenud sõjaga. Avaldus näitas, kui sügavale oli laskunud Taani valitsus. Ta kordas hitlerliku propaganda laimavaid väiteid, et Nõukogude Liit kujutavat endast ohtu põhjamaade heaolule ja õitsengule, et Saksamaa kaitsvat idas Euroopa kultuuri. Avaldus lõpetati kindlusega, et sündmuste areng ei ole ükskõikne Taani jaoks, kuigi ta ise sellest osa ei võta. Tunnusena toodi see, et Taani saatkond on Moskvast ära kutsutud ja sidemed Taani ja Nõukogude Liidu vahel katekstatud.¹ Avaldus oli uueks sammuks neutraliteedipoliitikast eemaldumisel ja Taani sidumisel Saksamaaga. Sellest tehingust saadavad kasumid olid meelitavad Taani valitsusele ja kodanluse võimulolevaile ringkondadele. Töömister, Gunnar Larsen, lakei nr.2, nagu teda hiljem

¹ Regeringserklæring i Anledning af Krigen mellem Tyskland og Sovjetunionen, Besættelsestidens fakta I, lk.185-186.

nimetas illegaalne ajakirjandus, seletas pärast oma reisi Saksamaale Taani-Saksa ühingus tõemeeli, et Venemaa rikaste piirkondade toorained ja tootmisvõimalused ei tule kasuks mitte ainult Saksamaale, vaid ka teistele maadele, et seal leidub töövõimalusi mitte ainult Saksamaale, vaid ka ülejäänud maadele Euroopas.²

Just nüüd, 1941.aasta suvel ja sügisel leidsid aset Taani valitsuse kõige olulisemad järeleandmised Saksamaale. Nendeks olid: Taani Kommunistliku Partei keelamine ja tema juhtide ebaseaduslik interneerimine, loa andmine idarindel tegutseva taanlaste-vabatahtlike korpuse loomiseks ja osavõtt antikominterni paktist.³

22.juunil 1941.aastal hõivas Taani politsei kõik Taani Kommunistliku Partei, partei ajakirjanduse ja Kommunistliku Noorsooliidu kontorid. Sellisele tegevusele ei esitatud mingisugust põhjendust. Riigis vangistati üle 400 isiku - kompartei liikme või poolehoidja. Ühelgi juhul vangistamist ei põhjendatud, ei esitatud mingit süüdistust ja vangistatut ei viidud 24 tunni jooksul kohtu ette, nagu nõudis põhiseadus. Kõikide vangistatute juures teostas politsei läbiotsimisi, ilma et oleks omanud selleks luba. Kui teda takistati, tungis politsei jõuga sisse. Vangistatute hulgas oli rida sil-

² Trafikministeren (Gunnar Larsen) i Dansk-Fysk Forening om sin Rejse i Tyskland, Besættelsestidens fakta 1, lk.191.

³ Хэструн, lk.18.

mapaistvaid kirjanikke, teadlasi jne. Kuna vangistati ka kommunistidest saadikud munitsipaliteetides ja kohalikes omavalitsusorganites, võeti elanikkonnalt seadusevastaselt tema esindajad.⁴ Kuid partei esimehel, tema asetäitjal ja mõnedel poliitbüroo liikmetel õnnestus vältida aresti.

22.augustil 1941.aastal võttis Taani rigsdag valitsuse ettepanekul vastu seaduse kommunistliku partei keelamisest ja tema kolme parlamendiesindaja saadikupuutumata annuleerimisest. Selle seadusega keelati igasuguste kommunistlike ühingute loomine, kõik olemasolevad tuli otsekohe laiali saata, igasugune kommunistlik agitatsioon ja tegevus keelati. Seadusest üleastumise eest karistati kuni 8-aastase vanglakaristusega.⁵

Taani valitsus ei sekkunud küll ise sõtta, kuid andis 1941.aasta juulikuu algul Saksamaale loa värvata Taanis vabatahtlikest vabakorpus "Danmark", mis hakkas tegutsema idarindel. Siia kutsuti astuma taani ohvitseri, reservväelasi, kojusaadetud sõjaväeko husustulasi. Nad hakkasid saama palka vastavalt Saksa sõjaväe palkadele ja allusid Saksa hoolekandele. Korpusesse astujaile ei tehtud Taani sõjaministeeriumi poolt mittemingisuguseid takistusi.⁶

⁴ Folketingsmand Aksel Larsen protester overfor Statsminister Th. Stauning mod ophævelsen af det Kommunistiske Parti og Fængslinger af dets Medlemmer, Besættelsestidens fakta II, lk.1359-1360.

⁵ Lov nr.349 om Forbud mod kommunistiske Foreninger og mod kommunistisk Virksomhed, Besættelsestidens fakta I, lk.39

⁶ Krigsministeriets Cirkulæreskrivelse om Indtræden i Fricorps "Danmark", Besættelsestidens fakta I, lk.37-38.

Saksamaa ametlikes ringkondades võeti Taani valitsuse sellist tegevust ilma kaksipidi mõtlemiseta, võeti sellisena, nagu ta oligi. Kommunistide vastaste aktsioonide läbiviimisest nähti, et Taani on "...tunnistanud end jõudude hulka, mis töötavad euroopaliku uskorralduse jaoks." Sidemete katkestamine Nõukogude Liiduga ja vabakorpus "Danmarki" loomine lasksid "...mõista, et Kopenhaagenis enam ja enam kavatsetakse lüüa lahku sellest minevikust, mis varem liiga sageli omaenese huvide kahjuks on viinud Taanit vastuollu Saksa mandriga."⁷ Nii kirjutas "Vereinigung zwischen-staatlichen Verbände" sekretär Dr. Max Trebst, kelle vaatekohad väljendasid fašistliku Saksamaa valitsuse arvamist.

Taani valitsus aga jätkas oma reeturlikku, kollaboratsioonistlikku teed. Kui fašistlik Saksamaa tegi tal-
le ettepaneku astuda antikominterni pakti liikmeks, siis pidas Taani valitsus õigeaegseks järgida seda nõudmist, "loomuliku järeldusena sellest poliitilisest liinist, mida siin maal selles küsimuses on järgitud pärast sõja puhkemist Saksamaa ja Venemaa vahel..."⁸ See avameelne tunnistus on pandud kirja Taani välisministeeriumi teadaandes Taani liitumise kohta antikominterni paktiga 25.novembril 1941.aastal.

⁷ Officiøst tysk Kommentar til dansk Politik, Besættel-
sestidens fakta II, lk.829.

⁸ Meddelelse fra Udenrigsministeriet om Danmarks Til-
trædelse af Antikominternpagten, Besættel-
sestidens fakta I, lk.192.

Järelikult oli poliitiline suund, mida pidas Taani valitsus sotsiaal-demokraat Stauningi juhtimisel küllalt selge nii fašistliku Saksamaa kui Taani juhtidele. Seni ei seganud neid õieti mitte miski seda täideviimast. Kuid ainult seni. Just liitumine antikominterni paktiga sai esimeste suurte rahvameeleavalduste põhjuseks Taanis. Kui liitumisest teada saadi, toimus Kopenhaagenis kuningapalee ees mõjukas demonstratsioon, mis organiseeriti Taani Kommunistliku Partei initsiatiivil. See oli rahva esimene avalik meeleavaldus koostööpoliitika vastu pooleteist aasta jooksul, mis oli möödunud okupatsiooni algusest. Demonstratsiooni laiali ajades arreteeriti 160 inimest.⁹ Illegaalne ajakirjandus nimetas liitumist antikominterni paktiga üheks mustemaist lehekülgedest Taani ajaloos ja rõhutas, et see oli "kõrgesti austatud välisminister Scavenius ja mitte taani rahvas, kes liitus paktiga."¹⁰ 1. detsembril saatis Taani saadik Londonis Reventlow Taani valitsusele telegrammi, milles ta teatas, et ta ei võta enam vastu korraldusi Taani valitsuselt.¹¹

Alates novembrikuu võimsatest demonstratsioonidest valitsuse poliitika vastu muutus üha selgemaks ja selge-

⁹ Новейшая история II, lk.326.

¹⁰ "De frie Danske": Kritik af Udenrigsminister Scavenius i Anledning af Antikomintern-Pagten, Besættelsestidens fakta II, lk.1301.

¹¹ Reventlow, lk.145.

maks, et kui elanikkonna enamus võiski heaks kiita motive, millest lähtudes valitsus pidas okupantidega läbirääkimiste poliitikat, oli olemas siiski piir nendeks konkreetseteks abinõudeks, mida elanikkond võis võtta vastu selle poliitika resultaatenäna. Elanikkond hakkas esitama nõudmist, et Taani oleks "nagu Norra".¹²

Samal ajal oli valitsusele iseloomulik saksasõbralik suunitlus. Organiseeriti parempoolsete ametiühingute tegelaste sõite fašistlikule Saksamaale. Ametiühingute liidrid uurisid maelsasti fašistliku Saksamaa elu. Üheks selle huvitatuse näiteks oli ajalehe "Globus" väljaandmine. Ajalehe esimeses numbris oli trükitud peaminister Stauningi ja ametiühingute keskjuhatuse esimehe Laurits Hanseni artiklid. Oli silmnähtav, et need härrad pidasid kinni saksasuunalisest orientatsioonist.¹³ See oli hästi teada ka Saksamaa ametlikele ringkondadele, kus "...peaminister Stauning omas ... reaalselt poliitiliselt mõtleva riigimehe kuulsust". Peeti muuhulgas meeles ka tema varasemaid teeneid, kui ta 1938.aastal oli vastu põhjamaade kaitseliidu loomisele ja kui ta oli ainuke Skandinaavia riigijuhtidest, kes sõlmis mittekallaletungi lepingu Saksamaaga. Märgiti samuti, et selline positsioon aitas tal lahendada ülesande, mis seisis Taani ees 9.aprillil 1940.aastal¹⁴ - kuidas suhtuda okupatsioonile.

¹² Хэструп, lk.18.

¹³ Енсен, lk.48-49.

¹⁴ Officiø's tysk Kommentar til dansk Politik, Besættelsestidens fakta II, lk.829.

Saksa fašistid lootsid, et kallaletung Nõukogude Liidule kutsus Taanis esile sümpaatia hitlerliku Saksa-maa suhtes, taaselu stabi nõukogude-vastased meeleolud soome sõja eest. Kuid seda ei juhtunud. Vastupidi. Kõik taani ühiskonnakihid, sealhulgas ka osa kodanlusest, nägid Saksa vägede tõmbamises itta oma ainukest võimalust pääseda allaneelamisest kolmanda impeeriumi poolt ja vaatasid lootusega titaanlikule heitlusele, mida Puna-armee pidas fašistliku metsloomaga. Seetõttu võeti ka kohalike kommunistide tegevus vastu sümpaatiaga. Nii jälgis H.E.Teglers, tulevane aktiivne saboteerija, tolal veel 16-aastane nooruk, huviga võitlust Venemaal. Juba 1941.aasta augustis uskus ta, et sakslased ei saa venelastega hakkama. Jälgides teateid lahingu kohta Moskva all, mõistis Teglers, et sakslaste väited, et Vene armee on purustatud, on "puhas bluff". Kui see oleks tõsi, poleks võitlused nii tormilised ja sakslaste edasinihkumine suhteliselt nii väikene.¹⁵

Kommunistid olid esimesed Taanis, kes suutsid alustada organiseeritud vastupanu. Sellal, kui kodanlikud aktivistid olid laiali väikestes gruppides, mis aeglaselt ja sammhaaval ühinesid suuremaisesse organisatsioonidesse, kujutas kompartei endast ülesehitatud organisatsiooni, mis oli valmistunud illegaalseks võitluseks. Arreteerimised 22.juunil ei paistnud tegevat erilist kahju sellele organisatsioonile, kuigi need olid üldiselt traas-

¹⁵ Teglers, Sabotage, lk.26.

gilised terve rea parteiliikmete jaoks.¹⁶ Esimese reeglipärase illegaalse ajalehena ilmus 29.juunil 1941.aastal, nädal pärast kommunistide tagakiusamise algust, kommunistliku partei häälekandja "Land og Folk" ("Maa ja rahvas").¹⁷ See oli hästiorganiseeritud ja tehnilisest küljest esmaklassiline illegaalne ajaleht, mis kasvas välja perioodilisest väljaandest "Politiske Maa-nedsbreve" ("Poliitilised kuukirjad"). Viimane alustas ilmumist 1941.aasta veebruaris. Kui fašistlik Saksamaa tungis kallale Nõukogude Liidule ja kommunistid Taanis interneeriti, muudeti kuukiri otse mõne tunni jooksul illegaalseks ajaleheks tiraažiga 10 000 eksemplari.¹⁸ Teda hakati trükkima 21 Taani linnas ja viies Kopenhaageni rajoonis. Lehe valmistamine oli niivõrd hästi varjatud, et see kestis katkestamatult kogu okupatsiooni vältel.¹⁹ 1941.aasta septembris andis kommunistlik partei välja brošüüri "Danske tonve" ("Taani hääled"), mille tiraažiks oli 50 000 eksemplari.²⁰ See sisaldas kõnet, mida kommunistid valmistasid pidama folketingis, kui võeti vastu seadust kompartei tegevuse keelamise

¹⁶ Hæstrup, Kontakt, lk.117.

¹⁷ Besættelsestidens fakta II, lk.1297.

¹⁸ Фактен, lk.48.

¹⁹ Lampe, lk.2.

²⁰ Besættelsestidens fakta II, lk.1352.

kohta. Brošuur leidis elavat vastukaja kogu maal.²¹
Kompartei andis välja ka illegaalseid ilukirjanduslikke teoseid. Nii ilmus 1941.aasta detsembris Steinbecki "Kuu loojub".²²

Illegaalne kommunistlik partei sai juhtivaks ja ühendavaks poliitiliseks jõuks vabadusvõitluseks.²³ See tõi kaasa partei populaarsuse kasvu. 1945.aastal, peale vabastamist hääletas kompartei poolt veerand miljonit valijat. Enne sõda oli nende arv vaid 40 000. Kui kaugel see muudatus meeleoludes oli 1941.-1942.aasta vahetusel, on muidugi raske öelda, kuid demonstratsioonid 1941.aasta novembris antikominterni paktiga liitumise vastu, viha vabakorpus "Danmark" moodustamise puhul ja samuti ka muutunud suhtumine Soomesse näitasid, et selline muudatus oli juba toimumas.²⁴

Kui üheaegselt valitsuse ja okupantide jahiga kommunistidele ametiühingute liidrid esinesid üleskutsega kõikidele kommunistidele, et need loobuksid valitavaist kohtadest ametiühinguis, keeldusid kommunistid seda tegemast. Nad kasutasid ka edaspidi kõiki võimalusi tööks legaalseis ametiühinguis.²⁵ Ametiühingute reformistliku

²¹ Енсен, lk.49.

²² Нæstrup, Kontakt, lk.118.

²³ Тезисы, lk.151.

²⁴ Нæstrup, Kontakt, lk.117-118.

²⁵ Фугльсанг, lk.141.

juhtkonna kavatsused olid aga täiesti läbipaistvad: need viisid sellele, et takistada kommunistidel organiseeruda ja juhtida illegaalset võitlust okupantide vastu.²⁶

1941.aasta sügisel tekkisid esimesed sabotaazigrupid. Üheks varasemaist võib nimetada Churchill-klubi Alborgis, mis 1941.aasta detsembrist kuni avastamiseni, 1942.aasta maikuus, teostas relvavargusi, telefoni- ja autosabotaaze, süütas palju raudteevaguneid Saksa sõjaväematerjaliga.²⁷ Churchill-klubi koosnes noorukeist, kes polnud rahul passiivse vastupanuga, mis väljendus kõnedes ja lauludes, vaid ihkasid aktiivset võitlust.²⁸ 1941.aastal viis ka "Væderklubi" läbi väiksemaid sabotaaziakte. Ka konservatiivse noorsooühingu poolt hakati moodustama sabotaazigruppe.²⁹ 1941.aasta sügisest peale hakkas ka kommunistlik partei organiseerima relvastatud võitlusgruppe diversioonide teostamiseks okupantide vastu. Kuna kompartei tolleks ajaks omas hästikorraldatud pörandaalust ajakirjandust, oli ta sel viisil ainsaks organisatsiooniks, mis osutas süstemaatilist organiseeritud vastupanu okupantidele.

Mittekommunistlikes ringkondades tekkis vastupanu väikeste ja suurte, enamuses üksteisest sõltumatute

²⁶ Енсен, lk.48.

²⁷ Besættelsestidens fakta II, lk.1203.

²⁸ Hæstrup, Kontakt, lk.38.

²⁹ Sealsamas, lk.124.

algatustena üle kogu maa. Rida selliseid algatusi ei pannud end avalikult maksma ega ulatunud üle puht kohaliku piiri.³⁰ Üheks esimeseks kodanlikest organisatsioonidest oli ajaloolase ja ajakirjaniku Erik Mølleri ja Frode Jacobseni poolt asutatud illegaalne organisatsioon "Ringen" ("Ring"), mille eesmärgiks pidi olema uudiste edasiandmine väljaspool tsensuuritavat ajakirjandust.³¹ Kuid ta tegevuse sihiks sai ka organiseerida gruppe aktiivseks vastupanuks.³²

1942. aasta alguseks oli Taani ühiskondlikus arvamus küpsenud veendumus, et valitsuse koostöö fašistidega on häbi ja aitab objektiivselt kaasa fašismi edusammudele. 16-aastane poiss kirjutas oma päevikus, kui Stauning oma kõnes vana-aasta õhtul kutsus rahvast toetama valitsuse poliitikat, et ta loodab, et paljud ei toeta seda, kuna see tõukab taanlasi õnnetusse.³³ Enne veel kui algas tõeline vastupanu, andis meeleolu ennast tunda rea mitmesuguste demonstratsioonide kaudu: auavaldustes kuningale, massimiitingutes, mitmesuguste embleemide kandmises.³⁴ Eriti selgelt väljendusid elanikkonna meeleolud suhtumises vabakorpus "Danmark" liikmetesse ja nende sugulastesse. Kui vabatahtlikud saabusid koju puhku-

³⁰ Hæstrup, Kontakt, lk.120.

³¹ Nissen, lk.221.

³² Hæstrup, Kontakt, lk.123.

³³ Teglers, Sabotage, lk.30.

³⁴ 1940-1945. Dette skete, lk.26.

sele, võttis elanikkond nad vastu solvangutega. Nende perekondi pilgati aga sellepärast, et nende sugulased vabatahtlikena võtsid osa võitlusest Venemaa vastu.³⁵ Kauplustes ei tahtud teenindada vabatahtlikke, nende abikaasasid ja sugulasi, restoranides keelduti neile serveerimast, neid pilgati rongides ja trammides. Isegi ühiskondlikes ametiasutustes näidati nende vastu üles ebakorrektselt käitumist: näiteks lasti vabatahtlikke ja nende sugulasi oodata ebaharilikult kaua.³⁶ Koolides tarvitati vabatahtlike laste suhtes nende kaaslaste poolt jõudu, tülitati hõigete, pilkavate grimasside ja demonstratiivse käitumisega.³⁷ Asi läks nii kaugele, et vabatahtlike puhkuste puhul pidi politsei olema valmis kõikjal, "...kus võib karta, et provokatsioonid või kokkupõrked leiavad aset..."³⁸ Valitsus püüdis ikka veel väita, et Taani seisab ühtsena, kuid see oli "jäme vale", nagu on öeldud ühe tulevase vastupanu-võitleja päevikus.

35 Justitsministeriets Cirkulære reskrivelse om Fricorps "Danmark", Besættelsestidens fakta I, lk.51.

36 Meddelelse fra Regeringen angående Forholdet mellem Befolkningen og Medlemmer af Fricorps "Danmark", Besættelsestidens fakta I, lk.197.

37 Undervisningsministeriets Cirkulære reskrivelse til Rektorerne for de offentlige højere Almenskoler om Demonstrativner mod Nazister og Medlemmer af Fricorps "Danmark" og disses Paarørende, Besættelsestidens fakta I, lk.88.

38 Justitsministeriets Cirkulære reskrivelse vedrørende Fricorps "Danmark's Orlov, Besættelsestidens fakta I, lk.75.

"Rahva hulgas on tugev lõhestatus."³⁹

Toetudes rahva laiade hulkade meeleoludele viis Taani Kommunistlik Partei võitlust edasi, uuele astmele. 1941.aastal oli partei olnud kaitse olukorras ja peaülesandeks oli olnud "põrandaaluse" asutamine ja organiseerimine koos illegaalsete teoste väljaandmisega. Kuid 1942.aasta algul alustasid kommunistid organiseeritud sabotaažiga.⁴⁰ Esialgu organiseeriti kahe kommunistliku partei liikme, hilisema Taani vabadusenõukogu liikme Børge Houmanni ja ajakirjaniku Thorkild Holsti poolt 6-7 erinevat, väikest gruppi. Kolmas parteiliige, Eigil Larsen, sai ülesande ühendada grupid ühtseks organisatsiooniks.⁴¹ Sellega olid kommunistid esimesed riigis, kes võtsid ründava hoiaku, mis hiljem iseloomustas meeleolu vastupanuliikumises. Otsus võeti vastu hetkel, kus ülekaalukas meeleolu riigis oli veel sabotaaži vastu.⁴² Esialgsed osavõtjad sabotaažitööst olid käputäis noormehi, kes olid toetuseta igast küljest, ilma igat liiki abivahenditeta ja teadmisteta, kuidas peab teostama sabotaaži. Enamus neist olid hispaaniaavabatahtlikud, kuid ainult üks, Hans Petersen, oli olnud partisaniks Hispaanias. Teised ei omanud mingit sabotaažikogemusi ja ka Hans Peterseni ettevalmistus oli mõeldud teistsuguste

³⁹ Teglers, Sabotage, lk.29.

⁴⁰ Hæstrup, Kontakt, lk.118.

⁴¹ Brandt, lk.16-17.

⁴² Hæstrup, Kontakt, lk.119.

tingimuste jaoks. Hispaania partisanid tegutsesid valmis lõhkelaengutega, kuid Taanis oli esimene raskus leida lõhkeainet või meetodit, kuidas seda valmistada.⁴³ Materiaalsete vahendite puudujääk polnud siiski kõige halvem. Palju raskem oli sabotaaži mittemõistmine või isegi vastumeelsus selle suhtes, mis tol perioodil veel peaaegu kõigist külgedest osutati.⁴⁴ Sellepärast oli algusest peale saboteerijatele tähtsaimaks reegliks, et tuleb arvesse võtta kõiki kõrvalseisjaid ja sabotaaž suunati tervikuna selliselt, et see ei saanud ebapopulaarseks.⁴⁵ Taani vastupanuliikumise lapsepõlves vajati oluliselt suuremat isiklikku mehisust neilt, kes said saboteerijateks, kui hiljem.⁴⁶ Kuid juba tol perioodil kohtasid saboteerijad mõistmist tööliste poolt. Paljudes töökohtades kogusid saboteerijate töökaaslased kokku nende jaoks palga, kui nad ise ei saanud teenida. Peagi hakkasid saboteerijad saama tasu parteikassast, kuid ka see polnud kõrgseisus ja algul said nad ca 50 krooni kuus.⁴⁷ Hiljem, kui grupid kasvasid, pidid "vanad" olema instruktoreiks. Iga uus grupp sai ühe enamharjunud saboteerija, kes nii teoorias kui praktikas õpetas sa-

⁴³ Brandt, lk.10.

⁴⁴ Sealsamas, lk.9.

⁴⁵ Sealsamas, lk.15.

⁴⁶ Sealsamas, lk.45.

⁴⁷ Sealsamas, lk.9.

botaažikunsti.⁴⁸ Võrreldes 1941.aasta teise poolaastaga kahekordistus sabotaažide hulk küll 1942.aasta esimese kuue kuu jooksul, kuid jäi siiski veel väikeseks, ulatuses vaid 21-ni.⁴⁹

Mitmes suhtes tähtsaks päevaks kujunes okupatsiooni teine aastapäev - 9.aprill 1942.a. Kuigi valitsus keelas ära igasugused miitingud kartusest, et need võtavad rahvusliku või poliitilise värvingu, igasugused muud demonstratsioonid, nagu lipu täis- või poolvardasse tõmbamine ja eriliste riietusesemete kandmine ning politseipatrulle saadeti välja nii palju kui võimalik,⁵⁰ korraldas kommunistlik partei ometi paljudes ettevõtetes töö viieminutilise pausi protestiks okupatsiooni vastu. 9.aprill 1942.aastal sai tähelepanuväärseks päevaks ka selles suhtes, et sel päeval viidi läbi esimesed organiseeritud diversioonid hitlerliku okupatsiooniar mee vastu. Nende tulemused olid küll väikesed, kuid nad olid signaaliks taani rahvale, et võitlus oli astunud uude faasi. Passiivne vastupanu läks üle aktiivseks vastupanuks, aktiivseks võitluseks. Esimene organiseeritud sabotaažiaktsioon taani vastupanuliikumises toimus ööl vastu 9.aprilli. Objektiks olid mõned sakslaste vagunid

⁴⁸ Brandt, lk.17.

⁴⁹ Besættelsestidens fakta II, lk.1206.

⁵⁰ Justitsministeriets Cirkulæreskrivelse om Forbud mod offentlige Mødere m.v. den 9.April 1942, Besættelsestidens fakta I, lk.59.

lõhkaine ja õlgedega Østerposti raudteejaamas. Neid ta-
heti süüdata bensiini ja fosforlahusega, kuid tulemus
oli pettumus. Õled olid liig märjad selleks, et nendes-
se oleks saadud õiget tuld. Mõni päev hiljem korrati
sama operatsiooni Frederiksbergi jaamas ja juba õnnes-
tunult.⁵¹

Võitluse uus iseloom vajab jõudude uut organisat-
siooni. 1941.-1942. aasta aastavahetusel seisis kommu-
nistlik vastupanuorganisatsioon olulises osas üksi.⁵²
Läbirääkimisi laia rahvusliku vastupanuliikumise rinde
loomise kohta, mis oleks välja andnud oma ajalehte, lü-
kati alatasa edasi. Kompartei võttis vastu otsuse mitte
hiljem kui 9. aprillil 1942. aastal lasta välja ajalehe
"Frit Danmark" ("Vaba Taani") esimene number, lootes, et
ajalehe ilmumine kiirendab läbirääkimisi ühise rinde
loomise küsimuses ja mobiliseerib aktiivseid ringkondi.
9. aprillil ilmuski "Frit Danmarki" esimene number tiraa-
žiga 10 000 eksemplari. Sellega pandi alus laia vastu-
panuliikumise organiseerimisele. Lühikese aja kestel
loodi "Frit Danmarki" organisatsioonide võrk üle kogu
maa.⁵³ See ajaleht ja samanimeline grupp mängisid täht-
sat poliitilist osa kommunistlike ja kodanlike vastu-
panuorganisatsioonide koostöö foorumi ja baasina.⁵⁴

⁵¹ Brandt, lk.10.

⁵² Hæstrup, Kontakt, lk.119.

⁵³ Енсен, lk.50.

⁵⁴ Растен, lk.48.

Siin nagu teistelgi juhtudel sai kiiresti selgeks, et kommunistide poolt ollakse tugevasti huvitatud ühisrinde moodustamisest ja et nende poolt ei soovita mingit isoleeritud kommunistlikku vastupanuvõitlust.⁵⁵

1942.aasta suvel pöördus "Frit Danmark" taani rahva poole avaldusega: "Las ühtsus väljendub ü l e m a a l i s e r a h v u s l i k u R a h v a r i n d e o r g a n i s e e r i m i s e s , k u s k õ i k , v a a t a m a t a e l u k u t s e l e , k l a s s i l e v õ i p o l i i t i l i s e l e t õ e k s p i d a m i s e l e ü h i n e v a d v õ i t l u s e k s s a k s a - n a t s l i k e r õ h u j a t e v a s t u , e e s m ä r g i e e s t , m i s o n k õ i g i l t õ e l i s t e l t a a n l a s t e l : v ä l j a m a a l t s a k s a o k u p a t s i o o n i v ä e d j a n e n d e k o o r e m !"⁵⁶

Vastupanuliikumise aktiviseerumine Taanis sundis aktiviseeruma ka taanlaste välismaiseid organisatsioone. Kuid et "Taani nõukogu" Londonis ja teised emigrandid võiksid näidata ülejäänud maailmale, et taanlaste hulgas leidub soovi vabadusele ja vastupanule, pidi omatama väljapaistvat poliitikut emigratsiooni eesotsas. Selleks sai Christmas Møller, kes 1942.aasta aprillis-mais põgenes Londoni ja hakkas esinema kõnedega inglise raadios. Ta nõudis, et taani rahvas peab passiivselt vastumeelsuselt sakslaste suhtes üle minema aktiivsele vastupanule ja tooma oma osa Hitleri purustamisse, vaatamata

⁵⁵ Hæstrup, lk.119.

⁵⁶ "Frit Danmark": Uddrag af Opfordring til Kamp mod Nazisterne, Besættelsestidens fakta II, lk.1307.

sellele, mida see kaasa toob.⁵⁷

3.mail 1942.aastal suri peaminister Th.Stauning. Järgmisel päeval võttis tema kohustused üle senine finantsminister Vilhelm Buhl. Kuid see ei toonud mingit muudatust valitsuse poliitikasse. 6.mail algas järjekordselt uus vabatahtlike värbamine võitluseks Nõukogude Liidu vastu idarindel. Seoses sellega teatati, et üle 3000 mehe võtab juba osa aktiivsest võitlusest.⁵⁸ Jätkus taani tööliste eksportimine Saksamaale ja Norrasse. Norras oli ligikaudu 2000 taani töolist, Saksamaal aga 30 ja 50 tuhande vahel. Töölised olid sunnitud minema sellele teele osalt vaesusest, osalt seepärast, et taani võimud ähvardustega katkestada igasugune toetus, suunasid töölouid Saksa värbamiskontorisse.⁵⁹ Töölistele ei tulnud vastu ka ametiühingute liidrid. Ametiühingute Ühenduse esimees Laurits Hansen oli täielikult natside ja valitsuse sõiduvees. Ta kutsus pidama rahu ja korda, et sel teel säilitada töölisklassi organisatsioone. "Sabotaaž pole mitte kunagi olnud sotsiaaldemokraatliku töölisliikumise relvaks ega saa mitte kunagi taani tööliste relvaks!" teatas ta. Ta ei suutnud mõista, et kui

⁵⁷ Winding, lk.321.

⁵⁸ Opfordring til frivillige krigstjemste paa Østfronten, Besættelsestidens fakta II, lk.821.

⁵⁹ "Frit Danmark": Abjedseksporten til Tyskland bør standses. Kritik af stat og Kommunes Holdning over for de arbejdsløse, Besættelsestidens fakta II, lk.1306.

võidab Saksamaa, purustatakse taani töölisorganisatsioonid ja ainuke, mis lubab neid säilitada, on Saksamaa ja natsismi purustamine.⁶⁰

1942.aasta sügisel muutusid sakslased rahutuks seoses üha kasvava vastupanuliikumisega, nad olid segadusse viidud taanlaste külmast hoiakust, üha kasvavast sabotaažide hulgast, selgelt väljendatud vastumeelsusest vabakorpus "Danmarki" suhtes. Hitler hakkas isiklikult huvi tundma Taani olukorra suhtes.⁶¹ Tekkis nn. "telegrammikriis". Taani kuningas ei vastanud Hitleri sünnipäevaõnnitlusele vajaliku truualamlikkuse ja vaimustusega Hitleri poliitika üle. Saksa saadik Taanis v. Renthe-Fink kutsuti Berliini. Deklareeriti, et leitakse vahend sellise solvamise kordamise takistamiseks. Vastavas noodis kritiseeriti teravalt taani elanikkonna hoiakut vabakorpuse suhtes.⁶² Taani saadikut Berliinis paluti lahkuda Saksamaalt. Edasi toimus närvide mäng, kus Taani elanikkonda pikemat aega hoiti teadmatuses oma tuleviku suhtes.⁶³ Berliini kutsuti Taani välisminister Scavenius, kes pidas läbirääkimisi fašistliku Saksamaa välisministri v. Ribbentropiga.⁶⁴ Hitlerlased korraldasid Taanis

⁶⁰ "Land og Folk": Der er kun un Vej, der fører til Friheden, nemlig Sabotage og anden Modstand mod Tyskerne, Besættelsestidens fakta II, lk.1310-1311.

⁶¹ Winding, lk.323.

⁶² Besat og befriet, lk.10.

⁶³ Nissen, lk.233-234.

⁶⁴ Winding, lk.323.

valitsuskriisi, et formeerida täielikult fašistlik valitsus. Nad teatasid avalikult, et koalitsioonivalitsus ei rahulda neid, kuna ta polevat võimeline maha suruma vastupanuliikumist. Kollaboratsioonistid läksid edasistele järeleandmistele hitlerlaste suhtes, leppides kokku fašismisõbralikult meelestatud välisministri Scaveniuse määramise kohta peaministriks. See toimus 9. novembril 1942. aastal. Uus valitsus võttis kursi veelgi karmimale poliitikale vastupanuliikumisest osavõtjate suhtes.⁶⁵ Samal ajal võtsid sakslased ette rea samme, mis pidid kindlustama nende positsioone riigis: Jüütimaal läks täielikult Saksa sõjavägede käsutusse, keelati taani garnisonide üleviimine saartele ja taani sõdurite ilmumine sõjaväemundrites Jüütimaale. Kindral Lüdke asendati kindral Hannekeni poolt, kes käitus seninägematu brutaalsusega.⁶⁶

Juba aasta varem iseloomustas vastupanuliikumise illegaalne ajakirjandus "Taanimaa vaenlase nr.1" Scaveniuse tegevust kui katset "purustada taanlus ja müüa neid kui sakslaste tulevase orje".⁶⁷ Nüüd nimetati Scaveniuse valitsust otseselt Saksamaa valitsuseks Taanis.

⁶⁵ EHSEN, lk.50.

⁶⁶ Besat og befriet, lk.10.

⁶⁷ "De frie Danske": Kritik af Udenrigsminister Scavenius i Anledning af hans Stilling til Tyskerne, herunder Told og Mønt-Unionen, Frikorpset og Antikomintern-Pagten, Besættelsestidens fakta II, lk.1301.

Rigsdagi käitumist iseloomustati järgmiselt: "Kui sakslased plaksutavad piitsa, hüppavad taani rigsdagisaadikud." Taani rigsdagil ei olnud enam lihtsat autunnetki öelda "ei" sakslaste survele.⁶⁸

Scaveniuse valitsus püüdis teha kõik, mis tema võimuses, et õigustada peremeeste poolt talle pandud lootusi. Seadusega laiendati valitsuse võimupiire "rahu, korra ja julgeoleku säilitamiseks kasutuselevõetavate abinõude suhtes".⁶⁹ Selle all mõisteti tugevdatud võitlust areneva vastupanuliikumisega. Novembri algul 1942.aastal tugevnes jaht kommunistidele. Vangistati rida kommuniste ja teisi nendega külge külje kõrval töötavaid vastupanuliikumise tegelasi.⁷⁰ 3.detsembril andis valitsus välja seaduse sabotaaži eest jälitamise kohta ja teatas spetsiaalse kaitseteenistuse asutamisest võitluseks sabotaažiga. See sabotaaživastane korpus koosnes 15 000 inimesest. Ühest küljest näitas sellise korpuse loomine, et sabotaažid olid muutunud ohtlikuks okupatsioonivõimudele. Kui sakslased oleksid pidanud ise valvet pidama, oleks neil selleks vajalik olnud terve diviis. Teiste sõnadega, Scavenius hoidis sakslastele kokku terve diviisi, ajal,

⁶⁸ "Frit Danmark": Uddrag af en Kritik af Rigsdagens Tilslutning til Regeringen Scavenius. Opfordring til Sabotage og anden aktiv Modstand, Besættelsestidens fakta II, lk.1311.

⁶⁹ Midlertidig Lov Nr.452 om Bemyndigelse for Regeringen til af træffe Bestemmelser til Opretholdelse af Ro, Orden og Sikkerhed, Besættelsestidens fakta I, lk.75.

⁷⁰ Officiel Meddelelse udsendt gennem Udenrigsministeriets Pressebureau om illegale kommunistiske Grupper og om Ole Chiwitz arrestation, Besættelsestidens fakta I, lk.210.

kus Hitlerile oli kallid iga mees idas ja Põhja-Aafrikas.⁷¹ See oli asja teine külge.

Olukorras, kus isegi Saksa vägede ülemjuhataja Taanis oli sunnitud tunnustama, et kaubavarustus muutub Taanis üha raskemaks,⁷² olid Taani võimud vastu hindade tõstmisele Saksamaale müüdavalt toiduainetelt.⁷³

Taani valitsus ja kodanlus töötasid üha enam fašistliku Saksamaa heaks. Taani valitsus paigutas 280 miljonit krooni saksa sõjaväekindlustuste ehitamisse Jüütimaale. Saksamaa võlg Taanile tõusis üle igasuguse määra. Võlg, mis Saksamaal oli Taani suhtes, tähistas tegelikult Taanilt röövitud rikkusi, kuna võlga ei olnud lootust kätte saada ei võlgniku võidu ega kaotuse puhul. Mais 1943.aastal kasvas Saksamaa võlg Taanile 5 miljoni krooni võrra päevas - tööstuskaupade, sõjamaaterjalide, kaitsehitiste eest.⁷⁴ 25 000 taani töölist ja kümneid insenere ja ettevõtjaid võttis osa kaitsehitiste rajamisest, mis pidid kaitsma nende eest, kes ükskord tulevad maad vabastama.⁷⁵

⁷¹ Leif Gundel om Scavenius-Regeringen og Oprettelsen af Sabotagevagtordningen, Besættelsestidens fakta II, lk.1264.

⁷² Meddelelse fra Handelsministeriet til alle Handlende og andre Næringsdrivende om Salg til den tyske Værnemagts enkelte Medlemmerne, Besættelsestidens fakta I, lk.78

⁷³ Kvæg-og Kødudvalget og Baconudvolgets Meddelelse om Salg af Pølses til den tyske Værnemagt, Besættelsestidens fakta I, lk.97.

⁷⁴ T.M.Terkelsen om Værnemagerne, Besættelsestidens fakta II, lk.1268.

⁷⁵ T.M.Terkelsen om Befæstningsarbejderne, Besættelsestidens fakta II, lk.1267.

Taani kapitalistidele oli töötamine okupatsioonivõimude jaoks kerge rikastumise allikaks. Palju vabrikante töötas kas otseselt Saksa sõjatööstuse jaoks või teiseks eesmärgiks, mis kaudselt polnud vähem tähtis Saksa sõjamasina jaoks. Seejuures oli Taanis kergem kui kusagil mujal vältida koostööd okupantidega. Norras või Hollandis oleks vabrikant keeldumise korral sattunud kontsentratsioonilaagrisse. Taanis ei ähvardanud keegi sellega. Siin meelitati suurte rahade ja tuludega. Koostööl sakslastega oli kaks külge: ühest küljest aitas see Saksamaad ja selle sõjamasinat, teisest küljest ruineeris see Taanit ja tõukas teda inflatsiooni poole.⁷⁶ Koostöö Saksamaaga ruineeris taani põllumajandust. Seda tõestas isegi Saksamaale suunduva põllumajandussaaduste ekspordi seisund. Saksamaa sai Taanist palju toiduaineid, kui ta selle riigi okupeeris. Hiljem olukord muutus. Taani farmer ei suutnud peekoni ja või toodangut hoida endisel tasemel, kuna ta ise ei saanud toiduaineid välismaalt. Seetõttu hakkas eksport langema. 1943.-1944. aastal sai Saksamaa Taanist 30 000 tonni võid aastas vähem kui enne sõda.⁷⁷

23.märtsil 1943.aastal lasksid okupandid poliitilistel kaalutlustel Taanis läbi viia folketingi valimised. Ainsaks kodanlikuks parteiks neil valimistel, kelle

⁷⁶ T.M.Terkelsen om Værnemagerne. Besættelsestidens fakta II, lk.1268.

⁷⁷ Terkelsen, lk.15-16.

loosung nägi ette loobumist läbirääkimiste poliitikast okupantidega, oli "Dansk Samling" ("Taani kogu"). Selle tegevust juhtis Arne Sørensen. 8.märtsil teatati, et partei oli kogunud 10 000 allkirja, mis olid vajalikud valimistest osavõtuks.⁷⁸ Valimistest osavõtt oli väga aktiivne. Hääletamisest osavõtjate protsent oli 89,5. Senine kõrgpunkt oli olnud kriisiaastal 1932 - 81,5%. Neist häältest said 5 läbirääkimiste poliitikat toetavat parteid 94,5 %. See andis neile 140 kohta folketingis. "Dansk Samling" sai 43 000 häält, mis moodustas 2,2 %. See andis talle 3 mandaati. Tühje sedeleid oli 23 000.⁷⁹ Valimiste tulemused ei tähendanud seda, et andes hääled valitsuskoalitsiooni toetavate parteide poolt, oleks taani rahvas Scaveniuse poliitika heaks kiitnud. Vastupidi, elanikkond hääletas demokraatia poolt, fašismi ja kollaboratsioonismi vastu. Kuigi taani natside partei oli saanud Saksamaalt suuri rahalisi toetusi, ei saavutanud ta omati edu.⁸⁰ Ta säilitas oma 3 mandaati. Kuid Talurahvapartei sai vaid 2 mandaati endise 4 asemel.⁸¹ Seega nõrgenes fašistide blokk folketingis. Nüüd oli Frits Clausen tõestanud täielikult oma kasutamiskõlbmatust ja ta läks vabatahtlikuna idarinde-

⁷⁸ Nissen, lk.246-247.

⁷⁹ Sealsamas, lk.250-251.

⁸⁰ Winding, lk.324.

⁸¹ Nissen, lk.251.

le.⁸² Natside partei sattus lagunemisolukorda.⁸³ Fašismivastaste rahvuslike meeleolude tõusu näitasid ka valimistulemused Põhja-Slesvigis. Kui 1939.aastal anti siin taani parteide poolt 79 422 häält, siis nüüd tõusis see arv 83 736-ni. Natsionaal-sotsialistid said vaid 4769 häält. 1939.aastal olid nad saanud 4474 häält.⁸⁴

Hoolimata sellest kõigest asutati 1943.aasta mais Taani valitsuse juurde saksa rahvagrupi kontor, et anda sakslastele võimalus esitada valitsusele küsimusi, mis puudutavad nende huve.⁸⁵ Taani natsid nägid selles fašistliku eluvormi esimest sissetungi Taani riigistruktuuri.⁸⁶

Samal ajal toimus vastupanuliikumise kvantitatiivne tõus. Kui 1942.aasta esimesel poolel toimus 21 sabotaazi, siis teisel poolaastal ulatus nende arv juba 101-ni. Sealhulgas ainuüksi augustikuus pandi toime 29 sabotaaziakti. Septembris ja novembris toimusid ka esimesed raudteesabotaazid, arvult kokku 6.⁸⁷ See tõus oli tingitud mitmest põhjusest. Esiteks nägi taani rahvas,

⁸² Terkelsen, lk.13.

⁸³ Winding, lk.324.

⁸⁴ Fink, lk.311.

⁸⁵ Regeringens Beslutning om Oprettelse af den tyske Folkegruppes Kontor under Statsministeriet, Besættelsestidens fakta I, lk.102.

⁸⁶ Fink, lk.310-311.

⁸⁷ Besættelsestidens fakta II, lk.1206.

millise rahvusliku katastroofini võib teda viia valitsuse kollaboratsioonistlik poliitika ja ta meelestus üha enam võitluse kasuks. Teiseks innustas taani rahvast Punaarmee kangelaslik võitlus, mis Volga kallastel läks peatselt üle võimsaks pealetungiks. Murrang, mis toimus Teise maailmasõja käigus, ei jäänud mõju avaldamata ka Taanis. Samal ajal algas agitatsioon sabotaaži propageerimiseks. 6.septembril 1942.aastal esines inglise raadios Christmas Møller esimest korda avaliku üleskutsega sabotaažiks.⁸⁸ Otsekui vastusena talle nõudis peaminister Buhl saboteerijate väljaandmist.⁸⁹ Kiiresti kasvav sabotaažide hulk näitas, kelle sõnad olid lähedasemad taani rahvale.

Sabotaaživõitluse organiseerimises seisis esirinnas Taani Kommunistlik Partei. 1942.-1943.aastal hakkas ta organiseerima relvastatud võitlusgruppe ka ettevõtetes.⁹⁰ Sabotaažigrupp "Kommunistlikud partisanid" ("KOPA") muutus suureks ja laialdaseks organisatsiooniks. Võitluse suurenemist takistas lõhkeaine vähesus. Selle saamiseks tuli välja minna ohtlikele aktsioonidele. 1942.aasta septembris vangistati lõhkeainevarguse puhul kivimurrust

88 Christmas Møller om Sabotage. Første Opfordring til Sabotage, Besættelsestidens fakta II, lk.1260-1262.

89 ОУГЛЬСАНГ, lk.142.

90 ЕНСЕН, lk.50.

4 võitlejat. Pool saadud lõhkeainest läks kaotsi.⁹¹ Prooviti ka ise valmistada lõhkeaineid. Laboratooriumina kasutati ühe grupiliikme kööki. Üks selle töö pioneeridest omas keemiast selliseid teadmisi, mida annab tehnikum. Üldiselt püüti end täiendada raamatukogudes. Ainetena kasutati kaaliumkloraati, fosforit, petroleumi ja teisi üldtuntud kemikaale. Katsetati igasuguseid segusid, kuni need andsid leegi või plahvatuse. Et sellise töö juures keegi elu või tervist ei kaotanud, on peaaegu kujutlematu.⁹²

1943. aasta alguseks kasvas "KOPA"-s kogutud üksikinstruktsioonidest sabotaaži teostamise kohta välja oma laadne teos, mis oli tegelikult sabotaažiõpik. See sisaldas paarsada lehekülge ja oli rikkalikult illustreeritud. Tiraaži moodustas viis masinkirjas ja valgustrükis joonistega eksemplari. Autoreiks olid peamiselt inimesed võitlejate endi ridadest. Vaid üksikud eemalseisvad spetsialistid olid andnud oma toetust. Teos andis ka organisatsioonilisi juhtnööre.⁹³

Et organisatsiooni veelgi laiendada ja vastupanuliikumisse kaasa tõmmata kõige erinevamaid jõude, võeti sabotaažigruppi noori mehi vaatamata nende poliitilistele vaadetele, kui nad vaid avaldasid soovi võidelda okupantidega. Seetõttu muudeti grupi nimetus "Borgerlige

⁹¹ Brandt, lk.12-13.

⁹² Sealsamas, lk.13-14.

⁹³ Sealsamas, lk.27-28.

Partisaner'iks" ("Tsiviilpartisanid") ehk lühendatult BOPA.⁹⁴ BOPA oli sel perioodil ainsaks keskuseks, millesse ühinesid seni stiihiliselt tegutsenud grupid. Nii alustas Østre Borgerdyd'i kooli õpilaste grupp võitlust sakslaste vastu plakatite kleepimise ja lendlehtede levitamise, jätkas saksa veoautode purustamisega ja muu sellise tegevusega. 1943.aasta algul löid nad sidemed endise Hispaania kodusõjas võidelnud vabatahtlikuga. See viis nende võitluse kiiresti heade tulemusteni.⁹⁵

1943.aasta talvel oli BOPA organisatsioonis ligikaudu 125-175 võitlejat. Organisatsioon koosnes 5-mehe listest gruppidest. Iga gruppi juhtis grupijuht. 2 grupijuhti allusid jaokomandörile, 2-3 jaokomandöri allusid rühmakomandörile. See allus otseselt organisatsiooni komandörile.⁹⁶

1943.aasta kevadel ja suvel hakati looma relvastatud gruppe ka teiste vastupanuliikumise organisatsioonide poolt.⁹⁷ Seni oli tõelisi sabotaažigruppe eksisteerinud piiratud arvul. Erandi moodustas vaid BOPA. See oli algusest peale olnud puhas sabotaažiorganisatsioon. Teistes gruppides võtsid nende liikmed osa igasugusest illegaalsest tööst, enamasti ajalehtede väljaandmisest.⁹⁸

⁹⁴ Besættelsestidens fakta II, lk.1203-1204.

⁹⁵ Mortensen, lk.12-13.

⁹⁶ Besættelsestidens fakta II, lk.1204.

⁹⁷ ЕНСЕН, lk.50.

⁹⁸ Hæstrup, Kontakt, lk.260.

Suurimaks kodanlikuks sabotaažigrupiks sai "Holger Danske".⁺ See moodustati 1943.aasta kevadel. Esialgne grupp hävitati kiiresti, kuid Jens Lillelund, kes oli ainuke järelejäänud, alustas uuesti ja varsti oli ta suure organisatsiooni juhiks. Tema oli ka see, kes organisatsioonile nime andis.⁹⁹

Sabotaažigruppide võitlusel oli suur tähtsus, kuna see andis Taanile liitlaste silmis võitleva maa staatuse ja kaitses teda purustavate õhurünnakute eest, mis olid vajalikud saksa sõjatööstuse ja transpordi purustamiseks.¹⁰⁰ Kui algas sabotaaž, astus Taani sõtta Saksa-
maa vastu, sõtta, mida pidi viima lõpuni ilma igasuguse kompromissita, et maailm võiks saada vabastatud natsismist.¹⁰¹ Võitlust alustanud taanlased olid otsusekindlad. Kui kuningas 1943.aasta mais esines üleskutsega sabotaaži vastu, polnud saboteerijatel raske teha vahet vastupanuvõitluse ja monarhi vahel.¹⁰²

Taani vastupanuliikumise jaoks jäi üheks raskemaks probleemiks lõhkeaine ja relvade hankimise küsimus. 1943.aasta kevadel toimus teatud nihe ka sel alal. Üha

⁹⁹ Besættelsestidens fakta II, lk.1204.

¹⁰⁰ Фурманг, lk. 141-142.

¹⁰¹ Teglers, Kæmp, lk.27.

¹⁰² Teglers, Sabotage, lk.48-49.

⁺ Holger Danske (Taanil Holger) - taanil mütolooqiline rahvakangelane, kes magavat Kroonborgil lossil keldris ja ärkavat siis, kui Taanil ähvardab hädaoht.

kasvav vastupanuliikumine Taanis äratas tähelepanu Inglismaal. Siia hakkas rohkem saabuma SOE agente. Kuid sellest hiljem. 1943.aasta veebruaris rajas Inglismaalt saabunud Ole Geisler sidemed vastupanuvõitlejatega Jüütimaal. Ööl vastu 12.märtsi teostas ta koos väikese grupiga esimese inglise lennukitelt allaheidetud lõhkeaine vastuvõtmise Trinderupi nõmmel.¹⁰³ Pioneeriks selles vastupanutöös lõhkeaine vastuvõtjana oli Flemming Juncker, keda hiljem asendas tolliametnik A.J.Jensen. Edaspidi lõhkeainete allaheitmine järjest suurenes. See andis sabotaažigruppidele suuremat löögijõudu, varustades neid moodsa materjaliga, mis võimaldas sabotaažitulekahjud asendada plahvatustega.¹⁰⁴ Kuid üldiselt moodustasid antud perioodil, s.o. kuni 1943.aasta augusti keskpaigani teostatud allaheitmised vaid tühise osa võrreldes hilisema perioodiga. Tol perioodil heideti alla 2-3 % kõikidest okupatsiooni ajal kohale toimetatud materjalidest.¹⁰⁵ Allaheitmised jagunevad 1943.a. augustini kahte perioodi: 11.märtsist kuni mai keskpaigani ja juuli keskpaigast augusti keskpaigani. Esimesel perioodil toimus kuus vastuvõtuoperatsiooni, neist 4 Hvidstenis.¹⁰⁶ Teisel perioodil oli allaheitmiste arv 7.¹⁰⁷

¹⁰³ Hæstrup, Kontakt, lk.235-236.

¹⁰⁴ Besættelsestidens fakta II, lk.1203.

¹⁰⁵ Hæstrup, Kontakt, lk.252.

¹⁰⁶ Sealsamas, lk.247-248.

¹⁰⁷ Sealsamas, lk.251.

Peamise osa allavisatud materjalist moodustas sabotaažimaterjal, lõhkeaine, magnetpommid, detonaatorid, süütenöörid, isoleerpaelad jne. Sellele lisaks olid veel loomulikult igat liiki spetsiaalsed asjad, nagu raadio-materjalid jm. Lõhkeaineist pakuti kaht tüüpi. Osalt nn. 808, osalt lõhkeainet PE, mis hiljem muutus peamiseks sabotaaživahendiks - tänu oma parematele omadustele.¹⁰⁸ Vähe visati alla relvi. Osalt oli see nii seepärast, et peeti silmas ainult sabotaaži ja mõtet sõjaliste gruppide loomisest ei olnud veel üles tõstetud. Osalt ka seetõttu, et relvi saadeti teistesse kohtadesse, esmajärjekorras Prantsusmaale ja Jugoslaaviasse, kus toimus parajasti partisaniarmede rajamine.¹⁰⁹ Iga vastuvõtuoperatsioon oli eluohtlik ja tohutult raske asi, kus inimese elu oli alati mängus ja kus väiksemgi ebaõnn võis tuua kaasa katastroofi nii meeskonnale lennukis kui inimestele all.¹¹⁰

1943.aasta esimese 6 kuu kestel töusis sabotaažide hulk 279-ni. Selle hulgas oli 36 raudteesabotaazi.¹¹¹ Sabotaaži ja allaviskamiste tõusu 1943.aastal ei saa vaadata seostatuna. Peab allakriipsutama, et sabotaaž oleks tõusnud ka ilma inglise abita. Ulatuslik rida

¹⁰⁸ Hæstrup, Kontakt, lk.256.

¹⁰⁹ Sealsamas, lk.255.

¹¹⁰ Sealsamas, lk.239

¹¹¹ Besættelsestidens fakta II, lk.1206.

sabotaaze oli läbi viidud juba enne kui saabus abi Inglismaalt. Oli loodud suurorganisatsioon BOPA ning ka hiljem viidi rida sabotaaze läbi ilma inglise lõhkeaineta.¹¹²

Lõhkeainesaadetiste saabumine Inglismaalt eeldas hea raadiosideme eksisteerimist viimase ja Taani vahel. Esimesed katsed selleks tehti 1941.aasta suvel. Kasutati inglise aparate, kuid tulemused polnud esialgu rahuldavad, kuna aparaatide ulatusvõime polnud küllaldane.¹¹³ 1942.aasta sügiseks oli SOE saatnud Taani 3 telegrafisti. Viimased olid sidemeis kohaliku taani raadioinseneri Duus Hanseniga, kes muide osutas kogu aeg inglise agentidele hindamatut abi raadioside loomisel. Agentide kasutada oli 2 komplekti saatjaid. Seetõttu raadioside olukord 1942.aastal paranes. Kuid sageda ja kindla raadioside probleem lahendati lõplikult alles 1943.aastal.¹¹⁴

Telegraafiteenistus oli aga vaid üks teedest, mis viis välja riigist. Teine oli aeglasem, kuid mitte vähem tähtis. See viis neutraalsesse Rootsi ja erinevaid kanaleid mööda edasi vabasse maailma. Seda mööda läksid kirjad, rapordid, aeglaseloomulised luureteated ja põgenikud vastupanuvõitlejate seast. Kuid 1943.aasta kevadelsuvel oli see tee alles oma arengu algastmel. Tõelise hoo sai see sügisel.¹¹⁵

112 Hæstrup, Kontakt, lk.257.

113 Besættelsestidens fakta II, lk.1290.

114 Hæstrup, Kontakt, lk.164.

115 Sealsamas, lk.219.

Taani legaalne ajakirjandus ning muud informatsiooni-
võimalused olid täielikult allutatud hitlerlikule
tsensuurile. Nad andsid edasi ainult fašistlikule Sak-
samaale sobivaid teateid. Sotsiaal-demokraatide hääle-
kandja "Social-demokraten" muutus okupatsiooni ajal ka-
rikatuuriks töölisajalehest.¹¹⁶ Seetõttu sai avaliku
arvamuse valgustajaks illegaalne ajakirjandus. Selle
tiraaž näitas aastail 1942-1943 suurt tõusu. Kui 1941.
aastal oli illegaalse ajakirjanduse üldtiraažiks 40 000
eksemplari, siis järgmisel aastal see seitsmekordistus,
ulatudes 301 000-ni. 1943.aastal ilmus illegaalset aja-
kirjandust üldtiraažiga 2,6 miljonit eksemplari.¹¹⁷
1943.aasta talvel toimus illegaalse ajakirjanduse veer-
gudel pööre tingimuseta ja kõikumiseta positiivse hõia-
ku poole sabotaaži suhtes. 1943.aasta kevadest peale sei-
sis kogu illegaalne ajakirjandus tervikuna sabotaaži kui
loomuliku võitlusvahendi eest. Selles vastas ta rahva
muutunud meeleolule.¹¹⁸ Suurimaks ajaleheks oli "Frit
Danmark". Tiraažilt teisel kohal oli kommunistliku par-
tei häälekandja "Land og Folk". Viimase juures hakkas
tööle ka praegu ülemaailmselt tuntud kunstnik-kommunist
H. Bidstrup. Tõllal polnud ta veel kommunist, kuid tundis
ometi, et selle ajalehe veergudel saab ta kõige vaba-
malt väljendada oma vaateid. Tema karikatuure okupanti-

116 Бидstrup, lk.19.

117 1940-1945. Dette skete..., lk.22.

118 Hæstrup, Kontakt, lk.189.

dega koostööd ajavaist poliitikuist avaldati massitrükis postkaartidena. Viimaste eest saadud raha läks kompartei fondi illegaalse töö jaoks. Seetõttu pidi ta minema põranda alla.¹¹⁹ Üks taani vastupanuliikumise pareminiminevaid illegaalseid raamatuid oli trükitud saksa keeles - "Führerwörter" ("Führeri sõnad"). See sisaldas tsitaate Hitleri kõnedest ajavahemikul 1939 kuni 1943. Selle tiraaž oli 20 000 eksemplari.¹²⁰ Teost levitati saksa sõdurite hulgas ja ta omas suurt tähtsust fašistliku propaganda valelikkuse paljastamisel.

Taani ajakirjanduse paremad, andekamad esindajad liitusid vastupanuliikumisega, vaatamata sellele, et illegaalseisse ajakirjanikesse suhtuti samasuguse karmusega kui vastupanuliikumise diversantidesse. Paljud põrandaalused ajakirjanikud sattusid kontsentratsioonilaagritesse või hukkusid võitluses gestaapoga.¹²¹ 1943.aasta suvel otsustas ajakirjanik Børge Outze, et vastupanuliikumine vajab keskset uudiste agentuuri. Ta asutas "Informationi" ("Informatsioon"), mis oli ainsaks põrandaaluseks pressiagentuuriks natside poolt okupeeritud maades. See hakkas saatma igapäevaseid uudiseid algul kuni 18-le illegaalsele ajalehele, samuti välismaale - Rootsi.¹²² Ühtekokku avaldati "Informationi" poolt 575

119 Бидструп, lk.19.

120 Lampe, lk.4.

121 Растен, lk.48-49.

122 Lampe, lk.6.

igapäevast bulletääni.¹²³

Vastavalt sellele, mida enam tugevnes vastupanuliikumine Taanis, seda rohkem võttis Inglismaal maad soov seda tugevnemist ära kasutada oma huvides. 27. detsembril 1941. aastal hüppasid lennukilt alla 2 väljaõppe saanud SOE agent, kes pidid looma sidemed tekkiva taani vastupanuliikumisega. Kuid üks, arst C.J. Bruun, sai surma, kuna langevari ei avanenud. Telegrafist Mogens Hammer jäi üksi, kaotades lisaks raadiosaatja.¹²⁴ Järgmiseks, kes pidi organiseerima SOE tööd Taanis oli Christian Michael Rottbøll, kuid see sai peatselt surma võitluses Taani politseiga. Väärivad tähelepanu inglise agentide poliitilised vaated. Bruun oli kaalutlenud minna vabatahtlikuna 1939.-1940. aastal Soome.¹²⁵ Rottbøll oli sellest sõjast isegi osa võtnud.¹²⁶ Kuid 1942. aasta sügisel tabas nende tööd rida ebaõnnestumisi. 1942. aasta talveks võib inglise agentide aastase töö tulemusi vastupanuvõitleja silmadega iseloomustada, kui tihedat rida asjatuid lootusi, pettumusi, poolikuid töotusi, mis olid jäänud täitmata ja ekslikke ning eksitavaid otsuseid, mis lõppesid paigaltammumisega.¹²⁷ 1943. aasta

¹²³ Lampe, lk.10.

¹²⁴ Hæstrup, lk.112-113.

¹²⁵ Sealsamas, lk.105.

¹²⁶ Hæstrup, Kontakt, lk.139.

¹²⁷ Sealsamas, lk.182.

kevadel SOE agentide tegevus aktiviseerus. Esiteks saabus neid suuremal arvul. 1943.aasta juuli algul oli neid Taanis 16.¹²⁸ Teiseks ei olnud nende uus juht F.B.Muus vastu koostööle kommunistidega, kuigi jättis neid tihti tähelepanemata Inglismaalt saabunud lõhkeainete jaotamise puhul.¹²⁹ Kommunistide sidemed rahvaga aitasid kaasa inglise agentide tööle. Ilma selleta poleks neil olnud mingit efekti.¹³⁰

Inglased olid eriti huvitatud luureteadete saamisest Taanist. Selleks töötas taani ohvitseridest organisatsioon. Viimased tundsid vastumeelsust vastupanuliikumise suhtes. Nad pöördusid otseselt Londoni poole nõudmisega, et see takistaks tekkivat vastupanuliikumist.¹³¹ Loomulikult polnud London seda suuteline tegema.

1943.aasta suveks oli taani vastupanuliikumine omandanud sootuks uued mõõtmed. See oli muutunud üldrahvalikuks võitluseks. Kuid hoolimata mõningaist sidemeist üksikute vastupanuliikumise organisatsioonide vahel puudus ometi ühtne keskus, mis oleks võitlust juhtinud. Vorm ei jõudnud järgi sisule. Iga hetk võis see hakata võitlust takistama. Seetõttu pöördus Taani Kommunistlik Partei 1943.aasta juunis kõigi okupantide vastu võitle-

¹²⁸ Hæstrup, Kontakt, lk.202.

¹²⁹ Sealsamas, lk.265.

¹³⁰ Brandt, lk.16.

¹³¹ Hæstrup, Kontakt, lk.146.

vate organisatsioonide poole üleskutsega koostööle ja esitas esialgse tegevusprogrammina järgmised nõuded:

- 1) võitlus hitlerliku Saksamaa purustamise ja maa vabastamise eest;
- 2) ühine tegevus taani fašistide ja kodumaareetjate vastu;
- 3) taani konstitutsioonile vastava korra taastamine maal ja kõigi poliitvangide vabastamine;
- 4) kõigi fašistliku okupatsiooni ajal seadustesse võetud lisade, kommunistide vastase seaduse ja kriminaalkodeksi erakorraliste määruste kaotamine;
- 5) normaalsete elutingimuste kindlustamine elanikkonnale;
- 6) kindlustada õigus otsustada tähtsaid riiklikke küsimusi rahva enamusega;
- 7) fašistliku partei keelamine, administratiivorganite puhastamine natslikest elementidest ja kõigi karistamine, kes sooritasid rahvavastase kuritöö. Kommunistlik partei oli seejuures valmis minema tegevusühitsusele nii kõikide punktide suhtes eraldi kui ka kogu programmi ulatuses.¹³²

Kuid keskne organ vastupanuliikumise juhtimiseks kogu Taani territooriumil loodi alles järgmisel perioodil, pärast rahvahulkade aktiivsuse suurt tõusu 1943. aasta augustis.

132
Енсен, Iк. 5I.

IV. VASTUPANULIIKUMINE TAANIS 1943.AASTA

AUGUSTIST KUNI VABASTAMISENI

Aktiivne vastupanu omas esimestel aastatel ülestõusu iseloomu. Konkreetseteks vastasteks, kelle vastu võideldi, olid ainult kaudselt sakslased. Ligemaiks vastaseiks olid politsei, kes jälitas saboteerijaid ja poliitikud, kes kutsusid esile vastumeelsust elanikkonnas. Vastupanuliikumise põhiliseks ülesandeks oli purustada läbirääkimiste poliitika. Sabotaaži kasutati kaheteraga mõõgana nii Saksamaa sõjaliste huvide kui vastumeelse läbirääkimiste poliitika vastu.¹

1943.aasta augustikuus toimusid Taanis sündmused, mis viisid läbirääkimiste poliitika purunemisele, saksa sõjalise terrori kehtestamisele ja tõelise, keskselt organiseeritud vastupanu tekkimisele. Juba juulis ja augusti algul toimusid suuremääralised rahutused Kopenhaagenis, Randersis, Fredericias ning Esbjergis, mis viisid kokkupõrgetele taani elanikkonna ja okupatsioonivägede vahel.² Augusti algul suurenesid saksa vägede ja mater-

¹ Nissen, lk.256.

² Justitsministeriets Cirkulæreskrivelse om Uroligheder i forskellige Byer, Besættelsestidens fakta I, lk.105.

jalide transiitveod läbi Taani Norrasse. Taani patriooidid vastasid sellele sabotaaži ja diversioonide suurendamisega, seda eriti raudteedel. Seoses sellega viisid sakslased reas Taani linnades sisse erakorralise olukorra ja asetasi sinna oma väed.³ See tugevdas veelgi rahulolematust taani elanikkonnas. 9. augustil alustasid Esbjergi töölised streiki saksa komandandi poolt välja kuulutatud erakorralise seisukorra vastu. Järgmisel päeval liitus streigiga kogu elanikkond. Streik kandis teravalt väljendatud fašismivastast iseloomu. Nüüd said sellist liiki väljaastumised iseloomulikuks taani rahva okupantide vastasele võitlusele.⁴ Augusti keskpaiku toimusid kokkupõrked elanikkonna ja saksa sõjavägede vahel Vordingborgis, Svendborgis ja Odenses. Eriti kaugele arenesid sündmused Odenses.⁵ Siinseis laevaehitusdokkides toimus diversioon saksa traallaeva vastu. Otsekohe kutsuti dokkidesse veermahti üksused. Vestuseks sellele kuulutasid töölised välja streigi ja keeldusid dokkidest lahkumast. Neid püüti eemaldada jõuga. Nüüd kuulutasid linna teiste ettevõtete töölised välja solidaarsusstreigi. 15.-16. augustil läks asi avalike relvastatud kokkupõrgeteni hitlerlike sõdurite ja tööliste vahel, keda toetasid taani sõdurid. 18. augustil oli iga-

³ "Правда" 1943, 24. august.

⁴ Енсен, lk. 51.

⁵ Justitsministeriets Cirkulæ reskrivelse om Uroligheder i færskellige Byer, Besættelsestidens fakta I, lk. 105.

sugune normaalne tegevus linnas katkenud.⁶ Elanikkonna viha vallandus tuntud natsionaal-sotsialistide ja saksa armee varustajate vastu. Purustati nende aknaid. Saksa sõdurid tungisid kallale elanikkonnale ja tulistasid rahvast. Viidi sisse üldine liikluskeeld. Saadeti kohale saksa motoriseeritud patrullid. 19.augustil tugevnes liikumine veelgi. Akende purustamine algas uuesti ja pidevalt toimusid koosolekud ning demonstratsioonid. Vaatamata suurtele politseijõududele, kohal oli ligi 500 meest - oli raskusi rahva eemaldamisega tänavailt. 20.augustiks oli ligi 30 inimest saanud haavata, neist 4 raskelt ja 1 surnud.⁷ Nii kestis see 24.augustini. Kohalik illegaalne kommunistlik ajaleht "Trods alt" ("Vaatamata kõigele") selgitas elanikkonnale, et aeg relvasutatud ülestõusuks ei ole veel saabunud ja ainult üldstreik on õigeks võitlusvahendiks. Ajalehes olid formuleeritud streikijate nõudmised: vabastada kõik pantvangid, keelata saksa sõduritel ilmuda linna peale kella 19-st. Lõpptulemusena saavutasid streikijad seda, et piirati saksa sõdurite liikumisaega.⁸

Edasi tekkis uus võitluskeskus Alborgis. Ajendiks olid sakslaste poolt tapetud taani patrioodi matused, kes oli võtnud osa inglise lennukelt allevisatud lõhk-

⁶ ЕНСЕН, lk.51-52.

⁷ Justistministeriets Cirkulæ reskrivelse om Uroligheden i forskellige Byer, Besættelsestidens fakta I, lk.105.

⁸ ЕНСЕН, lk.52.

aine vastuvõtmisest. Matusepäeval pidi töö linnas ajavahemikul kella 13.00-15.00 katkestatama ja kauplused suletama. Sakslaste poolt teatati, et matustest ei tohi osa võtta üle 50 inimese. Seetõttu kanti matused Taani võimude poolt üle varasemale ajale. Kuid määratud ajaks kogunes rahvas kiriku juurde ja surnuaiale.⁹ Demonstratsioonist võttis osa ligi 10 000 inimest. Hitlerlikud sõdurid avasid kogunenuile tule. Demonstrantide vastu suunati tankid ja suurtükivägi. Suur arv taanlasi sai surma ja haavata. Elanikkond pildus hitlerlasi kividega. Puhkesid käsitsivõitlused.¹⁰ Järgmisel päeval alustati siiski tööd. Kui aga saksa sõduri poolt tapeti üks taani tööline, katkestati töö kogu linnas. Algas üldstreik.¹¹ Miitingule kogunes 17 000 inimest. Nõuti hitlerlaste terrori katkestamist, saksa sõdureilt relvade äravõtmist ja nende tänavaile ilmumise keelamist peale kella 20.¹² Alborgist levisid rahutused Frederikshavni ja Skagenisse. Rahutu oli ka Søbys ning Arhusis toimusid streigid.¹³ 24.augustil algasid kompartei ettevalmistusel väljaastumised ka Kopenhaagenis.¹⁴

⁹ Justitsministeriets Cirkulæreskrivelse, Besættelsestidens fakta I, lk.106.

¹⁰ Енсен, lk.52.

¹¹ Justitsministeriets Cirkulæreskrivelse om Uroligheder i forskellige Byer, Besættelsestidens fakta I, lk.106.

¹² Енсен, lk.52.

¹³ Justitsministeriets Cirkulæreskrivelse om Uroligheder i forskellige Byer, Besættelsestidens fakta I, lk.106.

¹⁴ Новейшая история II, lk.328.

Ühiseks jooneks taani rahva väljaastumiste puhul 1943.aasta augustis oli sügav viha taani natsionaal-sotsialistide ja üldse saksasõbralikult meeletatud isikute vastu. Purustati nende aknaid ja kahjustati nende vara. Naistel, kes evisid suhteid saksa sõduritega, löigati ära juukseid jne.¹⁵ Võitlusest okupantide vastu võtsid osa kõikide ühiskonna kihtide esindajad. Nii keeldusid taani vaimulikud allumast okupatsioonivõimude korraldustele. Nad võtsid okupantide suhtes niisama vaenuliku hoiaku kui norra vaimulikudki.¹⁶ Seevastu taani politsei, kuigi ta ei võtnud külg-külje kõrval saksa vägedega ühtedel ja samadel tänavatel osa taani rahva meeleavalduste mahasurumistest, jätkas oma harilikku tegevust teistes kohtades ja andis oma tegevusest aru saksa komandantidele.¹⁷

Kuid see ei rahuldanud saksa võime. 27.augustil 1943.aastal anti nende poolt Taani valitsusele üle ultimaatum, milles nõuti: 1) Taani valitsus peab otsekohe kuulutama välja erakorralise seisukorra kogu Taanis; 2) Keeld koguneda avalikult enam kui 5 inimesel; 3) Keeld streikide ja nende toetamise suhtes; 4) Keeld nii suletud ruumis kui vabas õhus peetavate koosolekute suh-

¹⁵ Justitsministeriets Cirkulæ reskrivelse om Uroligheder i forskellige Byer, Besættelsestidens fakta I, lk.106.

¹⁶ "Правда" 1943, 25.augustil.

¹⁷ Justitsministeriets Cirkulæ reskrivelse om Uroligheder i forskellige Byer, Besættelsestidens fakta I, lk.107.

tes; 5) Liikumiskeeld kella 20.30 õhtul kuni kella 5.30 hommikul; 6) Restoranid suletakse kl.19.30; 7) Las-kerelvade äravõtmine, mis võisid olla taani kodanikel, hiljemalt 1.septembriks 1943.a.; 8) Igasugune taani isikute solvamine, kes sümpatiseerivad veermahti või saksa kodanikke, on keelatud; 9) Ajakirjandustsensuur saksa kaasabil; 10) Vätkkohtu asutamine keeldude jälgimise kindlustamiseks. Üleastumist ähvardatakse kõrge trahvi-ga vastavalt seadusandlusele; 11) Sabotaaži ja relvade ning lõhkeaine omamist koos veermahti solvamisega karis-tatakse surmaga.¹⁸ Taani valitsusele anti mõtlemisaega 6 tundi.

See oli liig ka Taani kollaboratsioonistlikult mee-lestatud valitsusele. Endine peaminister Buhl teatas, et ükski partei, kui ta tahab jätkata oma tegevust pä-rast sõja lõppemist, ei saa rahuldada okupantide nõud-mist.¹⁹ Valitsus teatas, et ta ei saa ultimaatumiga nõustuda. See tähendas läbirääkimiste poliitika lõppu.

29.augusti varahommikul kell 4 kuulutasid saksla-sed riigis välja erakorralise seisukorra. Taani valit-suse tegevus lakkas. Samal ajal ründasid saksa üksused Taani sõjaväeosi. Mitmes kohas puhkes tulevahetus. Nii langes ihukaitseväge kasarmute juures Kopenhaagenis Øster Voldgade 2^b kaks taani sõdurit.²⁰

¹⁸ Tysk Ultimatum til den danske Regering, Besættel-
sestidens fakta II, lk.837-838.

¹⁹ ВКСН, Ік.52.

²⁰ Teglers, Sabotage, lk.65.

Käsule anda ära relvad reageerisid taani sõdurid vastumeelselt. Nii otsustas Holbæ kis asetsev suurtüki- väe patarei selle asemel põgeneda Rootsi. Ta sooritas ainulaadse retke rannikuni ja 30.augustil jõudis vallutatud mootorlaeval Rootsi.²¹ Kuid ühtekokku interneeriti 29.augustil 3000-4000 Taani armee ohvitseri ja sõdurit.²²

Varahommikul algasid ka tuntumate poliitika- ja ühiskonnategelaste arreteerimised. 29.augusti hommiku ja ennelõuna kestel koguti pantvangidena ligi 200 taanlast Alsgade kooli Kopenhaagenis.²³

Eriti hästi oli sakslaste rünnaku vastuvõtmiseks valmistunud Taani sõjalaevastik. Juba 28.augustil kell 16.00 oli sadamast eemaldatud tsiviilpersonaal ja oodati sakslaste rünnakut. Kui see algas, pidas osa meremehe sakslasi võitlusega kinni, teised püüdsid purustada aga sadamas ja laevadel kõik, mis võimalik. Väheha kui tunni aja kestel purustati Taani väike, kuid mitte tähtsusetu laevastik. 29 laeva uputati. Seejuures olid nad niivõrd purustatud, et neid oli võimatu parandada isegi kui oleks ülestõstetud, kuid taani töölised ja tehnikud keeldusid seda tegemast. 13 väikest laeva langes sakslaste kätte ja 13 põgenes Rootsi.²⁴ Võitlustes 29.augus-

²¹ Teglers, Sabotage, lk.51-61.

²² Terkelsen, lk.9.

²³ Teglers, Sabotage, lk.70.

²⁴ Terkelsen, lk.6-8.

til 1943.aastal käitus Taani laevastik kõige vapramalt.

29.augusti segadust kasutati ära ka vastupanuliikumise võitlejate poolt. Horserødi laagris, Kopenhaagenist põhja poole, hoiti kinni 22.juunil 1941.aastal vangistatud kommuniste. Kui 29.augusti öösel teated sündmustest Kopenhaagenis jõudsid sinna, põgenes sadakond kommunisti koos oma valvuritega paatidel Rootsi.²⁵

Sakslaste terror, mis algas 29.augustil, ei kohutanud vastupanuvõitlejaid. Veel samal päeval otsustas üks 17-aastane saboteerija kasutada momenti psühholoogiliselt ära. Koos mõnede kaaslastega viskas ta ühe Kopenhaageni tehase akendesse, mis töötas sakslaste heaks, pommid. Plahvatus vapustas kogu linna.²⁶

Peale 29.augusti kehtestus riigis sakslaste sõjaline diktatuur ja terror. Esimene taanlane oli sakslaste poolt hukatud juba päev varem - 28.augustil. Selleks oli Alborgi insener Paul Edvin Kjær Sørensen, kes oli 19.augustil tabatud Roldi metsas inglise lennukitelt allavisatud lõhkeaine vastuvõtmisel.²⁷ 5.septembril kehtestati saksa võimude poolt surmanuhtlus spioonidele, inglise langevarjuritele, diversantidele ja saboteerijatele kaasaaitamise eest. Saksa sõduri tapmise eest määrati asustatud punktile kontributsiooni 0,5 kuni 1 miljon krooni. 1943.aasta detsembris viidi Saksa väeju-

²⁵ Terkelsen, lk.20-21.

²⁶ Mortensen, lk.16.

²⁷ De sidste timer, lk.10-11.

hatuse poolt sisse uus repressioonide vorm - vastu-
tasutamised. Surmanuhtluste arv tõusis kiiresti.

Kuid sakslaste terror ei andnud tulemusi. Vastupi-
di. Vastupanuliikumise kasvu võib 1943.aasta augustist
peale kujutada teravalt üles suunduva kõveraga. Tekib
isegi küsimus, kas ei aidanud see terror kaasa vastupa-
nu tugevnemisele. Igal juhul tugevdas ta elanikkonna
sümpaatiat vastupanuliikumise suhtes.²⁸

Kuigi mõned poliitikud väljendasid kahtlust koos-
töö katkemise üle, nagu näiteks endine kaitseminister
A.Andersen, kes 2.septembril saatis välja ringkirja,
milles kõneles, et koostöö oleks võinud kesta sõja lõ-
puni,²⁹ keeldus Taani valitsus edasi funktsioneerimast.
Taani kuningas oli interneeritud sakslaste poolt ja
asetses tugeva valve all Morgenfri lossis.³⁰ Kuid riik-
lik administratiivaparaat jätkas tööd. Tema volitused
laienesid, kuid ainult neil aladel, kus olid Taani hu-
vid ja Taani seadusandluse piirides. Seal, kus sakslased
esitasid nõudmisi, mis läksid üle Taani seadusandluse
piiride, tegutsesid nad üksi ilma igasuguse juriidilise
alusega.³¹ Eriti kuulusid administratsiooni valdusse
finansid, sotsiaalsed küsimused ja haridus. Oma koos-

28 Хэstrup, lk.20.

29 Фугльсанг, lk.144.

30 "Правда" 1943, 31.august.

31 Хэstrup, lk.21.

seisult administratsioon ei olnud ühtlane. Tema arvukam tiib toetas vastupanuliikumist, teine tiib aga kas mängis kaksipidist mängu või toetas avalikult veermah-
ti.³²

29.augusti sündmused näitasid veenvalt, et oli küpsenud vajadus ühendada vastupanuliikumise jõud ja moodustada neid juhtiv keskus.³³ Läbirääkimised ja ettevalmistused selle loomiseks olid toimunud juba alates 1943.aasta märtsist.³⁴ Esialgu pidi loodava keskuse ülesandeks olema koordineerida vastupanuliikumise tegevust, formuleerida liikumise üldised eesmärgid võitluse ajal ja perioodiks, mis järgnes peale selle lõppu. Kuna maa pärast 29.augustit jäi aga ilma valitsuseta, kujunes olukord selliseks, et loodav keskus pidi endale võtma ka omamoodi mitteametliku valitsuse funktsiooni.³⁵

Taani vastupanuliikumist juhtiv ja koordineeriv organ sai nimeks Taani Vabadusenõukogu. Selle asutav koosolek toimus 16.septembril 1943.aastal kooliõpetaja Harildi korteris Kopenhaagenis Nørrebrogade 156.³⁶ Kuus meest, kes asutasid Vabadusenõukogu, olid M.Fog, E.Foss, B.Houmann, F.Jacobsen, A.Schoch ja J.Staffeldt.³⁷

32 Лунд, lk.19.

33 Енсен, lk.52.

34 Hæstrup, lk.281.

35 Хæstrup, lk.21.

36 Hæstrup, Kontakt, lk.281.

37 Sealsamas, lk.283.

A.Noë-Nygaard esindas "Dansk Samling'it", Frode Jacobsen "Ringeni", M.Fog "Frit Danmarki".³⁸ Kompartei esindajaks oli B.Houmann. Hiljem kommunistide arv tõusis kolmeni. Kommunistidega oli seotud ka M.Fog.³⁹ Vabadusenõukogu alguses isikulises koosseisus toimus muudatusi, vastavalt sellele, kas mõni selle liikmetest arreteriti, pidi põgenema või haigestus. Vaid üks selle liikmeid oli nõukogu koosseisus kogu tema eksisteerimise vältel.⁴⁰

Enamus kohtadest Taani Vabadusenõukogus kuulus kodanlike parteide esindajatele, kes püüdsid piirata antifašistlikku võitlust riigis.⁴¹ Nad ei tahtnud anda rahva võitlusele tema täit hoogu. Sellest hoolimata sai rahvusliku ja demokraatliku võitluse joon, mille oli välja töötanud Taani Kommunistlik Partei, Vabadusenõukogu ja kogu taani rahva jooneks.⁴² Vabadusenõukogu tegevus Taanis näitab, et neil juhtudel, kui majanduslikud, demokraatlikud ja rahvuslikud probleemid kapitalistlikus riigis teravnevad sedavõrd, et see asetab hädaohu ette tema edasise eksisteerimise demokraatiana ja rahvusena ning kui tema endised poliitilised institut-

³⁸ Besættelsestidens fakta I, lk.221.

³⁹ Енсен, lk.53.

⁴⁰ Rousell, lk.8.

⁴¹ Енсен, lk.53.

⁴² Тезисы, lk.151.

sioonid ja juhid reedavad, loob rahvas oma huvide kaitseks uued, omaenda võitlusorganid ja lükkab kõrvale en-
dised, pankrotistunud või kompromiteeritud valitsusvor-
mid.⁴³ Tänu oma targale ja kindlale positsioonile oman-
das Vabadusenõukogu riigis hiiglasliku autoriteedi ja
muutus organiks, mille kaudu liitlasriigid rajasid sõ-
jalise ja poliitilise kontakti taani vastupanuliikumise-
ga ja viimase kaudu - taani rahvaga.⁴⁴

Taani Vabadusenõukogu moodustamisel võeti vastu
programmiline avaldus, mis nägi ette: 1) Taani Vabadu-
senõukogu on loodud Taani vastupanuliikumise organisat-
sioonide esindajate poolt, kes vastavuses rahva tahtega
hakkavad pidama ühiselt aktiivset võitlust saksa oku-
pantide vastu niikaua kuni Taani on vabastatud ja saab
uuesti sõltumatuks; 2) Nõukogu võttis oma koosseisu
"Vabade taanlaste" esindaja välismaal, kelle tähtsat
tööd Taani eest me kõik tunnustame; 3) Nõukogu liikmed
annavad piduliku töötuse tegevuses Taani vabaduse eest
asetada see eesmärk kõrgemale igast parteilisest ja era-
huvist; 4) Nõukogu pöördub rahva poole vaba ajakirjan-
duse kaudu, mille ülesandeks on näidata teed, mis viib
vabadusele ja - vaatamata raskustele - tuua elanik-
konnale tõepäraselt informatsiooni, mida sakslased takis-
tavad ajakirjandusel ja raadiol levitada; 5) Nõukogu

⁴³ Лунд, Iк.20.

⁴⁴ Хэструп, Iк.2I.

võitleb demokraatlike ideaalide eest ja peab võitlust mitte ainult väliste vaenlaste, vaid ka taani natside, reeturite ja kapitulantide vastu; 6) Nõukogu ülesanne on organiseerida vastupanu sakslastele kõikidel aladel ja kõikide vahenditega, mis on taani rahva käsutuses.⁴⁵

Vabadusenõukogu ei valinud endale esimeest. Tema liikmed juhtisid istungeid vaheldumisi. Tavaliselt peeti üks istung nädalas. Nõukogu väline tegevus seisis avalike proklamatsioonide ja teadaannete väljaandmises. Sisemise ülesandena pidi nõukogu ühendama ja koordineerima erinevaid organisatsioone taani vastupanuliikumises. See tegevus toimus nõukogude poolt asutatud komiteede kaudu.⁴⁶ Neid oli kokku kaheksa: M-komitee, komando-, ajalehe-, kontakt- ja arreteerimiskomitee, juriidiline ja sabotaaži komitee ning lokaalkomiteed.⁴⁷ Kuna nad ei tekkinud sugugi mitte kõik 1943.aasta sügisel, vaid peale üksiku erandi võitluse arenedes 1944.aastal, käsitleme nende ülesandeid vastavalt siis, millal ja millega seoses nad ellu kutsuti.

Vastupanuvõitluse kestel oli üksikute organisatsioonide ja vastupanugruppide majandamine jäetud nende endi hooleks ja toimus korjanduste jne. kaudu. 1944.aasta

⁴⁵ Proklamation om Friraadets Dannelse og dets Programm, Besættelsestidens fakta I, lk.225.

⁴⁶ Besættelsestidens fakta I, lk.221.

⁴⁷ Sealsamas, lk.221-223.

maikuus tekkis aga Vabadusenõukogul siiski vajadus luua iseseisev majandamine. Nõukogu kassiriiks sai Chr.Ostenfeld. Viidi ellu korjandused majandusorganisatsioonidelt jne. Samuti saadi inglise esindajate kaudu olulist toetust. Sõjajärgne Taani valitsus vaatles seda kui laenu Taani riigile.⁴⁸

29.augusti sündmused olid kiirendanud taani vastupanuliikumist juhtiva ja koordineeriva keskuse, Taani Vabadusenõukogu moodustamist. Samuti tugevdasid need sündmused välismaal viibivate taanlaste juures soovi laendada võitlust Taani huvide eest.⁴⁹

Enne kui asuda sabotaaži ja teiste vastupanuliikumise vormide juurde, tuleb vaadelda üht sündmust, mis 1943.aasta sügisel tegi suurt au taani rahvale ja tema vastupanuvõitlusele. See oli juudisoost Taani kodanike päästmine gestaapo kүүsisist.

Juutide arv Taanis oli küllaltki väike. 1943.aastal oli neid alla 8000. Neistki 1500 olid segaabielse järglased ja 1400 põgenikud natslikult Saksamaalt, kes töötasid töölistena Seelandi taludes.⁵⁰ Taani kuningas ja valitsus olid olnud igasuguse juutide tagakiusamise ja häbimärgistamise vastu. Kuid okupatsiooni algusest

⁴⁸ Besættelsestidens fakta I, lk.224.

⁴⁹ Reventlow, lk.158.

⁵⁰ Lampe, lk.67.

saadik oli gestaapo pidevalt töötanud taani juutide ja nende elukohtade väljaselgitamise kallal. Varsti peale 29.augustit hakkasid liikuma kuuldused taani juutide arreteerimise kohta.⁵¹ 28.septembril 1943.aastal teatas Kopenhaageni Saksa saatkonna atašee Duckwitz Taani Sotsiaal-Demokraatliku Partei ühele liidri Hans Hedtoftile, et 1.oktoobril arreteeritakse taani juudid gestaapo poolt ja viiakse Theresienstadti kontsentratsioonilaagrisse Saksamaale. 29.septembril hoiatas Kopenhaageni ainsas sünagoogis rabi kogudust. Mõned pidasid seda absurdsuseks, kuid enamus võttis hoiatust tõsiselt. Nad lahkusid linnadest küladesse või sõprade taludesse.⁵² 1.oktoobril teostas gestaapo haarangu juutide korteritele, kuid enamuses osutusid need tühjadeks. Edasi sai vastupanuliikumise organisatsioonide ja kõigi ausate taanlaste ülesandeks oma juudisoost kaasmaalaste päästmine, toimetades nad neutraalse Rootsi pinnale. Taani Vabadusenõukogu kutsus kõigi vahenditega toetama juutidest kaaskodanikke, kes polnud veel pääsenud välismaale. Ta mõistis hukka iga taanlase, kes abistas sakslasi nende inimjahis, kui riigireeturi, keda sellena karistatakse, kui Saksamaa on võidetud.⁵³

Juutide väljaaitamisega tegelesid mitmed organisatsioonid ja paljud inimesed. Nii muutus Mogens

⁵¹ 1940-1945. Dette skete, lk.34.

⁵² Lampe, lk.68.

⁵³ Fordømmelse af Jødeprogromer og Opfordring til at støtte Jøderne, Besættelsestidens fakta I, lk.235.

Staffeldt'i raamatukauplus Kopenhaagenis omamoodi reisisbürooks, mille poole pöördus üha rohkem juute, kes olid kuulnud, et siit neid abistatakse välismaale pääsemisel.⁵⁴ Suure panuse juutide toimetamisel Rootsi andsid ka taani arstid. Haiglad olid tihti kohtadeks, kuhu juute paigutati valenimede all seni, kuni neid sai viia üle väina.

Oktoobrikuu lõpuks ei olnud Taani jäänud peaaegu ühtki vabadusesviibivat juuti. Ühtekokku oli Taanist Rootsi toimetatud 7200 juuti. Vaid 570 oli vangistatud sakslaste poolt ja saadetud Theresienstadt'i kontsentratsioonilaagrisse.⁵⁵ Seega ligi 95 % juudi elanikkonnast toimetati illegaalseid teid mööda Rootsi ja pääses fašistliku Saksamaa kütisist.⁵⁶ Hiljem kasutati nüüd tekkinud teid ja saadud kogemusi teiste vastupanuliikumise põgenike toimetamiseks Rootsi.⁵⁷ Seni oli põgene mine Rootsi valmistanud suuri raskusi. Nüüd asutati regulaarsed illegaalsed transpordiorganisatsioonid kindla kontoriga Rootsis. Vedude hulk ja mõõt aina kasvas. Iga päev purjetati reast Rootsi sadamaist Jüütimaale ja Seelandile. Sealtoodi tuhandete kaupa põgenikke (üldse 18 000), veeti üle tonnikaupa posti ja relvi ning muud materjali suurel arvul.⁵⁸

⁵⁴ Lampe, lk.69.

⁵⁵ Sealsamas, lk.77.

⁵⁶ Хэструн, lk.20.

⁵⁷ Lampe, lk.77

⁵⁸ 1940-1945. Dette skete, lk.38.

Sabotaažid moodustasid taani vastupanuliikumise tähtsaima osa. Taani tingimuses olid nad pea ainsaks võimalikuks sõjaliseks võitlusvahendiks. 1943.aasta teisel poolel sabotaažide arv kasvas tugevasti. Nende hulk tõusis kuue kuu kestel 690-ni. See oli üle kahe korra rohkem kui aasta esimesel poolel. Eriti kõrge taseme saavutas sabotaažide sooritamine augustikuus. Nende arv oli 198 - poolteist korda rohkem kui kogu 1942.aasta kestel. Ka novembrikuu ületas tublisti 1942. aasta taseme.⁵⁹

Sabotaažiorganisatsioonid, nagu vastupanuliikumise teisedki organisatsioonid olid tekkinud spontaanselt. Pärast Vabadusenõukogu tekkimist hoidis see end pidevalt kontaktis suuremate sabotaažigruppidega, eriti "Holger Danske" ja BOPA-ga ning andis neile juhiseid tegevussuundade kohta, mida ühel või teisel ajal tuli järgida. 1944.aasta algusest peale hakkas Vabadusenõukogu osa võtma ka sabotaažiobjektide väljavalimisest, kuid üldiselt viisid üksikud grupid siiski iseseisvalt läbi objektide väljaselgitamise ja aktsiooni nende vastu.⁶⁰ Saboteerijate hulgas valitses vabatahtlik, kuid kindel distsipliin. Nii kirjutab J.S.Jørgensen ühe vabriku õhkimise kohta Kopenhaagenis, et nad ei teadnud, mida selles õieti valmistati ja miks ta tuli järelikult

⁵⁹ Besættelsestidens fakta II, lk.1206.

⁶⁰ Besættelsestidens fakta I, lk.223.

purustada. Nad said ülesande tundmatult juhatuselt, kes sel ajal, 1943.aasta detsembrikuu lõpul juhtis nii hästi kui kogu sabotaaži Kopenhaagenis. Kuid see ei tähendanud, et nad oleksid töötanud pimeduses, nad töötasid distsiplineeritult ja usaldades.⁶¹

Just nüüd, 1943.aasta lõpul, hakkasid üha selgemi- ni ilmema sabotaaži eelised võrreldes õhurünnakutega. See oli paindlikum võitlusvahend. 21.detsembril 1943. aastal purustasid BOPA noorukid Burmeister ja Waini jõujaama. See lülitas tehases tootmistegevuse välja. Inimohvreid ei olnud. Õhurünnaku tulemusena oli tehas 27.jaanuaril 1943.aastal saanud tunduvalt vähem kahju, kuid maksnud ühe lennuki ja kahe lenduri elu. Lisaks kaasnes õhurünnakuile ka suuri tsiviilkaotusi, mis oskusliku sabotaaži ajal olid alati välditavad. Mõned päevad hiljem purustasid samad noorukid ka Burmeister ja Waini diiselmootorite vabriku.⁶²

Seetõttu meelestus taani rahvas üha enam ja enam sabotaaži kasuks. Kuigi 1943.aastal ja 1944.aasta algul oli veel küllalt taanlasi, kes olid sabotaaži vastu kartusest tagajärgede üle, mis see sakslaste poolt võib kaasa tuua, oli enamus rahvast siiski sabotaaži poolt ja mõistis, et olukord oleks veelgi halvem, kui sabotaaži poleks olnud. 1944.aasta kestel liitus aga peaaegu 100 % elanikkonnast sabotaaži toetamisega.⁶³

⁶¹ Teglers, Sabotage, lk.74.

⁶² Mortensen, lk.23-24.

⁶³ Teglers, Sabotage, lk.92.

1944. aasta jaanarikuus teravnes olukord Taanis järsult. Okupandid vastasid vastupanuliikumise igasugusele tegevusele omapoolse terroriga. Viie hitlerliku Saksamaaga koostööd teostanud partei liidrid esinesid üleskutsega lõpetada võitlus vägivaldsete vahenditega ja selle asemel osutada passiivset vastupanu. See kutsumus rahva seas esile hämmelduse. Kuid Vabadusenõukogu üleskutsel ei sooritatud suuremate sabotaažiorganisatsioonide poolt kolme kuu jooksul ühtki diversiooni.⁶⁴ See viis sabotaažiaktide arvu vähenemisele 1944. aasta esimesel poolel. Vaid jaanarikuus ulatus nende arv ülesaja. Poolaasta kestel sooritati aga 406 sabotaažiakti, mis oli vähem 1943. aasta teisest poolest.⁶⁵ BOPA kasutas pausi oma organisatsiooni täiustamiseks.⁶⁶ 1944. aasta aprillis võttis Vabadusenõukogu vastu otsuse sabotaažide taasalustamise kohta. 1. mai paiku veeres uus sabotaažide laine üle riigi.⁶⁷

Lõhkeaine ja relvade puudus oli tõsiseks takistuseks taani vastupanuliikumise arengule kogu okupatsiooniaja vältel. Vilets sabotaažimaterjal valmistas palju raskusi ja tõi kaasa palju ebaõnnestumisi Kopenhaageni tööstussabotaažis.⁶⁸ Relvade puudus sundis patrioote

⁶⁴ Новейшая история II, lk.331.

⁶⁵ Besættelsestidens fakta II, lk.1206.

⁶⁶ Mortensen, lk.25.

⁶⁷ Sealsamas, lk.29.

⁶⁸ Teglers, Sabotage, lk.85.

minema sellistele hädachtlikele ja väikese kasuga lõp-
pevaile operatsioonidele nagu nende hankimine sisse-
murdmise teel Kriminaalmeditsiini Instituuti. Seal hoi-
ti relvi, mida olid kasutanud enesetapjad. Aktsioon an-
dis ühe Walther 7,65 ja mõned revolvrivid, mille laske-
omadused olid küll altki kahtlased. Ikkagi puudus las-
kemoon, mida tuli hankida mingil teisel viisil.⁶⁹ Varde
linna vastupanuvõitlejad Jüütimaal hankisid 1944.aasta
algul relvi restoranidest, kus saksa ohvitserid ja sõdu-
rid jätsid neid ettevaatamatult koos rihmadega riiete-
hoidu. Kuid ka see võimalus lõppes varsti.⁷⁰

Oma kommunistliku päritolu tõttu pidi eriti BOPA
kannatama lõhkeaine ja relvade puudust. See sundis
raiskama palju aega, et saada materjali sabotaažiaktsi-
oonide läbiviimiseks.⁷¹ BOPA oli spetsialiseerunud suur-
te tööstusdiversioonide läbiviimisele, kuid ei saanud
Inglise lennukitelt allavisatud lõhkeainet 1944.aasta
hilissügiseni. Ka relvi hakati talle andma hiljem kui
"Holger Danskele". See sundis BOPA-t ise lahendama enda
relvastumisprobleemi. Seda suudetigi. BOPA hakkas ise
valmistama relvi. Garaažis Lungbyvejl uuriti enne relv
üksikasjadeni läbi ja selle järgi hakati valmistama
uusi. See oli pikk ja vaevaline protsess, kuid suutis
ometi midagi olukorrast parandada. Kokku valmistati

⁶⁹ Teglers, Sabotage, lk.67.

⁷⁰ Sealsamas, lk.96.

⁷¹ Brandt, lk.51.

BOPA poolt iseseisvalt 400 relva.⁷² Ka "Holger Danskes" oli relvade, lõhkeaine ja muu materjali puudus probleemiks algusest lõpuni.⁷³

1944. aasta algul arreteeriti BOPA juht. See kutsus esile organisatsioonis mõneks ajaks jagunemise kaheks osaks, kahe juhi tegevuse alla. Veebruarikuus lahkus aga BOPA-st 20 võitlejat ja läks üle "Holger Danskesse".⁷⁴ Kuid see ega lõhkeaine puudus ei nõrgestanud BOPA löögijõudu. 1944. aasta juunis leidsid aset BOPA kaks suurimat sabotaaži.⁷⁵ 6. juunil toimus operatsioon Globuse tehase vastu. See oli Taani neljast suurimast tehasest, mis töötasid sakslaste heaks. Kui saadi teada, et koos lennukiosadega valmistab Globus ka osi sakslaste rakettrelvale V-2 -le, mida kavatsetakse kasutada Londoni vastu, asus BOPA tegevusse.⁷⁶ Globus oli äärmiselt hästi kaitstud, teda ümbritses igast küljest okas- traattõke ja ta omas tugevat valvemeeskonda.⁷⁷ BOPA valmistus operatsiooniks 3 kuud. Politseist hangiti Globuse tehase hoonete plaan. Operatsioonist võttis osa enam kui 100 meest. 6. juuni õhtul täpselt kell 19.30

⁷² Lampe, lk.37.

⁷³ Teglers, Sabotage, lk.65.

⁷⁴ Teglers, Kæmp for, lk.99.

⁷⁵ Mortensen, lk.35.

⁷⁶ Lampe, lk.43.

⁷⁷ Mortensen, lk.34.

ründasid nad tulistades ja granaate pildudes vabriku kaitsemeeskonda. Tunginud vabrikusse, aetasid saboteerijad miinid varem valmis plaanitsetud kohtadele. Seejärgi liiguti läbi vabriku hoovi selle tahakülge, kus vastavalt plaanile ootasid 2 bussi.⁷⁸ Operatsioon kestis ligikaudu pool tundi. Vaid üks vastupanuvõitleja kaotas oma elu, sedagi pooljuhuslikult pärast aktsiooni lõppu. Vabrik aga tehti maatas.⁷⁹ See esimene tõeliselt suur püsivane sabotaazirünnak oli niivõrd suurejooneline ja tähtis, et kutsus välja kindral Eisenhoweri peakorteri raadioõnnitluse.⁸⁰ Teiseks suurimaks operatsiooniks oli taani suurima, paremini kindlustatud ja valvatud relvavabriku Riffelsündikaadi ründamine. Siin omati sidemeid valvemeeskonnaga. See tabati ootamatult ja alistus ühegi pauguta. Saboteerijad sõitsid veoautodega tehasesse ja laadisid peale 500 kg lõhkeainet ja esmaklassilisi relvi. Niisama segamatult ka lahkuti.⁸¹ See operatsioon oli toetuseks BOPA kehvale arsenalile. Saadi automaate ja kuulipildujaid. Vabrik ise aga purustati. Operatsioonist võttis jällegi osa 100 meest.⁸²

⁷⁸ Lampe, lk.43-44.

⁷⁹ Mortensen, lk.35.

⁸⁰ Lampe, lk.44.

⁸¹ Mortensen, lk.35-36.

⁸² Енсен, lk.53.

Edaspidi purustas BOPA kõik Kopenhaageni tehased, mis tootsid V-2 osi. Üks vabrikuist oli poolsaarel Kopenhaageni lõunaosas. See tuli vallutada otserünnakuga. Operatsioonist võttis osa 2 autotäit võitlejaid. Ka sellega said BOPA võitlejad hästi hakkama. Vabrik purustati põhjalikult.⁸³ BOPA viis samuti läbi "Holger Danskega" ühise operatsiooni. See oli siis, kui otsustati purustada enam kui 20 Saksa armee bensiiniladu Kopenhaagenis. Laod jaotati mõlema sabotaažiorganisatsiooni vahel. Kõik laod purustati peaaegu ühel ja samal hetkel.⁸⁴

Vastuseks taani rahva võitluse aktiviseerumisele viisid okupandid Kopenhaagenis sisse piiramiseseisukorra, keelasid täielikult liikumise mööda Taanit, sulgesid restoranid ja teised ühiskondlikud asutused. Esialgu katkes töö seal, kus töölised liikumisaja piiramise tõttu ei saanud enam töökohale minna. Varsti toetasid neid ülejäänud töölised ja nädala vältel töötas Kopenhaagenis protestiks piiramisolukorra vastu vaid pool päeva. Öhtul aga väljusid tuhanded inimesed demonstratiivselt tänavatele, kus toimusid kokkupõrked saksa patrullidega.

30.juunil paralüseerus elu kogu linnas. Mitmes kohas lükkasid noorukid ümber trammid ja liiklus suri kiiresti välja. Kõik tööstused eesotsas Burmeister ja Wainiga tühjenesid. Rahvas lahkus kontoreist ja poodidest. Kell 10 ennelõunal oli üldstreik täielik. Kõgu miljoli-

⁸³ Lampe, lk.45.

⁸⁴ Sealsamas, lk.36.

ne linn näis väljasurnuna. Nørrebroi hakati ehitama barrikaade. Elanikkonna seas valitses kindel üksmeel. Kui kell sai 18.00, asetati paljudes kohtades raadio-saatjad akendele, sest algas inglise raadio saade taani keeles. Tänavatele kogunes sadu animesi saadet kuulama.⁸⁵

Taani vabadusenõukogu asus üldstreigi etteotsa. Samal päeval, 30.juunil, avaldas ta üleskutse, milles kutsus streiki jätkama kuni, esiteks, Schalburgkorpus⁺ on Taanist eemaldatud ja teiseks, piiramisseisukord on lõpetatud.⁸⁶ Samal ajal andis ta relvastatud salkadele käsu mitte astuda võitlusesse enneaegselt ega lasta end kaasa tõmmata provokatsioonidest. Okupandid kõhklesid. Ühest küljest ei omanud nad vajalikke jõude, teisest küljest lootsid nad kollaboratsioonistide abile ametiühinguis ja ettevõtjate liidus, kes püüdsid peatada streiki.⁸⁷

30.juuni õhtul sulgesid sakslased vee, gaasi ja elektri. See tõi kaasa teatud raskused, kuid üksmeel ja üksteise aitamine olid Kopenhaageni elanike seas ainulaadsed.⁸⁸ Sakslased püüdsid linna alistuma sundida

⁸⁵ Mortensen, lk.36-37.

⁸⁶ Opraab til det kæmpende Danmark i Anledning af Folkestrejken, Besættelsestidens fakta I, lk.253.

⁸⁷ Енсен, lk.54.

⁸⁸ Mortensen, lk.38.

⁺ Schalburgkorpus asutati 1943.aasta veebruaris võitluseks taani vastupanuliikumise vastu. Koosnes taani rahva reetureist.

terroriga. 1. juulil tulistati Kopenhaagenit suurtükki-dest ja lennukeilt. Tänavail liikusid tankid ja tulistasid relvastamata inimesi, nende seas ka naisi ja lapsi. Haavatud lebasid tänavail. Saksa patrullautod avasid tule ka punaseristiautodele.⁸⁹ Samal päeval avaldas Vabadusenõukogu uue üleskutse võitlevale elanikkonnale. See kutsus võitlust jätkama seni, kuni on täidetud neli järgmist nõuet: 1) Schalburgkorpus on maalt eemaldatud; 2) erakorraline seisukord on lakanud; 3) linna varustusteed on avatud ja vee-, gaasi- ja elektrivarustus taastatud; 4) ei võeta ette mingisuguseid repressioone seoses streigiga.⁹⁰ Need nõudmised said võitleva rahva nõudmisteks.

Suutmata jõuga murda võitleva rahva vastupanu, püüdsid sakslased kasutada endiste koostöö-poliitikute abi. Võimude loal esinesid raadios sotsiaal-demokraat V. Buhl ja konservatiiv O. B. Kraft. Nad kutsusid lõpetama streiki, kui sakslased viivad oma väed tänavailt ära. Seejuures pöördus Buhl sotsiaal-demokraatliku partei nimel eraldi tööliste poole ja Kraft ettevõtjate, kodanluse poole. Ta nõudis neilt, et nad avaldaksid töölistele majanduslikku survet, kuni viimaste vallandamiseni töölt, kui nad ei katkesta streiki. Samal ajal kutsus Vabadusenõukogu lendlehtede kaudu streiki jätkama. Vaba-

⁸⁹ Lampe, lk. 104-105.

⁹⁰ Opraab til det kæmpende Danmark i Anledning af Folkestrejken, Besættelsestidens fakta I, lk. 253.

dusenõukogu üleskutse võitis.⁹¹

Ehmunud streigivõitluse ulatusest Taanis, mis haaras 22 linna, andsid okupatsioonivõimud mõista, et Schalburgkorpus eemaldatakse Kopenhaagenist ja arutatakse küsimust tema asukoha üle. Saksa sõdureile anti käsk tarvitada relva vaid kallaletungi puhul ja represioonid katkestati.⁹²

Vabadusenõukogu avaldas 3.juulil üleskutse, milles märkis, et rahva nõudmised on täidetud. Ta kutsus elanikkonda streiki lõpetama ja asuma tööle kolmapäeval, 5.juulil.⁹³ Streik oli lõppenud.

Relvastatud kokkupõrgetest saksa okupatsioonivägedega võttis osa kuni 15 000 kuulipildujate, püsside ja külmrelvadega varustatud patriooti.⁹⁴ Ohvrite arv Kopenhaageni elanikkonna hulgas oli 97 surnut ja 700 haavatut.⁹⁵

Kopenhaageni üldstreik 1944.aasta suvel näitas, et Vabadusenõukogu on saanud riigis rahvusliku valitsusvõimu kandjaks, kelle korraldusi elanikkond täidab. Endine valitsus, viie partei koostöökomitee ja nende parteide liidrid olid täielikult kaotanud oma poliitilise

91 Mortensen, lk.39.

92 Енсен, lk.54.

93 Opraab angaaende Tyskernes Indrømmelser og Folkestrejkens Ophør, Besættelsestidens fakta I, lk.254.

94 "Правда" 1944, 3.juuli.

95 Mortensen, lk.40.

ja moraalse mõju taani rahvale. Ka edasised sündmused näitasid Taani Vabadusenõukogu suurt autoriteeti.

Kopenhaagen polnud ikka veel rahulik. 6.juulil algasid streigid uuesti. Põhjus oli selles, et sakslased ei koristanud pealinna tänavailt üldstreigi ajal sinna püstitatud traattõkkeid ja teisi sõjalisi ehitusi. Streigid algasid kaubandusettevõtteis. Nendega liitusid Burmeister ja Waini tehaste töölised. Okupatsioonivõimud koristasid tõkked. Seejärgi kerkis küsimus streigipäevade töötasust. Sakslased oleksid keeldunud maksmast töölistele, kuid ka siin pidid nad taganema. Pärast tööliste nõudmiste täielikku rahuldamist töö taastus.⁹⁶

5.juulil kutsus Taani Vabadusenõukogu taani rahvast üles mälestama Kopenhaageni üldstreigi ajal langenuid. 12.juulil kell 12.00 pidi katkestatama kaheks minutiks liikumine tänavail, töö tehaseis, vabrikuis, kontoreis.⁹⁷ Taani rahvas näitas veelkord oma võitlusühisust. Taani Vabadusenõukogu üleskutsele vastas kogu maa. Kui kell sai 12.00, katkestasid töölised töö, tänavatel suri igasugune liikumine. See demonstratsioon viidi läbi äärmiselt üksmeelselt, vaatamata sakslaste ähvardustele.⁹⁸ Hiljem kasutati seda demonstratsioonivormi mit-

⁹⁶ "Правда" 1944, 13.juuli.

⁹⁷ Opraab om 2 Minutters Stilhed til Minde om Folkestrejkenes Ofre, Besættelsestidens fakta I, lk.255.

⁹⁸ "Правда" 1944, 15.juuli.

mel korral ja üleskutset kaheminutiliseks vaikuseks järgiti iga kord üle kogu maa.⁹⁹

Kogu 1944.aasta augustikuu vältel valitses Taanis pinev olukord. 3.augustil katkestati töö Helsingõri laevaehitusdokkides, õlletehases, kummi- ja tekstiilivabrikus. See oli protestiks ühe taani kunstniku tapmise vastu. Hiljem liitusid nende ettevõtetega teiste käitiste töölised ja streik muutus üldstreigiks.¹⁰⁰

8.augustil arreteeriti sakslaste poolt 11 taanlast, keda süüdistati kallaletungis saksa politseile. Nad suleti algul Kopenhaageni vanglasse ja lasti siis ilma igasuguse kohtuta maha. Väideti, et seda olevat tehtud nende põgenemiskatse puhul. Tekkis pinev olukord. Iga hetk võis jälle oodata plahvatust. Päeval ja öösel sõitsid Kopenhaagenis ja selle ümbruskonnas veoautodel saksa sõjaväepatrullid kuulipildujatega. Relvi kasutati tühisematelgi põhjustel.¹⁰¹ Protestiks selle mõrva vastu kutsus Taani Vabadusenõukogu elanikkonda üles 24-tunnilisele streigile.¹⁰² 15.augustil katkestas rida Kopenhaageni suuri ja väikesi ettevõtteid töö. Ajalehed ei ilmunud. Protestistreik leidis aset.¹⁰³

⁹⁹ 1940-1945. Dette skete, lk.54.

¹⁰⁰ "Правда" 1944. 6.augustil.

¹⁰¹ "Правда" 1944. 18.augustil.

¹⁰² Opfordring til 24 Timers Strejke i Anledning af Gestapomordene pa 11 unge Danskere. Besættelsestidens fakta I, lk.260.

¹⁰³ "Правда" 1944. 19.augustil.

Augusti lõpul kutsus Taani Vabadusenõukogu aga mälestama 29.augusti keskpäeval kell 12.00 2-minutilise vaikusega langenud, tapetud ja hukatud taanlasi.¹⁰⁴

1944.aasta sügisest peale suunati sabotaaž üha enam strateegiliste objektide - raudtee, laevade, saksa transpordi, bensiiniladude jne. - vastu. Erilist osa hakkas mängima raudteesabotaaž Jüütimaal.¹⁰⁵ Septembris purustasid BOPA võitlejad Burmeister ja Waini tehastes ehitatava laeva "Irene Oldendorffi", mis 15.septembril pidi üle antama sakslastele. Sellega laiendati sabotaaž ka laevadele. Esimesele õnnestunud aktsioonile järgnesid teised.¹⁰⁶

3.novembril toimus suurt tähtsust omav sabotaaž Alborgi lennuvälja vastu. Võitlusgrupi poolt purustati ligikaudu 40 lennukit, 2 angaari ja palju teisi hooneid koos väärtusliku remondimaterjaliga.¹⁰⁷ 25.novembril järgnes operatsioon Lundtofte' lennuväljal. Sellega püüti saavutada kolme eesmärki: hävitades valvemeeskonda hirmutada reetureid, hankida relvi ja purustada saksa õppemasinaid, mis võisid olla angaarides.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Opraab om 2 Minutters Stilhed den 29. August kl. 12 til Minde om de faldne, myrdede og henrettede. Advarsel mod tyske Provokationer. Besættelsestidens fakta I, lk.260-262.

¹⁰⁵ 1940-1945, Dette skete, lk.60.

¹⁰⁶ Mortensen, lk.41-43.

¹⁰⁷ 1940-1945, Dette skete, lk.60.

¹⁰⁸ Teglers, Sabotage, lk.122.

2. jaanuaril 1945. aastal purustasid BOPA võitlejad Tortori tehase, mis valmistas V-2 osi. Tehas oli äärmiselt hästi valvatud. Kuid mõnedelt töolistelt saadi sissepääsuload, lõhkeaine toodi valvurite silmade all veoautodel sisse ja vabrik purustati varemeiks. Operatsioonist võeti intervjuu, mis hiljem anti edasi Londoni raadio kaudu.¹⁰⁹

1945. aasta kevadel paranes BOPA saboteerijate varustamine. Kui varem toetuti perekonna ja sõprade majanduslikule abile, siis nüüd said saboteerijad kindlat kuupalka.¹¹⁰ Märtsikuus mindi üle tänavaooperatsioonidele.¹¹¹ Ühtekokku sooritas BOPA okupatsiooniaja vältel üle 1000 operatsiooni.¹¹² Võidu paraadil 20. mail 1945. aastal oli 175 BOPA võitlejat. Okupatsiooniaja vältel kaotas BOPA surnuina 40 võitleja ümber.¹¹³

Sabotaažide arv näitas jälle kindlat tõusu. 1944. aasta teisel poolel sooritati 461 akti. Eriti kiiresti kasvas nende arv aga viimastel sõjakuudel. 1945. aasta jaanuari, veebruari, märtsi, aprilli ja mai esimese nelja päeva jooksul sooritati 687 sabotaaži. Rekordiliseks osutus viimane sõjakuu - aprill - kui sooritati 222

¹⁰⁹ Mortensen, lk. 50.

¹¹⁰ Sealsamas, lk. 52.

¹¹¹ Sealsamas.

¹¹² Brandt, lk. 7.

¹¹³ Mortensen, lk. 58.

sabotaaži.¹¹⁴ 2671 operatsioonist veermahti vägede ja hoonete ning sakslastega koostöödtegevate reetjate vastu leidsid 1148 aset kümne viimase sõjakuu vältel.¹¹⁵

Sabotaaživõitluse sellise edukuse kindlustas see, et ta oli muutunud kogu taani rahva võitluseks. Seetõttu kerkis esile ka omalaadilisi ja huvitavaid võitlejaid nagu ikka sel puhul. Nii juhtis "Holger Danskes" 40 mehelist sabotaažigruppi 40-aastane naine hüüdnimega "Lange". Mehed olid ta ise valinud oma juhiks ja ta oli sel kohal väga võimekas. Lisaks sellele ei oleks võinud keegi kõrvalseisja uskuda, et selline väike, väga naiselik ja lühinägelik naine võis olla seotud sabotaažiakt-sioonidesse ja reeturite likvideerimisse. Oma eraelus oli ta taimepatoloogia magister.¹¹⁶

Sabotaaživõitlus nõudis võitlejailt täpset, etteplaanitsetud ja korrektset tööd. Kui seda nõuet ei järgitud, võis tulemuseks olla vaid kahjutu purustus.¹¹⁷

Võitlus vajab tugevaid närve ja usku oma ettevõtte edukusse. Kui see kadus, tabas võitlejaid ebaedu. Nii juhtus ühe grupiga "Holger Danskes" 1944. aasta novembris-detsembris. Närvide taastamiseks anti neile operatsioon, mis ilmtingimata pidid lõppema edukalt.¹¹⁸ Häid tu-

114 Besættelsestidens fakta II, lk.1206.

115 ЕНСЕН, lk.54.

116 Teglers, Kæmp for, lk.185.

117 Teglers, Sabotage, lk.90-91.

118 Seal samas, lk.86.

lemusi aitas saavutada hea vahekord grupijuhtide ja võitlejate vahel. Esimeste ülesandeks oli sellist vahekorda luua. BOPA-s koguti pärast suuremaid operatsioone grupp kokku ja lasti selle liikmeil kritiseerida operatsiooni läbiviimist. Osalt tugevdas see huvi töö vastu, osalt aitas see ühtedel õppida teiste vigadest.¹¹⁹

1944.-1945.aasta talvel organiseeriti BOPA-s õppe-ring, mis pidi tõstma võitlejate teadlikkust. Siia kuulusid peamiselt noored tööliselised. Nende seas oli palju kommuniste, kuid üldiselt olid kõik poliitilised vaated esindatud. Talve kestel võeti läbi "Kommunistliku Partei Manifest" ja Vabadusenõukogu sõjajärgne programm.¹²⁰

Pärast liitlaste sissetungi Prantsusmaale ja teise rinde avamist 6.juunil 1944.a. paranes Taani varustamine lõhkeaine ja relvadega Inglismaa poolt. Palju konteinereid, mis enne olid läinud Prantsusmaale, suundusid nüüd Taani.¹²¹ Eriti aktiveerus see töö 1944.aasta augustist peale. Taanis töötasid 3 suurt vastuvõtuorganisatsiooni Jüütimaal, Fynil ja Seelandil, igaüks oma spetsiaalsete vastuvõtu- ja transportgruppidega. Ühtekokku oli üle 400 vastuvõtukohta.¹²² Suurim töö sel alal toimus Jüütimaal. Siin oli ainuüksi 289 vastuvõtmis-

¹¹⁹ Brandt, lk.48-49.

¹²⁰ Mortensen, lk.49-50.

¹²¹ Lampe, lk.32.

¹²² 1940-1945, Dette skete, lk.42.

platsi. Ühel ainsal ööl sooritati saadetiste allaviskamisi ja vastuvõtmisi 39 eri kohas.¹²³ Andmed allavisaatud materjalide hulga ja kaalu kohta on eriallikates veidi erinevad. Hæstrup toob allavisaatud konteinerite arvuks 4862,¹²⁴ teises kohas hinnatakse seda umbes kuuele ja poolele tuhandele.¹²⁵ Kaalult hindab Roussell koguse suurust 509 tonnile,¹²⁶ teisel on toodud vastav arv 700 tonni.¹²⁷ Esialgu olid kaotsimineked küllalt suured, kuid need vähenesid, kui grupid omandasid kogemusi ja parema organiseerituse. Kui algul toimus see töö kuuvalgetel öödel, siis hiljem juhiti lendureid erilise peilimissüsteemi abil.¹²⁸

Suur hulk relvi saabus ka üle väina Rootsist. Siit toodi 5,2 tuhat automaati, 10 tuhat käsigranaati, 5 tuhat karabiini ja suur hulk laskemoona nende tarvis.¹²⁹

Sellest hoolimata oli relvade kasinus suur. Nagu BOPA, pidi ka "Holger Danske" organiseerima ise nende tootmist.¹³⁰ Relvade vähesuse üheks põhjuseks oli, et Viggo Hjalff ja S.P.Schjødt-Eriksen, kes kontrollisid

123 Roussell, lk.7.

124 Hæstrup, Kontakt, lk.252.

125 1940-1945, Dette skete, lk.10.

126 Roussell, lk.7.

127 1940-1945, Dette skete, lk.10.

128 Sealsamas, lk.42.

129 A.C.Кан, Новейшая история Швеции, Москва 1964, lk.187.

130 Teglers, Sabotage, lk.128.

Rootsist sisseveetud relvade jaotamist, hoolitsetsid selle eest, et peaaegu kõik need relvad jäid suletud ladudesse Taani vabastamiseni 4.mail 1945.aastal.¹³¹

Hiljem õigustasid nad end sellega, et olevat kartnud nende relvade sattumist kommunistide kätte.

Eriti otsustav oli lõhkeaine allaviskamine raudteesabotaaži jaoks Jüütimaal. Kuid isegi siin pidid grupid raiskama aega ja leidlikkust relvade hankimiseks.¹³² Samal ajal muutus Jüütimaa raudteesabotaaž taani vastupanuliikumise iseseisvaks ja strateegiliselt eriti tähtsaks osaks. 1944.aasta teisel poolel, kui eksisteeris teine rinne Prantsusmaal ja Nõukogude Armeelähenes Saksamaale, muutus viimasele iga sõduräärmisselt vajalikuks. Seetõttu tahtis fašistlik Saksamaa 12 esmaklassilist diviisi Norrast, kus need tulemusteta olid püüdnud suruda maha norra vastupanuliikumist, toimetada Saksamaale. Need pidid laevadel tulema Frederikshavni Põhja-Jüütimaal ja sealt rongidel liikuma läänepool raudteejaamade juures asetsevad sabotaažigrupid. Igas raudteejaamas oli vähemalt keegi, kes omas nendega

¹³¹ Teglers, Sabotage, lk.6.

¹³² Sealsamas, lk.5.

sidet. Raudteede purustamise tõttu liikusid rongid väga aeglaselt. Operatsioonidest võttis osa ligi 300 saboteerijat.¹³³ Sakslasi ei aidanud eriti ka see, et nende valvepostid seisid raudteedel 100-meetriliste vahedega.¹³⁴

1945.aasta algul, kui Saksamaa hakkas üha rohkem puudust tundma kivisöest, purustati süstemaatiliselt kivisöeronge. 1945.aasta veebruariks oli Jüütima raudteedel täielik kaos. Veebruari lõpul purustati Taanis asuvate Saksa vägede ülemjuhataja kindral Lindemanni rong.¹³⁵

Raudteesabotaažide osatähtsuse suurt tõusu sõja lõpul näitavad ka arvud. 1810-st aktsioonist raudteel sooritas taani vastupanuliikumine 1301 aktsiooni, 1945. aasta esimese 4 kuu kestel. Kui 1943. ja 1944. aastal toimus vastavalt 175 ja 328 õnnestunud operatsiooni, siis ainuüksi 1945.aasta märtsis oli neid 431 ja aprillis isegi 535.¹³⁶ Jüütimaal toimunud raudteedabotaaž oli taani vastupanuliikumise suurimaks panuseks Euroopa kontinendil toimunud sõjategevusse.¹³⁷

Üheks taani saboteerijate ülesandeks nende otsese töö, sakslaste materiaalse ja sõjalise kahjustamise

¹³³ Lampe, lk.169-170.

¹³⁴ Teglers, Sabotage, lk.105.

¹³⁵ Lampe, lk.175.

¹³⁶ Besættelsestidens fakta II, lk.1206.

¹³⁷ Lampe, lk.176.

kõrval oli oma rahvusest reeturite hävitamine. Ilma taanlastest abilisteta poleks gestaapo suutnud teha vastupanuliikumisele suurt kahju. Nii näiteks on teada, et rida BOPA juhte, kes arreteeriti 1944. aasta jaanuaris, olid reetmise ohvrid.¹³⁸ 1944. aasta vältel muutus see probleem väga ohtlikuks. Vastupanuliikumine oli sunnitud sellega võitlema. Ainsaks efektiivseks relvaks oli reeturite likvideerimine. Osa elanikkonna juures ei leidnud see küll toetust, kuid enamus mõistis siiski, et see on ainukene õige abinõu.¹³⁹ Ühtekokku hukati vastupanuliikumise võitlejate poolt ligi 500 reeturit. Esimene likvideerimine leidis aset septembris 1943. Edaspidi nende arv pidevalt kasvas. Kõige kõrgemale ulatus see 1945. aasta esimeste kuude vältel. Maksimumi saavutas reeturite likvideerimine aprillis 1945.¹⁴⁰

Samasugust iseloomu kui reeturite likvideerimine omas ka taani vastupanuliikumise võitlus 1944. aasta sügisel loodud HIPO⁺ vastu. See koosnes taanlastest, kes olid oma rahva reetnud. Nad olid kardetud oma julmuse ja metsikuse poolest. 1944. aasta novembri keskpaiku andis Vabadusenõukogu vastupanuvõitlejaile loa jälitada

¹³⁸ Teglers, Kæmp for, lk.107.

¹³⁹ Teglers, Sabotage, lk.92-93.

¹⁴⁰ Besættelsestidens fakta II, lk.1205.

* "Hilfspolizei" ("Abipolitsei") loodi pärast taani politsei arreteerimist 19. septembril 1944. a.

HIPO liikmeid, kus ja millal see neile aga sobiv on. Edaspidi vaadati igat HIPO liiget kui lindpriid.¹⁴¹ 1945. aasta algul alustas HIPO plaanipärasest terrorit. Gruppides ja paariviisi, univormis või tsiviilis liikusid need professionaalsed mõrvarid nii ööl kui päeval mööda linna. HIPO sõidukid tormasid igasse kvartalisse, kus tundus midagi kahtlast. Vastuseks viidi vastupanuliikumise poolt läbi rida efektiivseid rünnakuid automaatide ja käsigranaatidega nende masinate vastu.¹⁴²

Sõja lõpupoole sai taani vastupanuliikumise ülesandeks säilitada taani laevu, mida sakslased tahtsid kas purustada või ära viia. Selleks toimetati 1944. a. novembri algul Korsørist Taani suurim ja moodsaaim parv "Storebælt" Rootsi. See sündmus sai suure rahvusvahelise tähelepanu osaliseks.¹⁴³ Kui 1945. aasta märtsikuu lõpul saadi teada, et sakslased tahavad Kopenhaageni sadamast viia ära suure hulga aurikuid, purustasid BOPA võitlejad Langebro silla ja sadam osutus suletuks. 9. aprillil purjetas veel 20 puksiirlaeva Rootsi.¹⁴⁴

Pärast 29. augusti sündmuse toimus tunduv paranemine informatsiooni edasiandmises võitlevast Taanist. Veel samal päeval asutati Stokholmis taani ajakirjanike poolt "Taani ajakirjandusteenistus". Kiiresti loodi side kõigi

¹⁴¹ Teglers, Kæmp for, lk.173.

¹⁴² Teglers, Sabotage, lk.158.

¹⁴³ Sealsamas, lk.117-120.

¹⁴⁴ Mortensen, lk.53-54.

vabade ja võitlevate maade korrespondentidega Rootsis. Taani ajakirjandusteenistus muutus omamoodi keskuseks, mis teatas maailmale taani rahva võitlusest oma vabaduse eest. 1944. aasta sügisel organiseeris ta filiaali Soomes.¹⁴⁵

Illegaalse ajakirjanduse tiraaž Taanis kasvas tunduvalt. 1944. aastal oli see 12,3 ja 1945. aastal 8,4 miljonit eksemplari.¹⁴⁶ Anti välja isegi illeagaalne ajaleht pimedate kirjas.¹⁴⁷ Illeagaalsed ajalehed liitusid gruppidesse, millest igaüks moodustas oma komitee. See käis koos iga nädal. Igast komiteest oli üks esindaja Vabadusenõukogu ajalehekomitees, mis astus kokku 1944. aasta märtsis. Selles komitees arutati iganädalasel istungitel poliitilisi suundi, esitati nõukogu poolt soove ajalehtedele ja arutati nõukogu sisemisi ja ametlikke tegevussuundi.¹⁴⁸

Taani vastupanuliikumise kasvule vastasid sakslased omapoolse terrori suurendamisega. Mõneti oleme me seda juba puudutanud, kuid pole ülearune peatuda sellel veidi lähemalt, kuna see moodustas vastupanuliikumise lahutamatu osa. Ühest küljest suurendas see veelgi taani rahva viha okupantide vastu ja tugevdas võitlust,

145 Растен, lk.48-49.

146 Besættelsestidens fakta II, lk.1296.

147 Lampe, lk.5.

148 Besættelsestidens fakta I, lk.222.

teisest küljest tuli vastupanuvõitlejail sellele vastu astuda, mis veelgi kinnitab nende vaprust.

Sabotaažile vastasid sakslased vastu-sabotaažiga: nad õhkisid juhuslikult valitud, kuid tuntud ja sageli armastatud taani ehitusi. Sel teel püüdsid nad sabotaaži teha ebapopulaarseks ja lootsid, et elanikkond kannab süü nende purustuste eest saboteerijate arvele. Kuid vastu-sabotaažid suurendasid veelgi kibestumist okupatsioonivõimu suhtes. Vastu-sabotaažid algasid 1944.aasta jaanuaris ning kasvasid kogu kevade vältel. Nad jätkusid ka sügisel ja 1945.aastal.¹⁴⁹ 1944.aastal algasid ka Taani tuntumate ühiskonnategelaste tapmised gestaapo nimekirjade alusel. Nii tapeti 24.aprillil 1944.aastal oma ooteruumis tuntud arst Stefan Jørgensen.¹⁵⁰ Tapeti ka tuntud taani kirjanik Kaj Munk.

Vastupanuliikumisest osavõtjaid püüti avastada provokatsioonide abil. Rida Quislingi parteisse kuuluvaid norralasi, mehi ja naisi tuli Taani ja esinesid põgenikena, kes tahtvat pääseda Rootsi.¹⁵¹ Nii taheti kasutada ära taanlaste solidaarsust võitleva Norraga. Et diskrediteerida illegaalset ajakirjandust, anti näiteks välja vale "Land og Folk".¹⁵²

¹⁴⁹ 1940-1945, Dette skete, lk.48.

¹⁵⁰ Teglers, Sabotage, lk.163.

¹⁵¹ Advarsel mod Provokationerne, falske illegale Blade o.l., Besættelsestidens fakta I, lk.238.

¹⁵² Sealsamas.

Kui raudteesabotaaž Jüütimaal hakkas kasvama sakslastele ohtlike mõõtmetereni, võtsid nad oma sadistlikud võitlusvahendid kasutusele siingi. Frøslev' laagris kinnipeetavaist vangidest-vastupanuvõitlejaist täideti üks kaubavagun. See kinnitati otse veduri külge ja selle järgi ülejäänud rong. Seda nimetati "taevasõiduks". Nii liikus rong oma sihtjaama poole.¹⁵³

Esimesed taanlased olid viidud saksa kontsentratsioonilaagrisse 1943.aastal. Kuid alates 1944.aasta septembrist muutus see pidevaks. Vaatamata vastupidistele lubadustele viidi Saksamaale vangid Frøslev' laagrist.¹⁵⁴ Saksamaale toimetati ka 19.septembril 1944.aastal arreteeritud 1700 taani politseinikku.¹⁵⁵ Ühtekokku interneeriti kontsentratsioonilaagrisse 6083 taanlast. Neist ligi 600 suri seal ja 25 peale vabastamist.¹⁵⁶

Eriti metsikuks muutusid hitlerlased sõja viimastel kuudel. Vange piitsutati ja peksti rusikatega näkku.¹⁵⁷ Naistel murti kätel sõrmed tagurpidi.¹⁵⁸ HIPO mehed peksid isegi siis vastupanuvõitlejaid, kui viima-

¹⁵³ Mortensen, lk.44-45.

¹⁵⁴ 1940-1945, Dette skete, lk.56.

¹⁵⁵ Meddelelse om tysk Virksomhed pa visse Politistationer samt om Deportation af 1700 danske Polititjente, Besættelsestidens fakta II, lk.900.

¹⁵⁶ Roussell, lk.18.

¹⁵⁷ Teglers, Sabotage, lk.152-153.

¹⁵⁸ Sealsamas, lk.154.

sed olid haiglas operatsioonilaul narkoosi all.¹⁵⁹

Tunduvalt tõusis hukkamiste arv. Ühtekokku hukati okupatsioonivõimude poolt 112 vabadusvõitlejat. Esimene hukamine toimus teatavasti 28.augustil 1943.aastal. 1943.aasta viimase 5 kuu kestel hukati 6 inimest, kuid 1945.aasta märtsist 25.aprillini viidi täide mitte vähem kui 62 surmaotsust. Enamus kõigist hukatuist olid noored.mehed. Nende keskmine vanus ei tõusnud palju üle 25 aasta.¹⁶⁰ Ühtekokku kaotas 1943.aasta teisel poolel alanud terrori tõttu oma elu 600 taani kodanikku.¹⁶¹

Ligikaudu 6100 taanlast kaotas oma elu Teise maailmasõja ajal.¹⁶² Riigi üldised materiaalsed kaotused sõjas moodustasid 1,7 miljardit dollarit, mis oli võrdne rahvusliku tuluga 1939.aastal.¹⁶³

Ühes vastupanuliikumise tugevnemisega toimusid temas nähtused, mida ei saa käsitlemata jätta. Tunduvalt hakkas muutuma vastupanuliikumise sotsiaalne koosseis. Peale 1943.aasta augustisündmuse liitusid vastupanuliikumisega taani ohvitserid. 1943.aasta novembrist allusid nad Vabadusenõukogu juhtimisele.¹⁶⁴ Kuid seoses rel-

159 Teglers, Sabotage, lk.161.

160 De sidste timer, lk.5.

161 Нюрнбергский процесс I, lk.51.

162 Christiansen, lk.117.

163 Ю.В.Андреев, lk.56.

164 Besættelsestidens fakta I, lk.221.

vade jagamisega me käsitlesime juba üht eredat näidet nende poliitilistest vaadetest.

Et kindlustada oma mõju sõjajärgses Taanis, hakkas kollaboratsioonistlik kodanlus omi inimesi, kes 1944. aastani olid teinud koostööd sakslastega toimetama vastupanuliikumisse. Üle 7000 politseiniku, kes 19. septembril 1944. aastal vältisid arreteerimist, asusid kiiresti illegaalsele tööle.¹⁶⁵ Vastupanuliikumisest hakkas üha enam osa võtma kodanlik üliõpilaskond ja intelligents.

Taani sotsiaal-demokraadid ja kodanlus püüdsid tugevdada oma kõikuma lõõnud positsioone. 1944. aasta augustis kutsus Buhl kokku nelja kodanliku partei ja reformistlike ametiühingute tegelased. Reguleeriti tööliste palku, mille tulemusena töötasu tõusis 4 kuni 20 krooni võrra kuus. See tugevdas sotsiaal-demokraatide positsioone. 1945. aasta märtsis viidi läbi teine palgakõrgendus ülevalt poolt.

1944. aasta keskpaigani keeldusid kollaboratsioonistid igasugustest läbirääkimistest Vabadusenõukoguga. Kuid pärast Kopenhaageni üldstreiki muutsid nad oma positsioone. 1944. aasta juulis moodustati Vabadusenõukogu juurde kontakt-komitee sidemete pidamiseks poliitikutega.¹⁶⁶ Vabadusenõukogu koosseisu, mida laiendati 6-lt 12-le, sattusid mitte ainult mõõdukad kodanlikud esin-

¹⁶⁵ 1940-1945, Dette skete, lk.56.

¹⁶⁶ Besættelsestidens fakta I, lk.222.

dajad, vaid isegi reaktsioonilised elemendid.

Kõik see jättis oma mõju taani vastupanuliikumisele, Taani Vabadusenõukogu otsustele. Seda eriti niisuguses küsimuses nagu sõjajärgse valitsuse küsimus.

Kommunistide seisukoht sõjajärgse valitsuse suhtes oli esitatud nende kahes brošüüris "Vi kæmper for et sand Demokrati" ("Me võitleme tõelise demokraatia eest") ja "Folkets Vilje - Landets Lov" ("Rahva tahe - maa seadus"), mis ilmusid vastavalt 1943. ja 1944.aastal. Nad nõudsid rahvavalitsuse loomist, milles töölisklass, kes oli vastupanuliikumises näidanud end rahvuse toena, oleks olnud liikumapanev jõud. Samal ajal tähendas see nõuet tiheda koostöö järgi väiketalunike, kalurite ja tööliste organisatsioonide vahel. Kommunistid võitlesid energiliselt, et kollaboratsioonistid-poliitikud, vähemalt Scaveniuse valitsusest, ei pääseks sõjajärgsesse valitsusse.¹⁶⁷ 1943.aasta novembris oli Vabadusenõukogu tervikuna seisukohal, et sõjajärgses valitsuses peavad olema inimesed, kes pole end kompromiteerinud okupatsiooni ajal.¹⁶⁸

Kuid kontakt-komitees toimunud läbirääkimised viisid kompromissini. Sõjajärgne valitsus moodustati 9-st poliitikust ja 9 Vabadusenõukogu esindajast, nende seas üks kommunist. Valitsuse juhiks sai sotsiaal-demokraat V.Buhl. See polnud kaugeltki sama, mida soovisid kommu-

¹⁶⁷ Фугльсанг, Из истории, lk.145.

¹⁶⁸ Plan for den første Periode efter Besættelses ophør, Besættelsestidens fakta I, lk.234.

nistid.¹⁶⁹ Kuna nad olid aga Vabadusenõukogus vähemuses, ei saanud nad otsustavalt seista nõudmisel, et vastupanuliikumine ja Vabadusenõukogu oleksid esindatud tervikuna kogu valitsuses, kuna see oleks viinud tõsi-
sele lõhele nõukogus.¹⁷⁰

Kommunistid astusid sõjajärgsesse valitsusse, et ühest küljest, mitte anda põhjust süüdistada neid koostöö õõnestamises, teisest küljest, et mõjutada sõjajärgset poliitikat ja viia ellu võimalikult rohkem vastupanuvõitlejate nõudmisi.¹⁷¹

Vabadusenõukogus ei läinud läbi ka kommunistide ettepanekud monopolide vastu suunatud sotsiaalsete ja majanduslike abinõude suhtes. See seletus vabastusvõitluse enda nõrkuse ja eriti sellega, et töölisklass, vaatamata tema otsustavale osale vabastusvõitluses, ei omanud küllalt tugevaid positsioone selle liikumise juhtimises.¹⁷²

Peale 29.augustit 1943.aastal oli põhiliseks välispoliitiliseks probleemiks Taani jaoks maa õiguslik olukord liitlaste suhtes. Riik oli faktilises sõjaseisukorras okupeeriva maaga, kuid sõda ei olnud kuulutatud ega saanudki enam kuulutada.

¹⁶⁹ Фугльсанг, Из истории, Iк. I45-I46.

¹⁷⁰ Енсен, Iк. 55.

¹⁷¹ Фугльсанг, Из истории, Iк. I46.

¹⁷² Тезисы, Iк. I5I.

Taani ja vastupanuliikumise jaoks oli tähtis saavutada Taanile liitlase staatus. Alates 1944. aasta kevadest toimusid selle üle liitlastega läbirääkimised.¹⁷³

4. mail 1945. aastal kapituleerusid Taanis asetsevad saksa väed organiseeritult inglise ohvitseridele ja sõdureile, kes maabusid Taanis. Punaarmee vabastas Bornholmi, kus asetsev saksa garnison keeldus kapituleerumast.

1945. aasta kevadel läbirääkimised Taani kui liitlase asukoha üle veel jätkusid. Maa vabastamise momendil ei olnud lõplikku otsust veel saabunud. See tuli mõne päeva pärast. Taani kutsuti liitlasena konverentsile San Franciscosse, kus asutati Ühinenud Rahvaste Organisatsioon.¹⁷⁴

Nii kindlustas Taani vastupanuliikumine, et Taani loeti sõdinud pooleks ja kuulus võitjate hulka.

¹⁷³ Хэструн, lk.21.

¹⁷⁴ Sealsamas, lk.22.

K O K K U V Ö T E

Pärast 1929.-1933.aasta ülemaailmset majanduskriisi arenes Taanis välja monopolistlik kapitalism. Kriisist tingitud ebakindel majanduslik olukord ja fašismi võimuletulek Saksamaal tugevdasid fašistlikku liikumist Taanis. Viimast toetas Saksamaaga seotud reaktsiooniline kodanlus. Taani sotsiaal-demokraatia terve aastakomne kestnud edukas võimulolek lõppes teatava lüüasaamisega, mille põhjuseks oli üha suurenev koostöö kodanlusega.

Taani Kommunistliku Partei jaoks olid sõjajärgsed aastad tema mõju ja poolehoidjate lakkamatu kasvu aastad. Kuid Taani Sotsiaal-Demokraatlik Partei säilitas juhtiva positsiooni Taani tööliikumises, mis võimaldas tal ellu viia tööliste jõudude killustamise poliitikat. Sel ajal, kui kommunistid olid töölisrinde nimel valmis minema tööstistele järelandmistele, keeldusid sotsiaal-demokraadid ühisest rindest, reetes selliselt rahvuslikud huvid. Sotsiaal-demokraadid püüdsid aktiivselt võidelda kommunistide vastu. Rahva välisohu vastu mobiliseerimise asemel läks sotsiaal-demokraatlik valitsus välispoliitikas järelandmistele fašistliku Saksamaa suhtes. Taani valitsus ei võtnud praktiliselt midagi ette oma sõjaväe ja kaitsevõime tugevdamiseks.

Taani ühekülgsete majanduslike sidemete tõttu imperialistlike riikidega sattus riik Teise maailmasõja algusega majanduslikesse raskustesse. Sõda põhjustas suuri materiaalseid kaotusi Taani kaubalaevastikule, tuues kaasa ka palju inimohvreid.

Taani valitsuse poliitiliste seisukohtade tõttu tabas fašistliku Saksamaa kallaletung teda täiesti ootamatult. Taani okupeerimine 9. aprillil 1940. aastal oli tema valitsuse eelneva kapitulantliku poliitika tulemus. Okupatsioon tähistas riikliku iseseisvuse kitsendamist. Rahvas, kes võttis okupatsiooni vastu meelepahaga, oli sotsiaal-demokraatliku valitsuse sõjajärgse poliitika tulemusena lõhestatuse ja organiseerimatuse tõttu võimetu otsekohe vastupanu osutama.

Fašistliku Saksamaa eesmärgiks oli likvideerida Taani riiklik ja rahvuslik iseseisvus. Taani valitsuse poliitika, mis seisis klassirahu jutlustamises, tööliikumise võitude röövimises ja rahva enesealgatuse mahasurumises, tähendas fašistliku Saksamaa otsest abistamist Taanis. Saksa okupatsioon tõi elatustaseme langusega kaasa lisaraskusi taani rahvale. 1940. aasta suvel toimunud fašistlike parteide tegevuse elavnemine Taanis oli tingitud välistest tegureist ega omanud mingit poolehoidu taani rahva hulgas.

Välisminister Scaveniuse poliitika tähendas Taani sidumist Saksamaa poliitiliste ja sõjaliste eesmärkidega. Ebavõrdne kaubavahetus Saksamaa ja Taani vahel töötas kasumeid Taani monopolistidele, kuid tõi kaasa riigi

kui terviku majandusliku nõrgenemise. Kuna valitsus tegi kõik, et vastu tulla saksa fašistide nõudmistele, jäi maa vabastamine rahva ülesandeks.

Esimesena astus okupantide vastu võitlusesse taani töölisklass. Vastupanu oli algul stiihiline ja organiseerimata. Illegaalne ajakirjandus sai aktiivse vastupanuliikumise organiseerivaks algeks.

Taani Kommunistlik Partei koondas tol perioodil kõik oma jõud rahvuslike ja demokraatlike õiguste eest võitlemiseks, kasutades selleks nii legaalseid kui ka illegaalseid võimalusi. TKP hakkas esimesena osutama praktilist vastupanu okupantidele. Ta võitles aktiivselt rahvarinde loomise eest okupantide vastu.

Taani vastupanuliikumise organisatsioonide tegevus välismaal sõltus täielikult liikumise aktiivsusest kodumaal. Inglise valitsus ei seadnud oma eesmärgiks taani ärkava vastupanuliikumise abistamist, vaid püüdis taani rahva fašismivastaseid meeleolusid kasutada ainult oma luureorganisatsiooni loomiseks.

Pärast fašistliku Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule 22. juunil 1941. aastal lootis taani monopolistlik kodanlus sellest sõjast endale suuri kasumeid. Kommunistliku partei keelamise, vabatahtlike korpuse värbamise ja antikominterni pakti astumisega läks Taani valitsus veelgi suuremale sõltuvusele Saksamaast. Taani valitsuse saksasõbralik suund oli täiesti selge ka fašistliku Saksamaa juhtidele.

Kompartei illegaalse häälekandja "Land og Folk'i" kiire ilmuma hakkamine ja esimeste sabotaažigruppide organiseerimine 1941.aasta sügisel tõestavad, et Taani Kommunistlik Partei astus esimesena Taanis välja organiseeritud vastupanuga.

Elanikkonna demonstratsioonid antikominternipaktiga liitumise vastu ja massilised meelepahalained fašistliku Saksamaa teenistuses seisvate vabatahtlike suhtes näitavad, et 1942.aasta alguseks hakkas taani rahvas mõistma, et koostööpoliitika tähistab fašistliku Saksamaa otsest aitamist ja kodumaa reetmist. Avaliku arvamuse baasil algas 1942.aasta esimesel poolel passiivse, stiihilise vastupanu ümberkasvamine aktiivseks organiseeritud vastupanuks. Kommunistide eestvedamisel tehti pingutusi ühtsuse loomiseks vastupanuliikumise erinevate jõudude vahel.

Stauningu surm ja Buhli astumine peaministriks ei toonud kaasa mingit muudatust valitsuse poliitikas. Taani valitsus abistas Saksamaad nii sinnasaadetava tööjõu kui kaitsetööde teostamisega Taanis. Ta püüdis igati maha suruda kasvavat vastupanuliikumist.

Üha kasvav vastupanuliikumine sundis sakslasi minema surve tugendamisele Taanis: saksa fašistide nõudmisel määrati Scavenius peaministriks.

Alates 1942.aasta teisest poolest toimub vastupanuliikumise kvantitatiivne tõus, mis väljendub sabotaažiorganisatsioonide arvulises kasvus, sabotaažide hulga suurenemises, illegaalse ajakirjanduse tiraaži järsus

tõusus. 1942.aasta teisel ja 1943.aasta esimesel poolel saavutab taani vastupanuliikumine rea võite ja suuri tulemusi, kuid puudub veel ülemaaline ühtne juhtimiskeskus. See saab teoks võitluse uuel perioodil. Inglise agentide töö paranemine oli tingitud Taani vastupanuliikumise tõusust ja agentide töö teatavast seostumisest rahva võitlusega.

1943.aasta augustis toimunud üldstreigid Esbjergis, Odenses, Alborgis jm. ning kogu taani rahva üldise poliitilise aktiivsuse tõus viisid kollaboratsioonistlikult meelestatud valitsuse kukutamisele ja koostööpoliitika lõpetamisele. Tugevnenud sakslaste terror kutsus aga välja veelgi suurema vastupanuvõitluse. Augustikuu sündmuste otseseks tulemuseks oli Taani Vabaduse nõukogu moodustamine, mis peagi muutus riigi illegaalseks valitsuseks.

Juudisoost kaaskodanike päästmisega tõestas taani rahvas veel kord oma viha fašismi inimvaenuliku poliitika vastu.

Alanud perioodil tõestas sabotaaži üha enam enda kui Taani tingimustes sobiva võitlusvahendi eelist. See tõttu kasvas ka taani rahva poolehoid sabotaaži suhtes. Kuid tõsiseks takistuseks viimase kasvule oli lõhkeainete ja relvade nappus. Taani vastupanuvõitlejad näitasid üles leidlikkust ja julgust selle puuduse ületamiseks omaenese jõududega.

Taani kommunistide poolt organiseeritud võitlusorganisatsioon BOPA viis 1944.aasta suvel läbi rea suuri

hästi organiseeritud ja üle-euroopalist tähtsust omav
vat operatsioone.

Kopenhaageni üldstreigi võit tõestas taani rahva
laiade kihtide üksmeelt ja kohkumatust võitluses fašist-
like okupantidega ja Taani Vabadusenõukogu kasvavat
autoriteeti ning oskust juhtida rahva võitlust. Samal
ajal näitasid streigi tulemused, et kollaboratsioonist-
likud poliitikud olid kaotanud igasuguse pinna rahva
hulgas.

1944. aasta sügisel muutus sabotaaživõitlus laial-
daseks üldrahvalikuks ürituseks. Löögi eesmärkideks
said üha enam strateegilised objektid, mis paistis eri-
ti silma Jüütimaa raudteesabotaaži puhul. Samal ajal
takistas lõhkeaine ja relvade puudus ikka veel võitlu-
se laienemist. Sellest hoolimata andis taani vastupanu-
liikumine tõsise panuse fašistliku Saksamaa lõplikku
purustamisse.

Lisaks sabotaaživõitlusele kerkisid taani vastu-
panuliikumise ette uued ülesanded, nagu kodumaa reetu-
rite karistamine ja sõja lõpul taani vara päästmine.
Illegaalse ajakirjanduse maht ja organiseerituse tase
tõusid käesoleval perioodil veelgi.

Kasvavale võitlusele vastasid fašistid suureneva
terroriga. Kuid taani vastupanuvõitlejate kartmatus
tõestab veel kord võikese rahva viha fašismi vastu ja
soovi saavutada vabadus.

Vastupanuliikumise laienemine tõi kaasa kodanluse
üha suurema kaasatõmbamise tõttu tema sotsiaalse koos-

seisu muutumise. See koos tööliiklasi nõrga positsiooniga võitluse juhtimisel viis kompromissile läbirääkimistes poliitikutega sõjajärgse valitsuse moodustamise küsimuses.

Taani rahva vastupanuliikumine kindlustas Taanile koha võitjate hulgas peale Teist maailmasõda.

Taani rahva osavõtt paljumiljoniliste rahvahulkade vastupanuvõitlusest Euroopas rajas tugeva aluse tema demokraatlikele traditsioonidele.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S

1. Dokumendid ja materjalid

=====

Besættelsestidens Fakta. Dokumentarisk Haandbog med
henblik paa Lovene af 1945 om landskadelig
Virksomhed m.v. Redigeret af Niels Alkil.
1.Bind, København 1945
= Besættelsestidens fakta I.

Besættelsestidens Fakta. Dokumentarisk Haandbog med
henblik paa Lovene af 1945 om landskadelig
Virksomhed m.v. Redigeret af Niels Alkil.
2.Bind, København 1945-1946
= Besættelsestidens fakta II.

De sidste timer. Afskedsbreve fra henrettede modstands-
folk, København 1955
= De sidste timer.

Нюрнбергский процесс. Сборник материалов, т. I, Москва 1955
= Нюрнбергский процесс I.

Хрестоматия по новейшей истории, т. II, Москва 1960
= Хрестоматия II.

Экономика капиталистических стран после второй мировой
войны. Статистический сборник, Москва 1959
= Экономика.

2. Memuarid
=====

La Cour, V., Vejs ende, København 1959
= La Cour.

Reventlow, E., I dansk tjeneste, København 1956
= Reventlow.

Teglers, H.E., Kæmp for alt hvad du har kært,
Arhus 1957
= Teglers, Kaemp for.

Teglers, H.E., Sabotage. Amatørernes oprør,
København 1961
= Teglers, Sabotage.

Бидstrup, Г., Сатира и юмор, Москва 1962
= Бидstrup.

Майский, И.М., 1940-й год в Англии. "Новое время" 1964,
№ 2, Ик.22-26.

3. Ajaloalased uurimused
=====

(Raamatud ja ajakirjase artiklid)

Besat og befriet. En Samling dokumentariske Billeder
fra Danmark under Besættelse og ved
Befrielsen, København 1946
= Besat og befriet.

Brandt, B., Christiansen, K., BOPA sabotage, København
1962
= Brandt.

Christiansen, G., Danmark besat, København 1961
= Christiansen.

Fink, T., Geschichte des schleswigschen Grenz-
landes, København 1958
= Fink.

Hæstrup, J., Kontakt med England, København 1954
= Hæstrup, Kontakt.

Lampe, D., The Savage Canary, L.Cassell 1957
= Lampe.

Mortensen, G., Danske partisaner, København 1955
= Mortensen.

Nissen, H.S. og Poulsen, H., Pa dansk friheds grund,
København 1963
= Nissen.

Roussell, A., The Museum of the Danish Resistance
Movement, Copenhagen 1962
= Roussell.

Røder, H.C., De kæmpede for Danmark, København
1949
= Røder

Terkelsen, T.M., Front line in Denmark, London 1944
= Terkelsen.

Winding, K., Danmarks Historie, København 1961
= Winding.

1940 - 1945. Dette skete under Danmarks frihedskamp,
København 1960
= 1940-1945. Dette skete.

Андреев, Ю.В., Структурные изменения в экономике Даний
после второй мировой войны. "Скандинавский
сборник" № 8, Таллин 1964, Ик.55-70
= Андреев.

Болтин, Е.А., Кунина, Д.Э., Назревшие вопросы движения
Сопротивления. "Новая и новейшая история"
1961, № 5, Ик.65-75
= Болтин, Кунина.

Кан, А.С., Новейшая история Швеции, Москва 1964.

Лунд, Г., Влияние Октябрьской революции на
рабочее движение в Дании, Москва 1957
= Лунд.

Новейшая история стран Западной Европы и Америки, т. II,
Москва 1964 /На правах рукописи/
= Новейшая история II.

Растен, А., От листовок к 363 нелегальным газетам.
"Журнал министерства иностранных дел
Дании", Копенгаген 1963, кн. 47-49,
= Растен.

40 летие Коммунистической Партии Дании. Тезисы Централь-
ного комитета Коммунистической Партии
Дании. "Новая и новейшая история" 1960,
№ 2, кн. 150-156
= Тезисы.

Фугльсанг, В., Из истории рабочего и коммунистического
движения Дании. "Скандинавский сборник"
№ 6, Таллин 1963, кн. 118-156
= Фугльсанг.

Хэструп, Й., От оккупации до освобождения. "Журнал
министерства иностранных дел Дании",
Копенгаген 1963, кн. 16-22
= Хэструп.

Енсен, А.,

Движение Сопротивления в Дании. "Вопросы истории" 1962, № 9, Ст.43-56

= Енсен.

4. Ajalehed

"Правда" 1943, 1944.

TAANI

VASTUPANM-
LIKKMINE

← SAKSLASTE LÕUGISUUND 9. APRILLIL 1944. A.

● ODEENSE LINNAD, KUS TOIMUSID 1943. A. TAANI RAHVA SUUREMAD VÄLJASTUMISED

Р е з ю м е

дипломной работы "Движение Сопротивления в Дании в годы второй мировой войны".

Изучение истории движения Сопротивления имеет сейчас особенно актуальное значение, так как исполнилось 20 лет со времени разгрома фашистской Германии. Наряду с действиями армии на фронте, движение Сопротивления народов оккупированной Европы было вторым фактором при разгроме фашистских захватчиков. Для датчан это было единственной формой борьбы за свою свободу. В отличие от общей периодизации движения Сопротивления движение в Дании имело не четыре, а три этапа: 1) от начала оккупации Дании фашистской Германией (9 апреля 1940 года) до нападения фашистской Германии на Советский Союз (22 июня 1941 года); 2) от 11 июня 1941 года по август 1943 года, когда в Дании было свергнуто правительство сотрудничества с оккупантами; 3) от августа 1943 года до конца войны.

Главным источником при написании дипломной работы было двухтомное собрание документов, законов и др. материалов времени оккупации "Факты оккупационного времени". Были использованы также работы датских историков Хэструпа, Виндинга, Рэдера и др. Большое значение имеет для работы статьи участников движения Сопротивления - Коммунистов Альфреда Энеена (член Совета Свободы), Вилли Фугльсанга и др.

Развитие монополистического капитализма в Дании и захват фашистами власти в Германии привели к усилению фашистского движения в Дании. Длительное пребывание социал-демократии у

власти и сотрудничество с буржуазией подготовили капитуляцию датского правительства перед Германией. Правительство ничего не сделало для укрепления армии и обороноспособности страны. Предвоенные годы были периодом роста влияния Датской Коммунистической партии, но позиция социал-демократии привела к расколу рабочего движения.

Датский народ встретил оккупацию 9 апреля 1940 года с негодованием, но он оказался неспособным оказать сопротивление. Целью фашистской Германии было ликвидировать государственную и национальную самостоятельность Дании. Политика классового сотрудничества, проводимая датским правительством, состояла в ликвидации достижений рабочего движения и подавлении инициативы народа, означала прямое пособничество фашистской Германии. Оккупация принесла с собой понижение жизненного уровня и новые трудности датскому народу. Оживление деятельности фашистских партий было обусловлено внешними факторами и не имело никакого сочувствия в датском народе.

Политика министра иностранных дел Скавениуса означала присоединение Дании к политическим и военным целям Германии. Неравноправный товарообмен между Германией и Данией обещал прибыли датским монополистам, но принес с собой ослабление государства как целого. Так как правительство шло навстречу требованиям германских фашистов, то освобождение страны стало задачей народа.

Первым вступал в борьбу против оккупантов датский рабочий класс. Сопротивление было в начале стихийным и неоргани-

зованным. Нелегальная печать стала организующим началом активного сопротивления.

Коммунистическая партия Дании сосредоточила в этот период все свои силы на борьбу за национальные и демократические права, используя для этого легальные и нелегальные возможности. КПД первой стала оказывать практическое сопротивление оккупантам.

Деятельность эмигрантских организации за границей зависела целиком от активности движения на родине. Английское правительство не ставило своей целью помочь пробудившемуся движению Сопротивления Дании, а старалось использовать антифашистские настроения датского народа для создания своей разведывательной организации.

После нападения фашистской Германии на Советский Союз датская монополистическая буржуазия надеялась на увеличение прибылей. Запрещения коммунистической партии, созданием корпуса добровольцев и вступлением в антикоминтернский пакт датское правительство пошло на большую зависимость от Германии.

Выход нелегального органа компартии "Ланд ог фолк" и организация первых групп саботажа осенью 1941 года показывают, что коммунистическая партия выступила в Дании первой в организации Сопротивления.

Демонстрации населения против присоединения к антикоминтернскому пакту и массовые негодования против добровольцев показывают, что в начале 1942 года датский народ стал понимать, что означает прямое пособничество фашистской Германии и предательство родины. В первой половине 1942 года началось

перерастание пассивного, стихийного сопротивления в активное, организованное сопротивление. По инициативе коммунистов были сделаны усилия объединить различные силы движения Сопротивления.

Смерть Стаунинга и вступление Буля на место премьер-министра не внесло никаких изменений в политику правительства. Оно продолжало помогать Германии как рабочей силой, посылаемой в Германию, так и оборонительными работами в Дании. Оно старалось всячески подавлять растущее движение Сопротивления. По требованию немецких фашистов Скавениус был назначен премьер-министром.

Со второй половины 1942 года происходит количественный подъем движения Сопротивления, что проявлялось в численном росте саботажных организации, в увеличении количества саботажей, в резком подъеме тиража нелегальной печати. Во второй половине 1942 года и в первой половине 1943 года движение Сопротивления добилось ряда побед, но еще отсутствовал всенародный единый центр руководства.

Всеобщая стачка в августе 1943 года и подъем политической активности народа привели к свержению коллаборационистски настроенного правительства и к окончанию политики сотрудничества. Усиленный террор немцев еще более усилил борьбу сил Сопротивления. Прямым результатом августовских событий было образование Совета Свободы Дании, который стал нелегальным правительством страны. Спасением евреев от фашистского террора датский народ доказал еще раз свою ненависть к члеловеконенавистнической политике фашизма.

В данном периоде саботаж показал себя как подходящее

В условиях Дании средство борьбы. Организованная коммунистами боевая организация БОПА провела летом 1944 года ряд больших, хорошо организованных и имеющих европейское значение операций.

Победа всеобщей забастовки в Копенгагене доказала единодушие и смелость широких слоев датского народа в борьбе с фашистскими оккупантами, а также и растущий авторитет и умение руководить народной борьбой Совета Свободы Дании. В то же время забастовка показала, что коллаборационистические политики потеряли всякую почву в народе.

Осенью 1944 года движение Сопротивления стало всенародным. Основные удары саботажа были направлены на стратегические объекты. Особенно усилились саботажы на железных дорогах в Ютландии. Кроме проведения саботажей перед датским движением Сопротивления встали новые задачи, такие как наказание предателей народа и спасение датского имущества. Террор германских фашистов не сломил Сопротивления датского народа. Бесстрашие датских бойцов Сопротивления показало еще раз ненависть маленького народа против фашизма и его желание добиться свободы.

Расширение движения Сопротивления привело к росту удельного веса буржуазии в нем, к изменению его социального состава. Это во-первых, и слабые позиций рабочего класса в руководстве движением во-вторых, были причинами компромисса во время переговоров с политиками о послевоенном составе правительства.

Несмотря на нехватку взрывчатого вещества и оружия, что препятствовало расширению борьбы, датское движение Сопротивления внесло серьезный вклад в окончательный разгром фашистской Германии. Движение Сопротивления датского народа обеспечило Дании место в рядах учредителей Организации Объединенных Наций.

S I S U K O R D

SISSEJUHATUS	lk.	2
I. TAANI TEISE MAAILMASÕJA EEL JA SÕJA ALGPERIOODIL	lk.	12
II. TAANI VALITSUSE POLIITIKA JA RAHVA VASTU- PANULIIKUMISE TEKKIMINE NING ARENG OKUPAT- SIOONI ALGUSEST KUNI FAŠISTLIKU SAKSAMAA KALLALETUNGINI NÕUKOGUDE LIIDULE	lk.	30
III. VASTUPANULIIKUMISE JÕUDUDE KASV TAANIS (1941.A. JUUNI - 1943.A. JUULI)	lk.	66
IV. VASTUPANULIIKUMINE TAANIS 1943.AASTA AUGUSTIST KUNI VABASTAMISENI	lk.	103
KOKKUVÕTE	lk.	148
KASUTATUD KIRJANDUS	lk.	155
LISA: Skemaatiline kaart "Taani vastupanu- liikumine"	lk.	161
RESÜMEE /venekeelne/	lk.	162